

JAZYKOVĚDNÝ
ČASOPIS

OBSAH

Nová pravopisná norma	3
Jozef Ružička, Činnostné a stavové slovesá	5
Ján Stanislav, Z dejín slovenského jazyka	17

POSUDKY, REFERÁTY, ZPRÁVY

Pravidlá slovenského pravopisu, Štefan Peciar	51
L. P. Jakubinskij, Istorija drevnerusskogo jazyka, K. Habovštiaková	57
Voprosy jazykoznanija I, 1952, Ján Horecký	61
V. A. Bogorodickij, Vvedenie v izučenijsje sovremennych romanskich i german- skich jazykov, J. Ružička	66
Profesor Hála šesťdesiatročný, J. Liška	67

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS

Slovenskej akadémie vied

Ročník VIII, 1954, číslo 1

Vydalo v Bratislave roku 1954

Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

Hlavný redaktor dr. Štefan Peciar

Tajomníčka redakcie Marta Marsinová

Vytlačili Brněnské knihtiskárny, n. p., Brno

Výmer PIO čís. 7293/50-III/2

Cena kart. 14 Kčs

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS

SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

VIII

VYDAVATELSTVO
SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED
BRATISLAVA 1954

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS

Slovenskej akadémie vied

Hlavný redaktor dr. Štefan Peciar

Tajomníčka redakcie Marta Marsinová

Redakčná rada: doc. dr. V. Blanár, dr. G. Horák, dr. J. Horecký, univ. prof. dr. A. V. Isačenko, doc. dr. E. Jóna, M. Marsinová, univ. prof. dr. E. Pauliny, dr. Š. Peciar, doc. dr. J. Ružička, univ. prof. dr. J. Stanislav, doc. dr. J. Štolc.

NOVÁ PRAVOPISNÁ NORMA

Podľa uznesenia Sboru povereníkov z 1. decembra 1953 začala od Nového roku 1954 platiť upravená pravopisná norma, ako ju vypracovali slovenskí jazykovedci a ako ju v celonárodnej diskusii schválila slovenská verejnosť. Nová pravopisná norma je kodifikovaná v novom vydaní Pravidiel slovenského pravopisu, v základnej normatívnej príručke spisovnej slovenčiny.

Na začiatku novej vývinovej epochy, epochy nebyvalého rozmachu, potrebuje náš národný jazyk viac ako kedykoľvek predtým spoľahlivé normatívne príručky, ktoré by zachycovali a usmerňovali jeho vývin a tlmili jeho živelnosť. Je zrejmé, že jazykové normatívne príručky môžu splňať svoju významnú úlohu vo vývine jazyka iba vtedy, ak správne vystihujú jeho vývinové tendencie a ak vyhovujú požiadavkám súčasnej marxistickej vedy.

Prvou takouto príručkou spisovnej slovenčiny, splňajúcou obidve uvedené požiadavky, je práve nové vydanie Pravidiel slovenského pravopisu. Pri všetkých menších i väčších metodických i vecných nedostatkoch budú nové Pravidlá dobrou pomôckou pre upevnenie slovenskej spisovnej normy, a to nielen normy pravopisnej, ale i výslovnostnej, ba i gramatickej. Nové pravopisné, výslovnostné a gramatické poučky, ktoré obsahujú nové Pravidlá, sú výsledkom najnovšieho výskumu slovenskej jazykovedy a lepšie vystihujú dnešný stav spisovnej slovenčiny ako mnohé poučky starých Pravidiel. Pravopisný a gramatický slovník nových Pravidiel je rozšírený, obsahuje podstatne viac gramatických a pravopisných údajov ako slovník starých Pravidiel. Nesprávne puristické zásady, ktoré sputnávali spisovnú slovenčinu, sú opustené. Rozmach nášho národného jazyka sa už nebrzdí, ale naopak podporuje výstižnými poučkami o tvorení nových slov, najmä odborných terminov.

Pre všetky uvedené príčiny nové vydanie Pravidiel slovenského pravopisu a nimi kodifikovaná úprava pravopisnej normy vojde do dejín spisovnej slovenčiny ako významný kultúrno-politický čin. Veľký význam má najmä najdôležitejšia pravopisná zmena: ustálenie písania predpôň s-, z-, zo- podľa výslovnosti. Nový spôsob písania týchto predpôň podporí a urýchlí ustálenie spisovnej výslovnosti práve v bode, v ktorom istá časť slovenskej inteligencie začala pod vplyvom pravopisu v niektorých slovách opúšťať správnu slovenskú výslovnosť, zakotvenú v reči ľudu. Pravopisná úprava v tomto bode znamená teda trvalý príspevok k zvýšeniu jazykovej kultúry v našej spoločnosti. Nie sú bez významu ani ostatné pravopisné zmeny: písanie predložiek z (zo), s (so) podľa gramatického princípu (z, zo s genitívom, s, so s inštrumentálom), zjednodušenie písania slovesných tvarov na -li (úplné odstránenie -ly v minulom čase a v podmieňovacom spôsobe),

dôsledné označovanie kvantity aj v slovách cudzieho pôvodu, ako i revízia ostatných pravopisných poučiek (napr. o písaní veľkých písmen, o interpunkcii a i.). Najdôležitejšie pravopisné zmeny možno hodnotiť ako do-
vŕšenie a vyvrcholenie doterajšieho vývinu slovenského pravopisu v súhlase s vývinom slovenského jazyka. Ani jedna z nich neznamená radikálny zásah do vývinu slovenského pravopisu. Nie menej významné sú aj zmeny niektorých zastaralých gramatických poučiek v zhode s dnešným stavom spisovnej slovenčiny a najmä pripustenie živých dvojtvarov pri ohýbaní, ako i pri tvorení slov.

Nová pravopisná norma sa v praxi rýchle vžíva a nepôsobí nijaké pozoruhodné ťažkosti. To je najlepším svedectvom, že nová norma sa opiera o presné zistenie súčasného stavu spisovnej slovenčiny.

Je prirodzené, že Pravidlá slovenského pravopisu pri všetkej svojej dôležitosti znamenajú iba začiatok v normovaní dnešnej spisovnej slovenčiny. Po Pravidlách musí v krátkom čase nasledovať úplný slovník spisovnej slovenčiny, potom úplná gramatika a napokon príručka spisovnej výslovnosti a štylistika. Vypracovanie týchto základných normatívnych príručiek pokladajú slovenskí jazykovedci za svoju prvoradú a čestnú úlohu. Organizačným centrom všetkých týchto prác je Ústav slovenského jazyka Slovenskej akadémie vied.

JOZEF RUŽIČKA

ČINNOSTNÉ A STAVOVÉ SLOVESÁ

V doterajšej gramatickej literatúre sa spravidla v úvodných kapitolách výkladu slovíes uvádza, že sa všetky slovesá podľa svojho významu členia na činnostné a stavové. Tieto dve skupiny slovíes sa uvádzajú aj v stručných školských gramatikách a učebniciach. V obširnejších gramatikách sa niekedy rozlišujú aj ďalšie skupiny slovíes podľa významu. Tak sa napr. okrem činnostných a stavových slovíes vydeľuje aj tretia skupina tzv. dejových slovíes v užšom zmysle slova. Vo všeobecnosti treba však poznamenať, že sa okrem spomenutého významového kritéria neuvádzajú nijaké kritériá z gramatickej stavby jazyka. Práve preto je možný taký stav pri výklade tejto otázky, že sa tá istá skupina slovíes raz zaraďuje medzi stavové slovesá, raz zasa medzi činnostné slovesá, pravda, s poznámkou, že „vyjadrujú činnosť na mieste“. Keby rozdelenie slovíes na činnostné a stavové nebolo možné podprieť nijakým kritériom z gramatickej stavby jazyka, nemalo by toto rozdelenie závažný význam pre jazykový systém. Dôkladnejší výskum skladby slovenského spisovného jazyka však ukazuje, že v gramatickej stavbe slovenčiny je istá črta, ktorá umožňuje rozdeliť slovesá spisovnej slovenčiny na činnostné a stavové. Toto gramatické kritérium sme našli pri podrobnejšom spracúvaní spojení pomocných slovíes s neurčitkom plnovýznamových slovíes, najmä spojení, ktoré sa používajú v rámci prísudku dvojčlenných viet.

Prv než pristúpime k rozboru spomínaného gramatického kritéria na rozlíšenie činnostných slovíes od stavových slovíes, treba na podklade širokého materiálu rozobrať otázku pomocných slovíes, ktorými sa označujú jednotlivé fázy priebehu deja vyjadreného neurčitkom plnovýznamového slovesa. Ani táto otázka sa v slovenskej skladbe doteraz bližšie nerozoberala. Iba v niektorých novších príručkách sa uvádzajú jednotlivé príklady tejto konštrukcie, pravda, bez bližšieho rozboru. Tu možno uviesť, že ani v najnovších veľkých gramatikách spisovnej češtiny sa nevenuje tejto otázke patričná pozornosť. Tento nedostatok našej jazykovednej literatúry vyviera z toho, že sa otázka pomocných slovíes, resp. otázka spojení dvoch slovíes v rámci prísudkovej časti dvojčlenných viet doteraz nespracovala monograficky. Odstraňovanie tohto nedostatku, ako aj celého radu ďalších nedostatkov našej odbornej literatúry je naliehavou úlohou slovenských jazykovedcov. Pri odstraňovaní týchto nedostatkov posky-

tujú nám veľkú pomoc výsledky syntaktického spracovania spisovnej ruštiny. Treba teda túto pomoc využiť v plnej miere.

V syntaktickej časti učebnice spisovnej ruštiny pre pedagogické učilištia¹⁾ sa uvádza v § 33 výklad o zloženom slovesnom prísudku. Tam sa hovorí, že prísudok sa môže vyjadriť neurčitkom slovesa. Ale čas, spôsob, ako aj vzťah prísudku k podmetu vety sa vyjadruje na tvare pomocného slovesa. Pomocné slovesá sú v tejto učebnici rozdelené do dvoch skupín. Do prvej skupiny patria pomocné slovesá, ktoré deju vyjadrenému neurčitkom pridávajú rozličné vidové odtienky. Do druhej skupiny patria zasa pomocné slovesá spôsobové (modálne). Zatiaľ čo druhá skupina pomocných slovíes sa obyčajne uvádza aj v našich gramatikách, o prvej skupine nachádzame iba skromné zmienky. V nijakej gramatike sa napr. neuvádza ani celkový výpočet slovíes, ktoré sa používajú v tejto úlohe.

Tak napr. Fr. Trávníček vo svojej gramatike, ktorá je najpodrobnejšou gramatikou súčasnej spisovnej češtiny, uvádza v tejto skupine slovíes iba tri slovesá (*začnu, jmu, přestanu*) a zaraďuje ich do skupiny slovíes, ktoré si žiadajú bližšie obsahové určenie.²⁾ Neurčitok, ktorý sa pripája k týmto slovesám neúplného významu, sa tu pokladá za predmet vety. Podobne aj V. Šmilauer uvádza síce väčší, azda aj úplný počet slovíes (*začítli, počítli, jmouli se, zůstali, ostali; neustávali, nepřestávali; ustali, přestali, nechali*), ale na rozdiel od Trávníčka pokladá tieto slovesá za plnovýznamové a neurčitok s nimi spojený za predmet vety.³⁾ Šmilauer hovorí, že uvedené slovesá vyjadrujú fázu deja. U oboch uvedených autorov chybou je to, že sa tieto slovesá preberajú v súvislosti s plnovýznamovými slovesami typu *slúbiť, potrebovať*, z čoho potom vyplýva, že sa spojenie typu *začínám písať* pokladá za syntagmu čiže za spojenie dvoch samostatných významových celkov. Sloveso v určitom tvare sa potom hodnotí vo vete ako holý prísudok a sloveso v neurčitku ako predmet.

Obdobný výklad nachádzame aj v najnovších učebniciach slovenčiny. Tak napr. v učebnici pre gymnáziá sa vydieľa osobitná skupina slovíes vyjadrujúcich začatie, skončenie, nastávanie, prestávanie deja. Ale aj tu sa hovorí o slovese v neurčitku, že „najvhodnejšie je posudzovať ho ako predmet“.⁴⁾

¹⁾ A. M. Zemskij — S. E. Kriučkov — M. V. Svetlajev, *Russkij jazyk II*, tretie vydanie, Moskva 1950. Redaktorom tejto učebnice je V. V. Vinogradov.

²⁾ Fr. Trávníček, *Mluvnice spisovné češtiny II. Skladba*, Praha 1949, § 836, 4, str. 788.

³⁾ V. Šmilauer, *Novočeská skladba*, Praha 1947, str. 239.

⁴⁾ *Učebnica slovenského jazyka pre I. triedu gymnázií a odborných škôl*, Bratislava 1951, 140. V druhom vydaní tejto učebnice z r. 1953 bol do istej miery pozme-

Z uvedeného stručného prehľadu názorov, ktoré nachádzame v najnovších gramatikách spisovnej češtiny a spisovnej slovenčiny, vidno, že táto otázka nie je vyriešená. Prvým predpokladom pre riešenie tejto otázky je zistenie všetkých sloviess, ktorými vyjadrujeme jednotlivé fázy deja vysloveného neurčitkom plnovýznamového slovesa. V spisovnej slovenčine sa takto používajú slovesá *začať, začínať, počať, počínať; ostať, oslávať, zostať, zostávať; prestať, prestávať* a ich záporné tvary. Slovesami *začať, začínať, počať, počínať* vyjadrujeme začiatočnú fázu (začiatok) nejakej činnosti alebo nejakého stavu. Slovesami *ostať, oslávať, zostať, zostávať* vyslovujeme neprerušené trvanie nejakého stavu. Slovesá *prestať* vyjadrujú konečnú fázu (prerušenie, skončenie) nejakej činnosti alebo nejakého stavu. Vo význame sloviess *začať (začínať)* a *počať (počínať)* niet nijakého vecného rozdielu. Treba však poznamenať, že sloveso *začať (začínať)* je dnes bežnejšie v spisovnom jazyku písanom i hovorenom, kým sloveso *počať (počínať)* ako pomocné sloveso sa dnes častejšie používa iba v ľudovej reči, v hovorovom jazyku a v jazyku tých autorov, ktorí sa tesnejšie primkávajú k reči ľudu.

V slovenskej a českej jazykovednej literatúre sa nespomína tá dôležitá okolnosť, že s týmito pomocnými slovesami sa môžu spájať iba slovesá nedokonavého vidu. Na túto skutočnosť výslovne poukazujú autori spomínanej učebnice ruského jazyka.⁵ Prezretím bohatého výpiskového materiálu, ktorý je majetkom Ústavu slovenského jazyka, oddelenia pre spisovný jazyk, sme zistili, že to isté platí aj pre spisovnú slovenčinu. V súvislosti s tým treba upozorniť, že dokončenosť alebo nedokončenosť deja sa vyjadruje neurčitkom pomocného slovesa, a nie plnovýznamovým slovesom v neurčitku. Preto treba zdôrazniť, že týmito pomocnými slovesami sa nevyjadruje iba čas a spôsob deja v prísudku vety a jeho spojenie s podmetom vety (zhoda v čísle a osobe), ako sa to obyčajne uvádza pri definícii pomocných sloviess, ale aj dokončenosť alebo nedokončenosť deja v prísudku (čiže jeho vid). Toto zistenie je dôležité pre posúdenie celého spojenia pomocného slovesa s neurčitkom iného slovesa. Bez tohto gramatického kritéria nemohli by sme s bezpečnosťou tvrdiť, že spojenia typu *začínam písať* sú syntagmaticky nerozložiteľné. Inými slovami: bez uvedeného kritéria by sme nemohli pokladať slovesá *začať, začínať...* za pomocné slovesá.

nený výklad týchto spojení. Spojenie modálnych sloviess s neurčitkom významových sloviess sa hodnotí ináč ako spojenie iných dvoch sloviess. Vyplýva to z tejto formulácie: „Pri slovesách má neurčitok podobnú platnosť ako príslovka, lebo dopĺňa a bližšie určuje význam slovesa. Neurčitok s modálnym slovesom chápeme ako jeden vetný člen“ (str. 166).

⁵) Cit. d. str. 30: „Ony (t. j. pomocné slovesá) sa spájajú s neurčitkom iba pri slovesách nedokonavého vidu.“

Uvedenú skutočnosť pri rozložení vidových stupňov v spojeniach typu *začínam písať* možno si overiť na týchto príkladoch:

Z a č a l si ho preto v á ž i ť (Tatarka). — Keď im on z a č n e v r č a ť do duší, budú iste fňukať ako šteňatá (Fr. Kráľ). — Voda, ktorá netečie, zbahnatie a z a č n e p á c h n u ť (Stodola). — Ondrej videl, kto ho oslobodil a ošetril, i z a č a l m r ť ť i ť tvár (Jégé). — Keď statok z a č a l d o c h á d z a ť, sama sa raduje: aspoň v tej práci pozabudne na nerest (Kukučín). — Predmety okolo neho z a č i n a j ú s t r á c a ť svoje pevné a tvrdé tvary (Zúbek). — Ako z a č i n a l d ú f a ť, keď sa poberal k závodnému, tak klesal na mysli, keď počúval jeho reč (Horák). — Ej veď aj jeho gaštanové vlasy z a č i n a j ú p o b e l i e v a ť (Čaják). — Keď Karpaty p o č a l i v y d á v a ť prvé obete, stal som sa špitálnikom (Jesenský). — Hlas starého p o č a l s a v l n i ť... (Kukučín). — Ďurko p o č a l s i n a b í j a ť do fajky (Vajanský). — V jeseni p o č a l Maco p o l i h o v a ť na poli i doma (Tajovský). — Dievky ho teda prezvali, ako prišiel do dediny a p o č i n a l ich ako druhí paholci n a ť a h o v a ť — Mliečnikom (Tajovský). — A táto úzkosť nedesila, p o č i n a l a s a m u ľ u b i ť (Vajanský). — Mysleli by sme, že život trvá, kým nastane smrť: a ja myslím, že my p o č i n a m e u m i e r a ť ešte vtedy, keď chodíme po svete zdraví a čerství (Kukučín). — Kým n e z a č a l a v y p r á v a ť, spokojná bola so svojim výkonom a snažila sa ich odhadnúť (SP 60). — A ani ma n e z a č n i t e p r e h o v á r a ť, lebo sa ešte viac nazlostím ... (Tajovský). — Telo o s t a l o l e ž a ť na čistinke a veľmi rušilo okolie, i keď bolo pokojné (Švantner). — Spustila bosé nohy z postele a tak o s t a l a s e d i e ť (Morice). — Jerguš z o s t a l s e d i e ť pri ohni sám (Ondrejov). — To stačí, aby sa zámka pokazila a obyvatelia z o s t a l i t r č a ť von alebo dnu (Jesenský). — Neodznevšie meno zavesilo sa na podnebie, rozkolísalo a z o s t a l o t a m v i s i e ť ako nemý zvon (Urban). — Ondrej z o s t á v a l e ž a ť; oči má červené a opuchnuté (Chrobák). — Keď sa vyreje, p r e s t a n e d o m u ž a d o b i e d z a ť (Hečko). — Člapi, ak sa budete v Liptovskom Jáne dobre správať, p r e s t a n e m f a j č i ť (Gabaj). — Nie div, že Miško p r e s t a l m y s l i e ť na počty (Jilemnický). — A čo najhoršie, pomaly p r e s t á v a l s o m v e r i ť, že Etelku vôbec nájdem (Chrobák) — Ale p r e s t á v a l a h o u ť z a b á v a ť mládenecká samota (Chrobák). — Áno, prefikáný chyt-rák Hruška už p r e s t á v a h r a ť dvojitú hru a pridáva sa otvorene k víťaznej Demokratickej strane, aby mohol ostať aj naďalej hlavou obce (F. Kráľ). — „Nie som hladný,“ odveti Jurko od Šechnára a n e p r e s t a n e s a d í v a ť do oblokov (Hečko). — A keď sused len n e p r e s t a l h l a v u k r ú t i ť, nazval ho starým bláznom a zabožil sa (Timrava). — Ale vlak z a s t a l a n e p r e s t á v a l p í s k a ť (Mináč). — Ráno v s t á v a j ú sklamané a hoci tisíc ráz už prežili toto sklamanie, n e p r e s t á v a j ú ď a l e j t ú ž i ť (Figuli). — Mäso sa mi triaslo, koža špela a horúca krv mi zalievala sluchy, ale žlč n e p r e s t á v a l a v o m n e v r i e ť (Švantner).

Rozloženie vidov v rámci spojení typu *začínam písať* je rozhodujúcim kritériom, vyplývajúcim z gramatickej stavby slovenčiny, pre hodnotenie týchto spojení ako nerozložiteľných jednotiek významových i syntaktických. Týmto sa odlišujú spojenia typu *začínam písať* aj od spojení spôsobových (modálnych) sloviess neurčitkom plnovýznamových sloviess (typ *chcem písať*), aj od všetkých ostatných spojení dvoch sloviess (typ *rozkážem písať*).

Spojenia typu *začínam písať* majú okrem toho ešte jednu spoločnú vlastnosť s typom spojení *chcem písať*, na základe ktorej sa obidva typy spojení javia ako spojenia pomocného slovesa s neurčitkom plnovýznamového slovesa. Vecný význam spojení oboch typov je sústredený v neurčitku plnovýznamového slovesa. Slovesá, ktoré sú v týchto spojeniach v určitom tvare, istým spôsobom prispôbujú vecný význam slovesa v neurčitku. Keby sme teda chceli spojenia obidvoch uvedených typov analyzovať ako určovacie sklady (determinatívne syntagmy), za určujúceho člena skladu by sme museli pokladať sloveso v určitom tvare (*začínam, chcem*) a za určeného člena skladu zasa sloveso v neurčitku (*písať*). Z toho potom vyplýva pre stavbu vety, že v týchto dvoch typoch spojení nemožno sloveso v neurčitku nahradiť vedľajšou vetou, pretože vetou možno nahradiť iba určujúceho člena determinatívnej syntagmy. V spojeniach dvoch plnovýznamových sloviess však možno sloveso v neurčitku obyčajne nahradiť vedľajšou vetou, pretože toto sloveso je určujúcim členom skladu. Tak napr. vetu *Nácko súril ženy balil a rozkázal zapriať* (Ondrejov) možno zmeniť na takéto súvetie: *Nácko súril ženy, aby balili, a rozkázal, aby sa zapriať* (*aby zapriať*). Medzi uvedenými vetami niet významového rozdielu; rozdiel medzi nimi je len štylistický a týka sa tesnosti spojenia dejov v kontexte.

Uvedené vlastnosti spojení typu *chcem písať* a typu *začínam písať* ukazujú, že slovesá, ktoré v týchto spojeniach sú v určitom tvare, majú osobitnú syntaktickú úlohu. Preto voláme tieto slovesá pomocnými slovesami. V rámci pomocných sloviess rozlišujeme dve skupiny: prvou skupinou sú s p ô s o b o v é (modálne) slovesá, napr. *chcieť, môcť, musieť, mať* a pod.; druhou skupinou sú slovesá *začať, počať, začínať, počínať, ostať, zostať, ostávať, zosťávať, prestať, prestávať*. Pre túto druhú skupinu pomocných sloviess treba hľadať vhodné pomenovanie. Pri hľadaní tohto pomenovania treba vyjsť z toho faktu, že pomenovanie pomocných sloviess prvej skupiny sa zakladá na vecnom význame týchto sloviess. Spôsobové (modálne) slovesá sú totiž také slovesá, ktorými sa vyjadruje spôsob (modus) postoja činiteľa k deju vyjadrenému neurčitkom. Pomocnými slovesami druhej skupiny vyjadrujeme jednotlivé fázy v priebehu deja vyjadreného neurčitkom. Tieto slovesá majú teda z obsahovej stránky veľa spoločného so slovesným vidom. Ukazuje to aj tá skutočnosť, že sloveso v neurčitku je v týchto spojeniach vždy nedokonavého vidu. Preto možno pre túto druhú skupinu pomocných sloviess voliť názov pomocné slovesá vidové alebo prasto v i d o v é s l o v e s á. Pre túto skupinu pomocných sloviess bol by možný aj názov fázové slovesá, pretože sa nimi vyjadrujú jednotlivé fázy deja vyjadreného neurčitkom plnovýznamového slovesa.

Ako pomôcku pri rozdeľovaní sloviess na činnostné a stavové možno

použiť to, že v spojení s vidovými slovesami nevyjadrujeme neprerušené trvanie deja vždy tým istým pomocným slovesom. Vyššie sme uviedli, že neprerušené trvanie deja vyjadreného neurčitkom vyslovujeme slovesami *ostal, ostávať, zostal, zostávať, neprestal, neprestávať*.

Pri činnosti ných (akčných) slovesách vyjadrujeme neprerušené trvanie činnosti pomocnými slovesami *neprestal, neprestávať*. Významové sloveso je vždy nedokonavého vidu. Uvedme si niekoľko príkladov:

„Nie som hladný,“ odvetí Jurko od Šechnára a neprestane sa dívať do oblokov (Hečko). — Ranených dovážať neprestali a zdravých kaličili ďalej (Urban). — Často spomínal istú generálovú, s ktorou vychutnal všetky stupne hrišnej lásky a ku ktorej neprestal sa túžbami ani vtedy driapať, lebo len čo ju spomenú, oči mu vysychali párou a tmavé prýšče, ktoré mu inokedy čušali pod kožou na tvári ani tiene zažratých chrobákov, porozkvitali naraz (Švantner). — Ale táto štebeta ako trochu k rozumu prišla, neprestala to jedno honiť... (Slovenské povesti). — Kúrňava, vidiac toho ozrutného chlapa, o sile ktorého ešte vždy neprestali kolovať rozličné historky, pred sebou, bol v pomykove (Urban). — A keď sused len neprestal hlavou krútiť, nazval ho starým bláznom a zabožil sa (Timrava). — Rozprávač sa odmlčal. No neprestal merať pivnicu dlhými krokmi (Moric). — I keď pozná Babylon ako mesto nerestí, neprestala milovať veľkého Nebuzardara (Figuli). — Krstná mater neprestali mrviť prstami, pričom im vstupoval na oči sklenený lesk, ako by hľadeli do osvetleného zrkadla (Švantner). — Keby nie Mateja, iste by boli odvisli. Ale tento neprestal za bratov prosiť, kým len neukrotil kráľa (Slovenské povesti). — No neprestal som ju váhavo sledovať (Chrobák). — Tak alebo onak umrieť bolo jedno, keď sa len naskytla príležitosť, preskakovali na nemalú zlosť zjašených dôstojníkov, nadzganých ohnivými básňami o vlasti, ktorí v tom pekle neprestali snívať o vyznamenaní, o zlatých medailách (Urban). — „Ak neprestanú šarapatiť, nastúpime znova do zbrane!“ (Fr. Kráľ) — „Ale, daj pokoj,“ odtiahol plece Petrovič, ktorý si neprestal ťažkať na Radláka, že mu chcel nahovoriť, ako by bol predsedovi nadal do hlupákov (Jesenský). — Bol presvedčený, že Telkiza neprestala ešte stále trpieť túžbou byť kráľovnou Chaldejskej ríše a že táto komédia slúžila len na to, aby sa jej uskutočnil dávny sen (Figuli). — Ofutoval som ho hneď, ale neprestal som túžiť po láske čistého srdca (Figuli). — Šušlal odvtedy, ale udávať neprestal (Urban). — Ale najmladší syn neprestal otca unúvať, kým len neprivilil (Slovenské povesti). — Ty si povedala, že by si ma mohla milovať ako človeka, ale budeš ma nenávidieť, kýmkoľvek Peržan neprestane znepokojovať tvoju domovinu (Figuli). — Aj oči privierali, aby aspoň tak zbadali starý stav, za ktorým neprestávajú banovať (Hečko). — V čase, ktorý sa cez jesenné týždne a mesiace prevaľuje do zimy, Jurko od Šechnára chodí do gymnázia, diriguje hudobný súbor SSM, účtuje v JRD a kvôli Žofke chodí aj spievať do speváckeho krúžku — a srdce ho bolíeť neprestáva... (Hečko). — Rukami neprestávajú ľiarať v povetří akési moderné, kubistické, hranaté, končité vežičky... (Jesenský). — Krúti hlavou ako že nie, a neprestáva sa dívať ponad pole na dedinu (Chrobák). — A na českých a slovenských ľuď neprestávajú doliehať ťarchy týchto dvoch veľkých nešťastí (Hečko). — Mater, nahnevaná, brala šechtár, že podojí kravu a ovce, a neprestávala dudrať na Adama, že neskoro prišiel a že musí potme dojsť (Jégé). — Jerguš nelihal, neprestával

hľadieť do teplých plameňov, žeravých uhlikov (Ondrejov). — Smútočné skladby, ktoré vysielala československý rozhlas, neprestávajú kviliť (Hečko). — Bolo mi takto obstojne, i keď sa mi zima neprestávala pchať pod pazuchy, i keď sa noc besnela (Švantner). — Ale vlak zastal a neprestával písať (Mináč). — Jedine piť neprestávalo sa (Urban). — Neborák otec čakal celý dlhý rok a dieťa plakať neprestávalo (Slovenské povesti). — Neprestáva nám pripomínať, aby sme ostrihali prikázania jeho v srdci svojom (Chrobák). — Chcel byť lekárom, ale nemal peniaze na študovanie, štát ho teda vychoval za učiteľa, ale on neprestáva rojiť za doktorstvom (Timrava). — Ale ľud, hoci videl, ako vystupuje Áronovi na čelo chladný pot, smiať sa neprestával, ba, ako sa zdalo, vzráhala sa ho ešte väčšia veseľosť (Urban). — Ohmatávaš známe predmety, porisko, vidly, okrúhle čiesi boky, ale dlane neprestávajú špieť, nenachádzajú ukojenia (Chrobák). — „Poženíeme,“ povedali a súčasne si uvedomili, že uzlík ich neprestáva tlačiť (Švantner). — „Kto?“ vyzvedám sa, lebo ma biely papierik neprestáva trápiť (Švantner). — „Nepoznal som ťa, bratku,“ vraví ďalej a neprestáva sa usmievať (Chrobák). — Noviny a časopisy neprestávajú uverejňovať známe a drahé a milé fotografie v čiernych rámcoch (Hečko). — „Pravda je,“ rečie konečne, keď ona neprestávala volať: „Nemám pravdu, nemám pravdu?“ (Timrava) — „Slúžka, hlúpa slúžka,“ opätoval zanovite náčelník, a neprestával hlavou vrtieť od údivu (Jesenský). — Jazyk sa jej náhle rozviazal; začala riadiť kuchyňu a medzi robotou neprestávala sa vypytovať na Ondra (Chrobák).

Pri stavových slovesách vyjadrujeme neprerušené trvanie stavu pomocnými slovesami *ostať, ostávať, zostať, zostávať*. Významové sloveso je vždy nedokonavé. Uvedieme si niekoľko príkladov:

Svadbu hneď urobili a on ostal tam bývať v kráľovskom paláci (Slovenské povesti). — „Ostaň tu ležať,“ vravel som žene, „ja pôjdem k nim“ (Jilemnický). — Ale človek nevládne zaboril hlavu do stleť trávy a ostal ležať (Figuli). — Ostane sedieť a fajčiť v kuchyni (Hečko). — Ostal sedieť s perami pohotovými do pláču (Gabaj) — Ti, čo robili hurt, skryli sa starému Stračkovi pod lavice a on potom šústal toho, čo ostal sedieť (Rázus). — Pavovi od Šechnára ostane piroh trčať v hrdle (Hečko). — Severín rozťahne oči: „Jedna ostala visieť!“ (Gabaj). — „A vy, babička,“ obracia sa na starú Koreňku, „zostanete bdiť nad vnúčikom, aby sa mu nič nestalo!“ (Fr. Král) — Adam mimovoľne pribehol k nemu a prerezal povraz jedným švihnutím noža: sedliak padol so slučkou na zem a zostal kľačať na kolenách ... (Jégé). — Zostal pokojne ležať (Jesenský). — Jerguš zostal ležať nepohnute a popod stôl hľadel na dvere (Ondrejov). — Zostala však sedieť s meravými prstami nad klávesnicou a s tupým, nehybným videním (Chrobák). — Radšej nejdeš a zostaneš doma pokojne sedieť (Jesenský). — Vyše polovice žiakov zostalo mu sedieť v laviciach (Fr. Král). — Jerguš zostal sedieť pri ohni sám (Ondrejov). — Mastičkár zostal mi trčať v hlave (Timrava). — Richtárov syn dočítal, ale užasnuté tváre zostali nepohnute trčať nad dubovým stolom (Fr. Král). — Ale Márii zostal naveky trčať hlboko v útrobach ostrý, krvavý klin (Chrobák). — Ostatok zostal väziť v noci a vo tme, súc priamym následkom krvavých protikladov, ktoré roztrhali život až do najtajnejších hĺbin (Urban). — Neodznevšie meno zavesilo sa na podnebie, rozkolísalo a zo-

stalo tam visieť ako nemý zvon (Urban). — Ondrej zostáva ležať; oči má červené a opuchnuté (Chrobák). — Osud Žofky Zábrelky vymkýnal sa totiž svojou zvláštnosťou z rámca radzímскеj biedy, a preto zostával po celé mesiace trčať nerozriešený v mozgoch pospolitého ľudu (Fr. Král). —

Treba si osobitne povšimnúť spojenia vidových sloviess vyjadrujúcich neprerušené trvanie stavu (*ostal, ostával, zostal, zostával*) so slovesom *stál*. Takéto spojenia majú alebo taký význam ako spojenia uvedených vidových sloviess s ostatnými stavovými slovesami, alebo celkom iný význam „zastaviť sa, zastavovať sa“. V konkrétnych prípadoch možno ustáliť iba zo širšej súvislosti, v ktorom z uvedených dvoch významov je použité spojenie vidového slovesa so slovesom *stál*. Možno to pozorovať na týchto príkladoch:

Asurbanipal padol a Babylon, mesto bohov, ostalo stáť v celej svojej nádhere a sile (Figuli). — Takto dumal a v takomto dumaní ostal ticho stáť nad miestom, kde ležala mŕtva (Figuli). — Hoci bolo celkom prirodzené, že v prvom okamihu podľahli prekvapeniu, nesmieme sa nazdávať, že ostali stáť ako soľné stĺpy a nebránili sa (Jilemnický). — Balsazár vytréštil oči a ostal stáť, ako by sa v tej chvíli bol premenil na bronzovú rytinu, vsadenú do steny (Figuli). — Hamadan a jeho dcéra ostali po týchto slovách stáť ako skamenení (Figuli). — Praskovského prijal trochu posmešne prehnanou poklonou a usadil ho na jednu zo stolic, sám zostanúc predbežne stáť (Jégé). — Keď ho vypravádzala zo stánku rozkoši, zahalila si závojom tvár i prsia a tak ostala stáť nakrátko medzi vlnenými závesmi dverí, dívajúc sa za ním (Figuli). — Odišli sme od okna a ostali na ceste stáť (Jilemnický). — Do ticha odrazu vrgli dvere, vo dverách ostal stáť Hrebenár, na pleciach plecniak, v obidvoch rukách kaňvy na mlieko (Mináč). — Šimák dal ostatným znamenie, aby ostali stáť (Morie). — Kňazi ostali stáť a s nimi i útlučký kráľ Nabonid (Figuli). — Eudia ustúpili a zostali zarazene stáť (Urban). — Bol celý vo vytržení, ponášal sa trochu na blázna a byľku na decko, takže oráči, doorúc až k nemu na úvrate, zostali nad ním zadivene stáť (Fr. Král). — Ako mu tak to jedlo priniesla a lepšie sa naňho podívala, zarazila sa nad jeho krásou a zostala na prostred izby stáť (Slovenské povesti). — Zostala stáť vzpriamená a tak čakala (Figuli). — A ostal pred ním stáť s otvorenými ústami (Jilemnický). — Babica odbehuje, chlapi opatrne nesú poraného, traktor zostáva stáť na ulici (Fr. Král). — Nuž pozdravuje sa len a zostáva stáť niekoľko krokov od ľudí pri záhradnom plote (Fr. Král). — Ponáhľala sa, dochádza, zostáva sklamané stáť (Fr. Král).

Vo všetkých doteraz uvedených prípadoch slovesá *ostal, ostával, zostal, zostával* sú pomocnými slovesami a spojenia neurčitku plnovýznamových sloviess s týmito pomocnými slovesami sú nerozložiteľnými syntaktickými jednotkami. Takéto spojenia sú istým typom zloženého slovesného prísudku. Podobne hodnotíme aj spojenia pomocných sloviess *neprestal, neprestával* s neurčiteľkom činnostných sloviess.

Slovesá *ostal, ostával, zostal, zostával* nie sú však vždy pomocnými slovesami. Ako sme uviedli vyššie, sú to pomocné slovesá len vtedy, keď sa spájajú s neurčiteľkom nedokonavých stavových sloviess.

Pre rozlíšenie činnostných a stavových slovies sú dôležité aj spojenia slovies *ostať, ostávať, zostať, zostávať* s neurčitkom činnostných slovies. Vyššie sme uviedli, že nepretržené trvanie činnosti sa vyjadruje pomocou vidových slovies *neprestať, neprestávať*. Preto spojenia slovies *ostať, ostávať, zostať, zostávať* s neurčitkom činnostných slovies musia mať iný význam. Ukážeme to rozborom vety *Stará Čabrdová ostávala obyčajne doma variť i štvoro malých Čabrdeničov opatrovať* (Tajovský). Tu máme dve spojenia uvedeného typu: *ostávala variť, ostávala opatrovať*. V oboch prípadoch ide o spojenie, ktoré musíme hodnotiť ako určovací sklad (determinatívnu syntagmu). Určujúcim členom týchto skladov je sloveso v neurčitku (*variť, opatrovať*). Sloveso v určitom tvare (*ostávala*) je určeným členom skladu. Pritom treba pripomenúť, že samostatnými členmi určovacieho skladu môžu byť len plnovýznamové slová. V spojeniach tohto typu majú teda slovesá *ostať, ostávať, zostať, zostávať* plný vecný význam, „zotrvať, zotrvať na mieste; nevzdialiť sa, nevzdať sa“. Ďalej treba ešte uviesť, že také slová, ktoré sú samostatnými členmi prisudzovacieho alebo určovacieho skladu (predikatívnej alebo determinatívnej syntagmy), majú vo vete platnosť samostatného vetného člena. Preto sloveso *ostávala* je jadrom prísudkovej časti uvedenej vety čiže holým prísudkom vety. Toto sloveso má v uvedenej vete, ako sme to už spomenuli, význam „zotrvať na mieste, nevzdať sa“. Je to stavové sloveso, vyjadrujúce pobyt. Preto sa vo vetách obsahujúcich konštrukciu uvedeného typu obyčajne vyjadruje aj príslovkové určenie miesta, na ktorom sa uskutočňuje stav vyjadrený slovesom *ostať, ostávať, zostať, zostávať*. V našej vete príslovkovým určením miesta je príslovka *doma*. Slovesami v neurčitku (*variť, opatrovať*) sa vyjadruje cieľ, pre ktorý sa uskutočňuje dej vyjadrený v prísudku vety. Tieto neurčitky sú teda vo vete príslovkovým určením cieľa. Uvedený rozbor možno podoprieť aj tou skutočnosťou, že rozvíjací vetný člen vyjadrený neurčitkom činnostného slovesa možno nahradiť vedľajšou (príslovkovou) vetou, pričom sa celkový význam pôvodnej vety nezmení. Miesto pôvodnej vety *Stará Čabrdová ostávala obyčajne doma variť i štvoro malých Čabrdeničov opatrovať* možno povedať bez zmeny zmyslu: *Stará Čabrdová ostávala obyčajne doma, aby varila i štvoro malých Čabrdeničov opatrovala*. V tomto súvetí je iba voľnejšie spojenie dvoch dejov, ktoré sú v určovacom vzťahu, než v pôvodnej vete. Ide tu teda o ten istý dôkaz, ktorý sme uviedli pri rozlišovaní spojení pomocného slovesa s neurčitkom plnovýznamového slovesa a spojení dvoch plnovýznamových slovies.

Vo všetkých spojeniach pomocných vidových slovies s neurčitkom plnovýznamových slovies je — ako sme to ukázali vyššie — plnovýznamové sloveso nedokonavého vidu, a dokončenosť alebo nedokončenosť deja sa vyjadruje na pomocnom slovese. Toto rozloženie vidov sme hodno-

tili ako hlavný gramatický dôvod pre nerozložiteľnosť takýchto spojení. Ale spojenia slovíes *ostal*, *ostával*, *zostal*, *zostával* s neurčitkom činnostných slovíes vykazujú iné rozloženie vidov. Aj slovesá v určitom tvare aj slovesá v neurčitku môžu byť dokonavé i nedokonavé, čiže vidový stupeň slovesa v neurčitku nie je určený týmto spojením v takom zmysle, ako sme to videli pri spojení vidového slovesa s neurčitkom plnovýznamového slovesa. Vidíme to na vete *V pondelok ostanem doma dreva urúbať* (Hečko), v ktorej aj sloveso *ostanem* aj sloveso *urúbať* je dokonavého vidu. Táto vlastnosť spojení slovíes *ostal*, *ostával*, *zostal*, *zostával* s neurčitkom činnostných slovíes je ďalším dôkazom toho, že tieto spojenia sú skladmi, ktorých členy sú významove i gramaticky (syntakticky) úplne samostatné.

Pre úplný rozbor spojení slovíes *ostal*, *ostával*, *zostal*, *zostával* s neurčitkom činnostných slovíes treba ešte spomenúť, že takéto spojenia sa vyskytujú iba v činných vetách, ktorých podmet je činiteľom (agensom) deja vyjadreného neurčitkom činnostného slovesa (teda príslovkového určenia cieľa) i nositeľom stavu vyjadreného určitým tvarom slovesa v prísudku.

Všetky uvedené vlastnosti spojení slovíes *ostal*, *ostával*, *zostal*, *zostával* s neurčitkom činnostných slovíes možno zistiť na týchto príkladoch:

„Jaj, ja už nepôjdem k močidlu,“ stone Anka. „Ostanem sa doma baviť s Matejkom“ (Rázus). — No nevie, že okrem Mikulu a niekoľkých žien všetci neprajníci *ostali počúvať* na chodbe (Hečko). — Paľko *ostane mu pomáhať* i Anka si sadne pod mašťaľ (Rázus). — Ulu prosil Nebuzardara, aby dal tajne poraziť žoldnierov Esagily, aby *ostali strážiť* vchod len jeho vojaci, ktorí sa potom zmocnia Elosa a Zabadu (Figuli). — Jaj, Rudia, kdeže ja to vtedy už budem a čo zo mňa vtedy bude? Len aspoň tie geletky keby som vám mohol *ostať v yplakovat* (Stodola). — Bratia stali, osedlali kone a leteli vopred; Janko *ostal zaprieť* dvere (Slovenské povesti). — Ale ja — hlavný pedagogický vedúci — *ostávam* na doske *dohútať*, ako dnes naučím piatakov o hektári (Gabaj). — Olinka *zostala* na chodbe *čakať* naostatok vychádzajúceho učiteľa (Fr. Kráľ). — Otca dovedla, lebo už driemal a nemohol piť, ale muž *zostal ešte dopiť* „túto slzu“, čo mali vo fľaške (Tajovský). — Jano Binbov *zostal sám opierať* stenu dreveného domca a cítil sa úplne zmordovaný (Timrava). — Ale, aby si vedel, *nezostanem ti ja v kancelárii písárčiť!* (Fr. Kráľ) — Adam *zostal vo dvore pohovoriť* si so známymi zo zámku (Jégé). — *Zostaneš u nás pomáhať pri ovciach ...* (Ondrejov). — Bol i na tom, že *zostane slúžiť* (Kukučín). — Guľky okolo ucha pišťať ešte nečul, ale *zostal*, ako hrdo hovorieval, *udržiavať* na okolí poriadok (Urban).

V uvedených spojeniach slovíes *ostal*, *ostával*, *zostal*, *zostával* s neurčitkom činnostných slovíes spájajú sa tieto slovesá na základe určovacieho vzťahu. V slovenčine sa vyskytuje ešte jeden typ spojení uvedených slovíes. Ide o ten typ spojení, v ktorých uvedené slovesá sú spojené na základe prísudzovacieho vzťahu (predikácie). Také spojenie je napr. vo vete *Notárke zostalo len uskutočniť pripravený plán* (Fr. Kráľ). Podmetom tejto vety je činnosť vyjadrená neurčitkom *uskutočniť*. Sloveso *zostalo* je prísud-

kom vety. Činiteľ deja vysloveného neurčitkom *uskutočnil* sa vyjadruje predmetom v treťom páde *nolárke*. Sloveso v prísudku je vždy v 3. osobe jednotného čísla stredného rodu, pretože podmetom vety nie je podstatné meno ani zámeno, s ktorým by sa určitý tvar prísudkového slovesa mohol zhodovať v osobe, čísle a v rode. Je zrejmé, že ani v tomto type spojení nie je vidový stupeň slovesa v neurčitku nijakým spôsobom gramaticky určený, determinovaný. Tieto skutočnosti svedčia o tom, že spojenia tohto typu sú skladmi (syntagmami) a že členy týchto spojení sú sémanticky i syntakticky voľné jednotky. Slovesá *ostal*, *ostávať*, *zostal*, *zostávať* majú v tomto type spojení význam neosobného slovesa „zvyšiť, zvyšovať“.

Všetky spomenuté vlastnosti spojení uvedeného typu možno sledovať na týchto príkladoch:

Ustigovi *ostalo* len *prežrieť* túto trpkú pilulku a *vykávať* (Figuli). — I keď *pride* na palice, *horvajiatkam* *ostane* napokon len *zohnúť* sa pre skaly a tak *zachrániť* situáciu (Rázus). — Priskočia i druhí a Mišovi *neostáva* len *gamby* opustiť (Rázus). — Rodičom *ostáva* *priplatiť* na svoje dieťa denne po 25, teda za 20 dní 500 Kčs (Gabaj). — *Ostáva* *mu* len *chodiť* na Nižný koniec, alebo si *kresliť* na cukrovom papieri (Rázus). — *Ostáva* len *určiť* dôstojníkov, ktorí *prezrú* a *presvedčia* sa o bezpečnosti dvesto mestských brán (Figuli). — V *tábore* *pri* *Lehotke* nám *ostáva* *vystavať* tri baraky (Mináč). — *Neostávalo* *mi* *iné*, len *vyvaliť* sa *znova* na čečine, *zatvorit* oči, *urobiť* sa *sprostým* a *ukázať*, že mám čisté svedomie, že ma *nemusi* nikto *striehnuť* a *podozrievať* (Švantner). — V *predostatný* večer, keď už na ráno *zostávalo* *do* *kosiť* iba *prieloh* konča *lúky*, *zatiehla* sa *tvár* starého *otca* do *nepoznania* (Chrobák). — Poslednou úlohou *zostávalo* už iba *zveriť* sa s ním Nebuzardarovi, čo bola vlastne úloha už najľahšia (Figuli). — *Zostávalo* *vykonať* len veľmi málo (Chrobák).

V tomto poslednom type spojení sloviess *ostal*, *ostávať*, *zostal*, *zostávať* s neurčitkom plnovýznamového slovesa má neurčitok takú syntaktickú úlohu ako podstatné meno napr. vo vete: *Po ňom ostala bohatá, bezdetná vdova* (Kukučín). Aj význam prísudkového slovesa je rovnaký v oboch vetných typoch.

Výsledky celého nášho uvažovania možno zhrnúť takto:

Slovesá *začať*, *začínať*, *počať*, *počínať*; *ostal*, *ostávať*, *zostal*, *zostávať*; *prestať*, *prestávať* a ich záporné tvary napr. *nezačať*, *neostal*, *neprestať*, *neprestávať*) sú v spojení s neurčitkom *ne* *do* *kona* *v* *ý* *e* *h* sloviess pomocnými slovesami. Takéto spojenia tvoria významovú a skladobnú jednotku, ktorú nemožno rozkladať na samostatné časti. Hlavným gramatickým znakom jednoliatosti týchto spojení dvoch sloviess je rozloženie vidov. Dokončenosť alebo nedokončenosť deja sa vyjadruje pomocným slovesom. Významové sloveso je vždy nedokonavé, a to aj v tom prípade, keď sa celým spojením vyjadruje dokonavý dej, napr. *začal písať*, *prestal skákať* a pod.

Uvedenými pomocnými slovesami sa vyjadrujú jednotlivé fázy deja vysloveného neurčitkom plnovýznamového slovesa. Ide o vyjadrenie začiatku, neprerušeného trvania alebo skončenia deja. Vychádzajúc z tohto významu uvedených pomocných sloviess, môžeme ich nazvať pomocnými vidovými slovesami alebo vidovými slovesami. Pomocné slovesá možno teda rozdeliť podľa významu na spôsobové čiže modálne a vidové.

Vzťah medzi pomocným slovesom a plnovýznamovým slovesom je rovnaký vo všetkých spojeniach pomocných sloviess s neurčitkom plnovýznamových sloviess. V týchto spojeniach určujúcim členom je pomocné sloveso a plnovýznamové sloveso je určené, t. j. bližšie modifikované významom pomocného slovesa. Významový vzťah medzi členmi týchto spojení je teda určovací (determinatívny). V určovacom sklade (determinatívnej syntagme) iba určujúci člen sa môže nahradiť (podradenou) vetou. Keďže v spojeniach určitého tvaru pomocného slovesa s neurčitkom plnovýznamového slovesa sloveso v neurčitku je určeným členom a sloveso v určitom tvare je určujúcim členom, nemožno sloveso v neurčitku nahradiť (podradenou) vetou. Oproti tomu spojenia dvoch plnovýznamových sloviess možno syntakticky rozložiť, pretože určujúcim slovesom je sloveso v neurčitku. A toto sloveso v neurčitku možno nahradiť (podradenou, vedľajšou) vetou. Príklady na to pozri vyššie.

Podľa uvedených gramatických kritérií sa na jednej strane jednoznačne odlišujú spojenia pomocných sloviess s neurčitkom plnovýznamových sloviess od spojení dvoch plnovýznamových sloviess, a na druhej strane v rámci pomocných sloviess vidové slovesá od spôsobových (modálnych) sloviess.

Činnostné (akčné) slovesá rozlišujú sa od stavových sloviess tým, že na vyjadrenie neprerušeného trvania činnosti používame v slovenčine pomocné slovesá *neprestať, neprestávať*, zatiaľ čo na vyjadrenie neprerušeného trvania stavu používame pomocné slovesá *ostať, ostávať, zostať, zostávať*. V oboch prípadoch plnovýznamové sloveso v neurčitku je nedokonavého vidu.

V spojeniach sloviess *ostať, ostávať, zostať, zostávať* s neurčitkom činnostného slovesa nejde o pomocné slovesá *ostať, ostávať, zostať, zostávať*, lebo takéto spojenia nevyjadrujú neprerušené trvanie činnosti. Slovesá *ostať, ostávať, zostať, zostávať* sú v týchto spojeniach plnovýznamové a majú význam „zotrvať, zotrávať, na mieste; nevzdialiť sa, nevzďaľovať sa“. V týchto spojeniach slovesá *ostať, ostávať, zostať, zostávať* sú určeným členom určovacieho skladu a činnostné slovesá v neurčitku sú určujúcim členom skladu. Preto možno tieto činnostné slovesá v neurčitku nahradiť (podradenou) vetou, a celkový zmysel vety sa tým nijako nemení. V takýchto spojeniach sa používajú činnostné slovesá nielen nedokonavého, ale aj dokonavého vidu.

Osobitnú skupinu tvoria spojenia sloviess *ostal*, *ostávať*, *zostal*, *zostávať* s neurčitkom sloviess, ak tieto spojenia sú vybudované na základe prisudzovacieho (predikatívneho) vzťahu. V týchto prípadoch neurčitok je holým podmetom vety a sloveso v určitom tvare je holým prisudkom vety. V takých prípadoch slovesá *ostal*, *ostávať*, *zostal*, *zostávať* sú plnovýznamové a majú význam neosobného slovesa „zvýšiť, zvyšovať“.

Úvedené kritériá na rozlíšenie činnostných a stavových sloviess vyplývajú z gramatickej stavby slovenského jazyka. Doterajšie rozdeľovanie sloviess na činnostné a stavové čiste podľa ich významu sa tým jednak dopĺňuje, jednak sa podopiera jednoznačnými gramatickými vlastnosťami slovesných spojení.

Je pravdepodobné, že tento stav, ktorý sme zistili bližším rozborom slovenského materiálu, nie je v celej miere iba osobitnou črtou slovenského jazyka. Bolo by potrebné preskúmať z tejto stránky aj ostatné slovanské jazyky a porovnať výsledky získané rozborom slovesných spojení v jednotlivých slovanských jazykoch.

JÁN STANISLAV

Z DEJÍN SLOVENSKÉHO JAZYKA

(Úryvok z chystanej historickej gramatiky slovenského jazyka.)

ZMENY *a—ä*

V okrajových stredoslovenských nárečiach na dolnej Orave, v západnom Liptove, v časti Gemera a v sotáckom nárečí okolo Humenného na východe spája sa samohláska *a* s nepalatálnymi (tvrdými) spoluhláskami, kým samohláska *ä* býva po palatálnych (mäkkých) spoluhláskach. V dlhých slabikách býva *á* po nepalatálnych a *ä* po palatálnych. Tu býva *čas* (čas), *ulicä* (ulica), *jäma* (jama), *vojäk* (vojak), *jä* (ja) atď.

Okrajové nárečia veľmi často zachovávajú starší vývinový stav. Materiál zo starých jazykových pamiatok ukazuje, že takýto stav bol pôvodne aj na ostatnom území slovenského jazyka. Na uvedených oblastiach sa teda zachováva pri tomto jave staršie vývinové štádium.

Toto *ä* splyvalo s *ä*, ktoré vzniklo stratou nosovosti (denazalizáciou) *e = ä*. V dlhých polohách je *ä* tak isto za *ē = ä* a okrem toho vzniklo aj kontrakciou (*prätel* z *präjatelb*, *prät* z *präjati*, *sät* zo *sējati* atď.).

Po zániku jerov hlásky *ä*, *ä* boli osobitnými fonémami iba v strednej slovenčine. Naproti tomu v západnej a východnej slovenčine a rovnako

v češtine *ä* bolo len kombinatónnym variantom fonémy *a*. To značí, že v západnej a východnej slovenčine v jazykovom povedomí hovoriacich bolo len *a*, a to aj vtedy, keď sa vyslovovalo ako *ä*. Do zániku jerov to bolo tak aj v nárečí, z ktorého sa vyvinula stredná slovenčina.

Fonetická realizácia fonémy *ä* a *ä̇* nemusela byť v starej slovenčine na celom území rovnaká. Foneticky *ä* a *ä̇* mali rôzne odtienky. Tento stav dodnes žije v nárečiach. Aj dnes v niektorých nárečiach *ä* znie ako hodne otvorené *e* so zafarbením do *a*, pričom tón *ä* je hlbší ako tón *e* a vyšší ako tón *a*. Toto *ä* sa ponáša na *e*. Foneticky by sme ho mohli označiť ako *ä̇*.

Inokedy je to zadnejšia a nižšia hláska, jej tón je síce zasa hlbší ako tón *e* a vyšší ako tón *a*, ale toto *ä* sa ponáša skôr na *a* so slabým zafarbením do *e*. Tento odtienok by sme mohli označiť ako *ä̈*.

Tieto odtienky metódami experimentálnej fonetiky pozoroval Bohuslav H á l a (*Základy spis. výslovnosti slovenské*, Praha 1929, str. 103 a i.). Tie isté skúsenosti máme pri štúdiu liptovských a iných stredoslovenských nárečí.

Zaujímavé je, že perná spoluhláska býva pred *ä* veľmi jemne, ale badaťteľne zmäkčená (palatalizovaná). Pozoroval to aj B. Hála. Zaujímavé je tiež jeho pozorovanie, že objekt, ktorého *ä* sa podobalo hláske *a*, vyslovoval na konci slova po perniciach (*bremä*) podľa sluchu *ä* o trochu bližšie k *e*, pričom predchádzajúca pernica bola zmäkčená. Toto zmäkčenie dnes nemá významotvornú, funkčnú hodnotu. Pôvodne spoluhlásky pred *ä* mohli byť len mäkké.

Povedali sme, že *ä* sa dnes miestami kloní svojou artikuláciou viac k *a* a miestami viac k *e*. Miestami možno pozorovať nielen jemnú palatalizovanosť predchádzajúcej spoluhlásky, ale aj jemnú, ale rozoznateľnú prejtáciou, teda akési *ä̈* (porov. Lipt. nár. 155).

V týchto fonetických odtienkoch bol zárodok ďalších vývinových procesov, resp. zmien. Bola tu možnosť splývania *ä* s *a* alebo zas možnosť splývania s *e*. Cez *ä̈* v dlhých polohách mohol ísť vývin k *ia* atď.

Je veľmi pravdepodobné, že v stredoveku boli pri *ä* a *ä̇* tie isté fonetické odtienky, aké sú v niektorých nárečiach aj dnes. Niekde *ä* znelo skoro ako *a* a inde sa bližilo výslovnosti hlásky *e*. Vplyv malo akiste aj spojenie s rozličnými druhmi spoluhlások.

Stredovekí pisári nemali u nás grafémy pre *ä*. Slovenské *ä* počuli raz skoro ako *a* a zapísali ho ako *a*, inokedy ho počuli skoro ako *e* a zapísali ho ako *e*. Niekedy počuli, že tu nie je ani *a* ani *e*, a preto písali miešane — raz ako *a*, hneď zas ako *e*. Len celkom osamotene je zápis *ä* grafémou *ea* v listine z r. 1075: *curicea* (*Kuricä*); pozri nižšie. Rozpačitosť pisárov a nejednotnosť zápisov ukazuje, že v živej slovenskej reči bola hláska, ktorá ne-

znela ani ako *a* a ani ako *e*, t. j. že tu bola hláska, ktorá artikulačne stála medzi oboma týmito samohláskami a ktorú dnes označujeme grafémou *ä*.

Na zápisy v uhorských listinách mohla mať vplyv aj maďarská substitúcia slovenských hlások, pokiaľ, pravda, pisateľom dokumentu bol Maďar. Treba pri niektorých dokladoch počítať aj so zmenami slovenských mien v maďarskom jazyku podľa vývinových ciest, ktoré sú známe v tomto jazyku. Podrobnosti treba vyšetriť.

O mieste *ä* vo fonematickom inventári starejš slovenčiny sa viac ráz písalo. Uvedieme tu niektoré odkazy: Eudovít N o v á k, *Le changement e > a dans les mots slovaques empruntés au hongrois et a l'allemant* (ČMFL XX, 1934, 243), *Jazykovedné glosy* ... 84. A. A r a n y — J. O r l o v s k ý, *Gram. jaz. sloven.* 218 n. Fonetickú stránku opísal B. H á l a, *Základy spis. výslovnosti slovenské* (Praha 1929, str. 96 až 114). Pozri aj m o j e *Liptovské nárečia*, str. 154 a n.

Pozrieme teraz, čo hovorí historický materiál.

Pozrime najprv, čo hovoria dve staroslovienske pamiatky, ktoré sú bezpečne veľkomoravského pôvodu a majú veľkomoravské jazykové črty.

V Kijevských listoch sa po palatálnych spoluhláskach píše vždy *ě*, ktoré označuje fonému *ä*. Len v dvoch prípadoch je *a*: *papeža, sġgrěšati*. Inak v starej sloviendčine bolo tiež *čäsġ* a pod. O tom písal N. T r u b e c k o j v litogr. *Allkirchenslavische Sprache* (str. 41). Inak jeho štrukturalistické hodnotenie jazykových javov neprijímame.

O Pražských hlaholských zlomkoch sa dakedy myslí, že ich zachovaný odpis z XI. stor. pochodí z Vyšehradu (maď. Visegrád) neďaleko Ostrihomu. Myslí tak Štefan K n i e z s a v štúdiu *A szláv apostolok és a lótok* (Slovanskí apoštoli a Slováci, str. 13; pozri aj m o j u štúdiu *K otázke účinkovania Cyrila a Melóda na Slovensku*, str. 34—38).¹⁾

V Pražských hlaholských zlomkoch máme dva razy *e* miesto očakávaného *a*: *petikostije* miesto *petikostija* a *čelenie* miesto *čelenija*. V oboch prípadoch hovoriaci vyslovoval na konci *-ä*, ktoré pisár v týchto prípadoch zaznačil ako *e*. Inokedy sa píše *a* za psl. *ę*: v participiu min. činnom: *primġša, večerġvġša* a v 3. pl. aoristu: *vġzložiša, kupiša, postaviša, udariša*.

Všimnime si stav zápisov v pamiatkach pisaných latinským a výnimočne aj gréckym písmom.

Nazrieme najprv do zápisov slovanských osobných mien v Evanjeliu Cividalskom, pokiaľ osoby pochodili pravdepodobne z územia predkov Slovákov.²⁾

¹⁾ K otázke Vyšehradu súborná literatúra je u V. C h a l o u p e c k é h o, *Prameny X. stóletí. Legendy Kristiánovy*. Svatováclavský sborník II, 2, str. 434—436, pozn. 487. K tomu pozri u R. U r b á n k a, *Legenda I. zv. Kristiána*, Praha 1947, II, 111 a n., pozn. 363.

²⁾ Údaje podávam podľa svojho rukopisného diela.

Koncom VIII. stor. sa v menách Ev. Civ. píše *a*: *capontemere* = *Capo-těměrō*, *camere* = *Čaměrō*.

V zápisoch Ev. Civ. z IX. stor. sa v skupine *ča* píše *e* sedem ráz oproti trom prípadom záznamu s *a*: *sedobra* = *Čädobrō*, *cherad* = *Čäradō*, *cheroc* = *Čärogō* atď., ale *cadrag* = *Čädragō*, *sazona* = *Čäsona*, *gostichai* = *Gostičäjb*.

V skupine *ja*, resp. *jä* sa píše obyčajne *e*, ale dva razy *a*: *estimer* = *Jäz-diměrō*, *euco* = azda *Jävka* atď., ale *semia* = *Sěmijä*, *xpiano* = azda *Sōpbjänō*, *stioa* = azda *Sōdivojä*.

V iných polohách býva obyčajne *a* a výnimočne *o*: *boselisa* = *Boželiša*, *ilonna* = *Vitoňa*, *musclonna* = *Mysloňa*, *trebenna* = *Trěbeňa* (dva razy), *slotiuenca* = *Zlativěca*, *elisa* = *Jěliša*, *sal* = *Žalb*, *thesconna* = *Těšoňa*.

Výnimočne je *o*: *zisola* = *Žižala*, potom *ia*: panónske *onnia* = azda *Vōňa*, juhoslovan. *ciarola* = *Čarota*. Zápis *o* m. *a* by bolo možné pokladať za počutú *a*. Osamotenosť prípadu nám nedovoľuje bližší úsudok. Treba uvážiť aj to, že mená zapisoval zväčša človek, ktorý nebol slovenského pôvodu. Zapisoval diktované mená, takže ani nemal možnosť úvahy, ako má hlásky mien slovanských pútnikov zapísať.

V gréckej listine sv. Štefana spred r. 1002 sa zapisujú niektoré osobné a miestne mená slovenského pôvodu z oblasti Blatenského jazera, kde sa podľa J. Melicha u nás hovorilo nárečím, ktoré sa časom vyvinulo v to nárečie, ktoré poznáme ako stredoslovenské. Pri úvahách o *a*—*ä* možno uviesť len tri mená: *Kněsa*, *Grintzari*, *Sandru*. Tieto mená by sme do slovančiny prepisali ako *Kněža*, *Kňäža*, *Kňäžä*, *Grnčári*, *Grnčäri*, *Šandr-Šändr-* (Šándor, z talian.). Pisár ani raz po *ž*, *č*, *š* nenapísal *e*, ale len *a*. Iba za psl. *ę* po *ń* napísal *e*. To by mohlo značiť, že *ä* bolo pre pisára hodne otvorenou samohláskou, ktorú označoval ako *a* a len raz ju označil ako *e*. Možno, že *ä* za psl. *ę* bolo vtedy ešte trochu odchodné ako *ä* v iných polohách. Príkladov je tu však tak málo, že ťažko podľa nich robiť väčšie uzávery. Napokon aj príslušník slovenského nárečia v Panónii a aj príslušník iného jazyka mohol napísať *ä* raz ako *a* a inokedy ako *e*. Pri takom malom počte príkladov môžeme hovoriť len vo veľmi opatrných náznakoch.

V Panónii sa zjavujú doklady na *a* za *ä* veľmi zavčasu. Tak v listine z r. 1086 je osobné meno *Benala* v obci Sár vo Vesprímskej stolici pri Blatenskom jazere; sú tu aj iné slovanské mená.³⁾ V Zalánskej stolici, teda tiež v oblasti Blatenského jazera, sa uvádza osobné meno *Obrala* v listine z r. 1171.⁴⁾

Neskoršie v Panónii máme zápis mena obce Balyata v Tolnianskej

³⁾ Pozri m ô j *Slovenský juh* ... I, 76—77.

⁴⁾ Tamže I, 42.

stolici (od Blatenského jazera na východ): *Balyatha* 1439, ale *Boletha* 1427. Oba príklady pospolu ukazujú na slovanský tvar *Boľäta*.

V Belehradskej stolici (maď. Fejér megye, od Blatenského jazera na severovýchod) sa dnešná obec Vajta na juhu stolice zapisuje ako *Woyata* 1350, ale *Wayota* 1397. Živé slovanské znenie bolo očividne *Vojata*.

V Mošonskej stolici (pod Bratislavou) sa píše obec *Wylaz* okolo r. 1267, ale inak *Witez* 1208 atď.

V týchto prípadoch je alebo maximálne otvorené *ä*, t. j. hláska, ktorá foneticky skoro splyvala s *a*, alebo tu bolo zavčasu *a*.

Tieto zápisy prezrádzajú slovenské osídlenie v príslušných krajoch. Keby tu bolo bývalo srbochorvátske alebo slovinské osídlenie, čakali by sme zápisy s *e*; v nárečiach býva aj *a*. Starú slovenskosť týchto území potvrdzujú však aj iné javy. O tom podrobne v Slovenskom juhu I.

V zakladacej listine kláštora sv. Benedikta nad Hronom z r. 1075 (prepis z r. 1217) sa píše:

a: *saunicza* = *Ščávnica*, *brajan* = *Brajäny*, *Chani* = *Čäň*, *kustiza* = *Koslicä*, *sapi* = *Šäp*, *Goznucha* = *Gvozdnicä*;

e: *Beche* = *Bečä*, *curize* = *Kuricä*. Potok *Kuricä* sa tu zapisuje aj ako *curizea*; grafémou *ea* sa tu výrazne zaznačuje slovenské *ä*.

V zoborskej listine z r. 1111 sa z Nitry uvádza niekoľko osôb a ich mená sa zapisujú m. i.: *Bacha* = *Bačä*, *Cace* = *Kačä*, t. j. v tej istej polohe vždy inakšie, čo svedčí o tom, že ľud vyslovoval *-čä*. Po *k* sa už tiež píše *e*: *Buquen* = *Bukän*. Tu je prvý známy doklad na zmenu *ka* v *kä*. Inak sa tu píše *a* v prípadoch *Subissa* = *Sbyšä* a *Jaresclau* = *Järeslav*. Reflex za psl. *ę* sa píše ako *e*: *Petre* = *Peträ*, ak to nie je vokatív vo funkcii nominatívu. Nie je celkom jasný prípad *Penel* (*Pěňäl?*).

Po tvrdých spoluhláskach sa píše *a*: *Una*, *Deda*, *Batona*, *Figa*.

To sú mená nitrianskych občanov, ktorí podľa textu listiny majú už vyše 80 rokov, t. j. narodili sa okolo r. 1030, takže siahajú až na samý začiatok druhého tisícročia. t. j. na začiatok dejín slovenského jazyka. Vidíme, že sa tu miešajú v rovnakých polohách zápisy s *a* so zápsimi s *e*. Naproti tomu po tvrdých spoluhláskach takéto miešanie nie je. To ukazuje, že v živej reči Nitry sa vyslovovalo *Bačä*, *Kačä* a pod.

V listine z r. 1138, ktorá opisuje majetky kláštora v Dimiši (dnes Dömös, neďaleko Ostrihomu), sú zápisy slovanských osobných mien zo starého slovenského územia veľmi početné. Vyberáme z nich aspoň niektoré na poznanie pomerov živej slovenskej reči.

Píše sa

a: *Madasa* = *Madáčä*, *Merasa* = *Měrašä* (*-ošä?*), *Iapuh* = *Jäpuch*, *Budisa* = *Budišä*, *Saslau* = *Čäslav*, *Janis* = *Jäniš*, *Vza* = *Užä*, *Iapusa* = *Japušä*, *Basa* = *Bašä*, *Jakau* = *Jäkov*, *Babisa* = *Babišä*, *Dimisa* =

Dimišä, Mirasa = Mirošä, Mirašä (?), *Mikusa = Mikušä, Bosa = Božä*; v Chľabe pri Dunaji: *Milosa = Milošä, Tusica = Tužicä (-ka?)*. *Pucica = Pučicä, Dalasa = Dolašä, Nauasa = Novašä (Navažä?)*, v blízkosti: *Damasa = Domašä*, za Tisou rybník *stagnum Curisa = Kuricä* (pozri v listine z r. 1075), *Halisa = Chvališä*, inde *Jacusa = Jäkušä* atd.;

ia: Benia = Beňä;

o: Boion = Bojän, Bojan;

e: Jereslau = Järeslav, Peluse = Petušä, Jerasa = Järašä, Järošä, Jeraslau = Järoslav, Wereta = Vëräta, Perbuse = Prëbyšä (Chľaba). Cuner azda za Koňär.

Pisár mal očividne ťažkosti so zapisovaním *ä*. Jasne sa vidia najmä v zápise mena *Beňä* (porov. dnešné priezvisko *Beňo* k *Benedikt*), ktoré označuje trojako: *Benia, Bena, Bene*. V zápise *Benia* je *i* grafickým označením mäkkosti predchádzajúceho *ň*. Striedaním *a/e* sa prezrádza živé *ä*.

Uvedené príklady a ostatné ešte, ktoré sú v tejto listine, bude treba študovať osobitne podľa zemepisného rozloženia. Možno, že miestami zapísané *a* označuje už *a* a nie *ä*. Podrobnejší výskum to ešte len ukáže. Nám tu ide o hrubé vyšetrenie vývinu.

Uvedieme ďalšie doklady, ktoré dosvedčajú to isté, o čom práve hovoríme.

Na nižnej Nitre zanikla obec *Pěščäny* so zápismi *Pescan* 1113, ale *Pestien* 1378, t. j. *Pěštäny*. Dnešné považské Piešťany, ľudove *Piščäny*, sa píše *Pechan* 1263 (Šm. 76), t. j. *Pěščäny*. Piešťany na Ipli sa píše *Pechen* = *Pechčäny* 1274, pôvodne *Pěščäny*, potom *Peschan* = *Pěščäny* 1333, *Pesthen* 1301 = *Pěštäny*.

Trebalice pri Piešťanoch v Považí sa zapisujú r. 1113 ako *Trebeta*, ale r. 1298 /tr. 1299 ako *Trebata*. Pritom sa Piešťany v listine 1298/1299 zapisujú ako *Pecheen*, t. j. gen. *Peščän*. Zápisy na *a* a *e* ukazujú na živú výslovnosť *s ä*, ktorá tu dnes neexistuje.

Pri Novom Meste nad Váhom sa spomína obec *Dobret* 1113, *Debreta* 1263 (Šm. 76, 77), t. j. *Dobräta*.

Z listiny z r. 1113 uveďme ešte z oblasti rieky Žitavy *Dreuenizza = Drevenicä, Subiniza = Zubnicä*, z hornej Nitry *Preuigan = Prëvidžäny, Celsan = Selčäny* (dnes Selčianky), ale *Istobenize = Istobnicä*. V tej istej listine z r. 1113 sa Kostolany v nitrianskom Považí píše *Custolen = Kostoläny*, a Gýmešské Kostolany sa zaznačujú ako *Costelan*.

Zoblasti hornej Nitry v listine z r. 1293 máme *Topolchen = Topolčäny, Topolniche = Topolnicä, Studeniche = Studenicä, Hozlem = Osläny, Turchani Turchen = Turčäny* (dnes Turčianky), *Brogen = Brodžäny* (dnes Brodzany, podľa maď. aj Brodany), *Jeztrebel = Jästräbel*, ale *Varasicha* (Šm. 96—97).

Z príľahlej trenčianskej oblasti máme ä

v mene obce Rybany: *Riblyen* = *Rybläny* 1323, podobne s e aj r. 1466 (*Riben*) a 1501 (*Ryblyen*, *Ryblen*), ale *Riblan*, *Ryplan* r. 1332—1337 Tr. 121—122);

v mene obce Chlievany: *Hleulan* 1276, ale *Chliewen* 1474, *Hleweny* 1485, *Hlyewen* 1493, *Chliwen* 1525, ale *Chlewan* 1501 (Tr.122);

v mene obce Vysočany: *Vyssian* 1232, *Wisschen* 1337, *Wyschen* 1345, *Wystyen* 1407 (Tr. 206—207). Ludový tvar bol pôvodne azda *Výščäny*.

Meno *Budatin* pôvodne znelo *Budälin*, neskôr *Budalin*; utvorené je sufixom *-eta*. Toto meno sa zapisuje: *Budetyn* 1321, *Budetchen* 1357, *Budyethyn* 1429, *Bugyethyn* 1474, ale aj s *a*: *Badacin* 1321, s *ia*: *Bwgiathyn* 1474 (Tr. 66, 105).

Uvedme si doklady z iných krajov.

Na Žitnom Ostrove sa r. 1247 zaznačujú mená osôb a obcí: *Wancha* = *Vančä*, *Cana* = *Kaňä*, *vgoscha* = *Ugoščä*, *Oucha* = *Olšä*, maď. *Olesa*, *Oucsa*, *Moysa* = *Mojšä*.

V nižnom Hontesa píše: *Starchan* - zaniknuté *Starčäny* 1247, 1276 (Šm. 160), v Novohrade *Tesa* = *Tešä* 1236/1283, *Pacha* = *Pačä* 1262 (Šm. 161, 162).

V Turci sa zapisujú: *Bistricha* 1258 (Šikura 18), *Hmelnicha* 1287 (Šm. 61), *Blatnicha* 1244 (Šm. 60). *Sučany* sa zapisujú ako *Zuchan* 1258, *Zwchan* 1321 (Šikura 82). Vo Zvolene sa zaznačujú: *Bucha* 1254, dnes *Budča* (Šm. 128), *Zelnicha* = *Sélnicä*, dnes *Sielnica*, *Moholnicha* = *Mohelnicä*, *Jezenicha* = *Jesenicä* (Šm. 127), v listine z r. 1250, prepísanej r. 1353: *Mochelnitza*, *Varanicza* = *Vranicä*, ale *Jeszenice*.

V Liptove sa píše: *Verbicha* = *Vrbicä* 1248, ale *Chevniche* = *Ščävnicä* 1248, *Stoyssa*, *Stoysa* = *Slojšä*, *Moysa* = *Mojšä*, *Tornaluca* = *Trňä lüka* 1297(?) a 1297, vtedy aj *ad fluvium Werbyche*; ďalej sa tu zapisuje *Jamnik* ako *Jemnek* (s maď. vývinom sloven. *-ik* v *-ek*) r. 1266 (v prepise z r. 1391), ale *ad arborem Jauor* pri Eubeli r. 1284. V XIV. stor. sa ä v Liptove dosvedča napr. zápismi mena obce *Smrečany*, vtedy *Smrečäny*: *Scemerchen* 1352, *Zemrechen* 1358, potom aj v XV. stor. *Zemprechen* 1407, ale na konci storočia aj *de Smreczano* 1473 (Húščava, Ok. 37, 52, 91, 130).

Z Gemera uvedme: *Pacha* = *Pačä* 1291 (Šm. 164), *Lapsa* = *Lapšä* 1291 (tamže 167), *Starna* = *Starňä* 1291 (tamže 167), *Raccha* = *Račä* 1254/tr. 1364 (tamže 172), *Zlaraztudnicha* = *Stará Studnicä* 1282/tr. 1353 (tamže 186), ale *Cherniche* = *Černicä* 1374 (tamže 169).

Zo Spiša máme doklady ako: osobné meno *Polen* 1229, ale *Polan* = *Polän* 1269 (Suppl. Anal. Scep. II, 7, 11), *yemnik* = *Jämnik* 1255/1295/1318 (Šm.198), rovnako aj v XV. stor. (Csánki I, 259), ďalej *Lysnicha* =

= *Lešnicä* 1293/1322/1582 (Šm. 196), in *Olsouam* 1300, *Olsaua* = *Ofšäva* 1301 (Šm. 205), *Olsauka*, *Bojan* 1245/1274 (tamže).

Dnešné Kravany na Spiši sa píše *Cravan* (Wagner, Anal. III, 155), ale aj *Krawen* 1436 (Csánki I, 261), t. j. *Kraväny*. Dodnes sa hovorí nom. pl. *Kolčovenci*, *Kolčoveňe*, *Ordzovenci*, lok. pl. v *Ordzoveňi* (podľa J. Štolca).

Zo Šariša si uvedme napr.: *Trochan* = *Troščäny*, *Razlaycha* = *Raslavicä* 1270/1387 (Šm. 220).

V Zemplíne sa píše: *Jestrab*, *Jestreb* 1332–1337 a takto aj v XV. stor. (Csánki I, 351), t. j. *Jästräb*; maďarský tvar *Jesztreb* je ešte podľa starého stavu. Od Michaloviec na juhovýchod pri Zalužiciach sa uvádza *Yestreb-luka* = *Jästräbä lúka* 1337 (Šm. 250).

V oblasti Matry, v Hevešskej stolici, sa zapisuje *terra Beleta* vo Váradinskom registri z XIII. stor. Je to pôvodne *Beläta*.

Na moravskom Slovensku sa koncom XII. stor. koncové *-ä* jasne zapisuje latinským *ea* napr. v menách obcí v listine z r. 1190: *Rokitnicea* (Rokytnice v okr. Znojmo), *Lodinicea* (Lodenice v okr. M. Krumlov), ale *Chegost* = *Čägost* (niekde pri Znojme). Príklady sú u G. Friedricha, CD I, 300–301.

Historické doklady z listiny spred r. 1002 by hovorili, že *ä* po pôvodne palatálnych spoluhláskach, nie však palatalizovaných, znelo ako hláska širšia, ponášajúca sa viac na *a* ako na *e*, kým po palatalizovaných (*ň*, resp. *ř*) ako azda užšia hláska, ponášajúca sa viac na *e*. Dokladov je tu však tak málo, že nemožno na nich veľmi stavať.

Pokiaľ ide o fonetické ponímanie fonémy *ä*, pisári XI. stor. počuli túto hlásku skôr ako *a* než ako *e*.

Na začiatku XII. stor. s grafickým označením *ä* sú ťažkosti. Zväčša ho zapisujú ako *a* a menej ako *e*. Je tu už aj novšia zmena skupiny *ka* v *k'ä*, zaznačenej písařom ako *que* (*Buquen*); táto zmena predpokladá fonému *ä*.

Na hornej Nitre koncom XIII. stor. samohláska *ä* je blízka hláske *e* a pisári ju často zaznačujú ako *e*. Doklady na zapísané *e* sa množia v XIV. a XV. stor. Na južnom a severnom strednom Slovensku pisári dlho zapisujú *a*. Na severe sa množia doklady na zapísané *e* v XV. a XVI. stor. Tak napr. v Liptove sa vtedy píše *e* za *ä* aj tam, kde je dnes *a*.

Na východnom Slovensku sa obyčajne píše *a*, ale aj *e*. Tu nebola fonéma *ä*, ale *a* mohlo mať fonetický variant *ä*. Takto bolo aj na západnom Slovensku. Z okolia Trnavy je zápis *Kenaz* (osobné meno *Kňaz*) z r. 1278 (Fejér, CD V, 2, 475).

Doklady, ktoré sme zozbierali, sú len úlomkovité. Lepší obraz si bude možné urobiť iba po podrobnom výskume.

Pri posudzovaní materiálu si treba uvedomiť, že zápisy v starých pamiatkach prejavujú stopy rozličných vplyvov. Vplývala na ne nárečová príslušnosť písařa, ak to bol Slovák, resp. Slovan. Niektorí pisári boli Ma-

ďari alebo azda aj inej národnosti. Substituovali slovanské hlásky podľa svojho jazykového systému. Niekedy zapisovali maďarské formy slovenských mien, ktoré sa vyvíjali už podľa zákonov maďarského jazyka. Od konca XIV. stor. prejavujú sa na Slovensku vplyvy českej gramatiky alebo aj českých pisárov, žijúcich na slovenskej jazykovej oblasti. Tieto rozličné okolnosti sa neraz veľmi ťažko sledujú a lúštia. Nedokonalá grafika tiež veľmi sťažuje skúmanie javov.

Doklady z pamiatok XV.—XVII. stor.

Niektoré príklady sa uvádzajú už vyššie.

V Žilinskej knihe v priezviskách *ä, ä* býva v písme *e* alebo *a*; je už aj *ia*: *Mäsär* sa píše ako *Messer* 1451 (č. 38, 39), *Messar* 1450 (č. 36), *Massar* 1469 (č. 75);

Nožär sa píše *Nozer* 1451 (č. 38, 39), inokedy v latin. preklade *Cultelli-faber*;

Vrläk sa píše ako *Wrtek* 1453 (č. 42, 43, 44, 45, 46, 48, 49), inokedy *Wrtlyac* 1441 (č. 31), *Wrtyak* 1441 (č. 31), 1453 (č. 41), ba aj *Wrtiak* 1454 (č. 47, 50), 1459 (č. 56), *Wrzczak* 1457 (č. 53);

Vajčär sa píše *Wayczar* 1417 (č. 17), *Waytchar* 1426 (č. 28), *Wayczar* 144 (č. 34);

Brodňänský sa píše *Girzik Brodnensky* 1493 (č. 97), 1481 (č. 87), *Duro Brodnensky* 1492 (č. 95), *Girik Brodnensky* 1489 (č. 93), ale *Diuro Brodnansky* 1481 (č. 88);

Babčänský sa píše *Girika Babczanskeho* 1469 (č. 75), *Andreg Babczansky* 1489 (č. 93), ale *Ondruss Babczensky* 1488 (č. 92);

Dubänský sa píše *Wiczene Dubenskeho* 1488 (č. 92), *Wiczen Dubensky* 1493 (č. 97), a takto aj r. 1494 (č. 98, 99), 1497 (č. 100), 1503 (č. 103);

Poläk sa píše *Polek* 1451 (č. 38) a tiež *Polak* v tom istom zápise, inokedy *Polak* 1459 (č. 56 a i.).

Poučné sú niektoré iné zápisy zo severozápadného Slovenska. Uvedme meno obce *Jastrabie*: *Jaztreby* 1439, *Jastrabye* 1483, ale *Jestrebe* 1513, *Jestrabye* 1518 (Tr. 167), t. j. *Jästräbie*. Ďalej na západ, už v oblasti Váhu, je Štiavnik: *Szewnyk* 1439, *Schawnyk* 1498, t. j. *Ščävnik*.

Z Liptova z konca XV. stor. máme doklady na *ä*, zapísané ako *e*: v zápise z Liptov. sv. Jána z r. 1480 (kóp. z polovice XVI. stor.?) sa píše: zo *Smreczen* = *Smrečän* (Smrečian), *s Szczewnyce* = *z Ščävnicie*, *páni Swetogensszy* = *Svätojänšči*, *páni Smreczensszy* = *Smrečänšči*, *pánov Swetogenskich*, *pánov Smreczenskich*, *polok Stewnyczki* = *Štävnický*, ale pritom sa píše *od Swateho Jana*, *Svalého Ducha* (St. 110—113).

Liptovská osada *Podhorany* sa píše v XV. stor. *s e i* a po *r*: *Podhoren* 1407

1426, 1435, 1461, ale *Podhoran* 1405, 1412, *Zpodhoran* 1471 (Lipt. nár. 107, Húščava, Ok. 86, 91, 110, 118, 120, 128). V Liptove sa píše aj *de Turan* (Turík) 1462 a *Zar* 1462 = *Žiar* (Húščava 120). Tieto zápisy reprezentujú tvary s *ä* s maximálnou otvorenosťou.

Hláska *ä* po *l* sa dosvedča zo stredného Liptova v mene obcí *Malatín*, pôvodnejšie *Mal'alín* a toto z *Mal'ätin* (k osobnému menu *Mal'eta*): *Ma-lethin* 1407, 1431, *Maletin* 1426, *Malatin* 1474/kóp. XVIII. stor. (Húščava, Ok. 90, 103, 106, 129). Ďalej možno z Liptova uviesť *Ffyeczkahaza* = = *Fijäcka* (dnes Fiačice, Fijačice)⁵⁾ 1445 (Húščava, Ok. 113), napokon *Nadgebloncow* 1460 = *Nad Jäblon(i)cou* (Húščava, Ok. 118).

V zápise z Demänovej z r. 1567 sa píše: *zwezawssy* = *zvázavši, do we-zenny* = *do väzení, na demyanowensku stranu, Jan Hrnčeryk* = *Hrnčárik, Jenczo Mastnyk* = *Jänčo Mastník* (St. 120–121).

V Lipt. Mikuláši sa píše: *chudie seme merali* 1638 (SL V, 261).

Starý pôvodný stav ostal dnes už len v západnom Liptove. Podrobným skúmaním bude možné ukázať, kedy zo stredného Liptova ustúpilo *ä* a vôbec kedy asi nastalo preformovanie samohláskového systému v dnešný.

Po perných spoluhláskach v strednom Liptove v krátkych polohách je *e*: *Jakuboveni*, ale do *Jakubovian, Gáloveni, do Gálovian, Hibeňia* (obyvatelia obce Hýb), *Porubeňia* a pod.

Tak to býva aj inde na strednom a východnom Slovensku. V XVII. stor. pisári tu píše alebo *e* alebo *a*: *Hibanja* 1638 SL V, 83, ale *Oczovenia* 1635 SL I, 289).

V slove *svätý* sa v ľudе hovorí *svatý* — *Svatý Ján*, ale *Svelojan*, obyvateľ *Svelojaňec*. Podoba *svatý* prezrádza vplyv českej kostolnej reči.

V starých textoch sa píše: *do suateho Giriho* 1565 Žabokreky (SL VI, 323), *na den svateho Gyry* 1576 Zvolen SL II, 114, *z mesta Svateho Kriza* 1598 SL VI, 257, t. j. Sv. Kríža nad Hronom.

V Turci sa píše *Koščany*, potom *Košľany* v XIV.—XVII. stor. s *a*: *Coschan* 1323, *Koschan* 1456, *Kosthyan* 1598, *Kosczan* 1613.

Tak isto sa píše *Záturčany*, dnes Záturčie: *Zaturchan* 1380/1384, 1391.

V mene obce *Sučany* je tiež od XIII. stor. v zápisoch *a*: *Suchan* 1264, *Sudchan* 1323, *Zwchan* 1565 atď.

V mene *Lazany* je *Lazen* 1565, ale *Lazan* 1564 a potom vždy s *a*.

Turany sa píše v XIV. stor. s *a*: *Turan* 1361, 1367, takto aj v XVI. stor.: *Twranj* 1564, ale aj *Thuren* 1543, *Thwren* 1550, *Thureny* 1553, *Tureny* 1554.

Slovany sa píše najčastejšie s *e*: *Zlowenec* 1534, *Zlowen* 1535, *Slowen* 1543, *Zloweny* 1548 a pod. v XVI. a XVII. stor., ale aj *Schlowany* 1579 i *Szlowany* 1598. Tu však základ je *Slověnin*.

⁵⁾ Základ mena je maďarský.

V mene turčianskej obce *Ležiachov* máme v polovici XVI. stor. zápisy s *e*, ktoré svedčia o výslovnosti *ä*: *Lezechow* 1543, *Lesechon* (!) 1553, *Lezechowo* 1554, ale *Lesako* 1534, *Leziachow* 1565, *Lezyachow* 1600 atď. a tiež *Ležachow* 1567 atď.

Meno obce *Diviaky*, ktoré sa dakedy pokladá za maďarské, píše sa *s e i a* v XIII. stor.: *Dyvak* 1260, *Diwek* 1264, inak vždy s *e*: *Diuék* 1275, *Gyuek* 1363, *Diweek* 1540, *Dyweky* 1554.⁶⁾

Inak sa v Turci píše: *prél bych* = *prál bych* 1569 Trebostovo (SL. 124), ale aj *poruczam*; v liste z Priboviec je *pral bych* 1566 (St. 118), v liste z Mošoviec je *vzely* = *vzáli* 1568 (Kr. I. Moš.). V St. Štubni sa píše *prigel* a *prigali* = *prijal(i)* v tom istom liste z r. 1569 (Kr. I. Hol. 8). V Pribovciach sa píše r. 1567 *Zemanin* (Kr. I. Ben.), v St. Štubni r. 1569 *Zemeni* (Kr. I. Hol. 10).

V Bojniciach sa píše *v Skačach* (Skačany) 1590 (SL III, 232), ale v Novohrade *V Setsech* = *v Sečäch* (Sečany) 1592 (SL III, 233).

V liste zo Šášova v Tekove z r. 1582 sa píše *zyedam* = *žiadam*, *lydye chodye* = *lidie chodiä* alebo *chodä* (?), *nyechodye* = *nehodiä* alebo *nehoďä* (?), *vyna ym ešlye nalyel sam drabom* = *vina im ešte naliäl* alebo *naläl*; *az takoveho czloveka nagdyem. klyery mylta uchadze* = *až takového človeka najdem, ktorý mýla uchádzä*; *penyze* = *peniäze* (peňäze?); *ga* = zám. *ja*, *poruczem* = *porúčam* (SL III, 60–61). V iných listoch zo Šášova sa píše: (z) *Šyašova* 1577, *poruczeme* 1578 (porúčame), *poruczame* 1578, *Na Šašowe* 1579, *poruczam* 1579, *dobyłok zagally* 1579, *pro mna* 1579 (SL III, 57–59).

V liste zo Šášova z r. 1577 sa píše aj *Elzbetu*, dnes *Alžbeta* (tamže 58).

V Bánovciach sa píše r. 1567: *k swym susedom Zabokreczenom* = *Žabokrečänom* (Kr. I. Bán.).

Nedôslednosti v zápisoch sú niekde dosť veľké. Tak v Registri z r. 1568 sa píše *relesy* = *reläzi*, *relesky* = *relázky*, *Selisme* = *säli sme* (siali sme), *polpieta* = *pol piäta* (pol piata), *zeledi* = *čelädi*, *druheho pacholete* = *pacholätä*, ale *Yamrychowy* = *Jamrichovi*, *Yanowy* = *Janovi*, *za potzitia* = *za podšilia*, *wzal*, *telata* = *telätä*.

Pisári si očividne dakedy nevedeli dať rady so zapisovaním *ä*, *ä*. Pomáhali si rozlične. Od XV. stor., keď u nás bola znalosť češtiny, musíme predpokladať aj prispôsobovanie českému systému alebo aj úplné počesťovanie mien a slov. Niektorí pisári pritom zapisovali ľudovú výslovnosť pomerne dobre.

Zaujímavé je, že Nemci v okolí Kremnice prevzali *ä* ako *é*. Tak slovo *bičäk* (dnes *bičiak*, nôž) prevzali ako *Bitschég*, slovo *kijäk* (dnes *kyjak*) ako

⁶⁾ Doklady z turčianskeho historického miestopisu uvádzame z práce E. Úrhgyi, *Turóc megye helynevei*, Budapest 1939.

Kéék. O tom R. L. Rudolf, *Die slowakischen Lehnwörter im Inseldeutschen in der Slowakei* (LS I—II, 154).

Dnes v okolí Kremnice niet *ä*.

Na východnom Slovensku je podobný doklad v prevzatí mena abaujskej obce *Beňakovec* do maďarčiny vo forme *Benyék*. Tento tvar ukazuje, že v starej slovenčine bola forma *Beňäk*-.

Takéto prevzatia sú veľmi dôležité pre slovenskú historickú dialektológiu a historickú gramatiku slovenského jazyka vôbec.

Na dolnej Orave je dodnes *ä*, *ä* v staroslovenskom rozložení. V zápisoch z Oravy sa zapisuje alebo *e* za *ä* a *ä*, alebo sa píše aj *a* alebo aj *ia*. Tak v listine z r. 1574 je: *Thomass Bacza*, *prysazny* (prisažný), *rychtlarz welyczanskiij*, *turdossanskij*, ale *Ziakowicz* (Žiakovic), *Nyznianskiij*. Listina je silne česká a pisár nezapisuje oravské ľudové tvary dôsledne (porov. St. 125).

Inokedy sa píše: *k Mulnyanskemu chotarowy* 1691 (Semk. Mat. I, 190).

Sú aj zápisy s *e*: *sedlehow* = *sedlákov* 1568 V. Kubín (St. 123), *Andreas Kruzlek* (*Kružľäk*, dnes *Kružľiak*) 1695 Trstená (SL VI, 249).

V Gemeri je podobný stav ako na dolnej Orave. Ani tu písanie nebýva dôsledné. Píše sa napr. *Szedlák* 1693, *Szedlek* 1773, ale *Szedliak* 1675 (IIa, Göm. m. III, 27), *Dubien* 1618, ale *Dubjan* 1619, *Polak* 1618, *Poliak* 1635 (tamže III, 26). Tieto mená sú v Melechedi. Inde sa píše: *Chochlek* 1664, *Szpissek* 1671, ale aj *Kochlýäk* 1666, *Chohliar* 1672, *Spisiak* 1664, *Hrncziar* 1664 (tamže III, 102—103).

Inokedy sa píše dlhé *ä* ako *e*: *sele* = *sälä* (dnes ľudove *siaľa*, spis. *siatie*) 1565 Pribovce v Turci (SL IV, 165), *mne vez* (= *väc*, spis. *viac*) *v tom praze* (práce) *zavdavatti nebudete* 1597 Turiec (SL VI, 81), *Dan z Suczen* (*Sučin*) 1570 (SL II, 110), *w stoliczi Huntenskey* 1601 (SL VI, 246), *stolyce hontenskey* 1635 (SL VI, 316), *vzet* (= *vzäl*, spis. *vziať*) 1695 Orava (SL VI, 249).

Za krátke *ä* sa písava *e*:

po perných: *v dobrej pamety* 1572 Tekov (SL VI, 255), *do vezeny*, ale *nevieznyly* 1575 Žilina (SL I, 279, 278), *weczu pynwiczu* 1581 Ružomberok (SL VI, 250), *vedšeg starosty* 1582 Bytča (SL IV, 54), *za devett lieth* 1590 Orava (SL V, 151), *Benovy Mesierovj* 1598 Kosorín (SL VI, 344), *welczy* 1613 Omšenie (SL III, 80), *prasiecz pet* 1619 Orava (Semk. Mat. I, 63), na západe: *nagwetsy pryczyna* 1712 Biksard (Buková ČMSS VIII, 43);

po iných spoluhláskach: *z miedzemi a duochodkj*; *duchodky a medzemi* 1547 Orava (SL V, 151), *ty penize k sobe priel* (= *prijäl*, spis. *prijal*) 1566 (Krem. I. Ben.), *szessne* (šťastne) 1567 Žabokreky (St. 120), *od panow Krembnyczenow* 1572 Zvolen (SL VI, 165), *Panu Bohu poruczem* 1582 Lelovce (SL III, 63), *rada mesta S. Krize* 1597 (SL VI, 256), ale *z mesta Svateho Kriza* 1598 (SL VI, 257), *panu bohu poruczeme* 1597 Tekov (SL VI, 256), *pod*

peczegyu Convencku 1660 Turiec (SL V, 207), *podle lanegssich žadosty* B. Bystrica bez dáta (SbMSS IX, 140, asi z XVII. stor.).

Za krátke *ä* sa písava aj *a*:

po perných: z *vazeny*, ale *vziety* 1544 Orava (SL VI, 74), *gedno hovado* 1598 Tekov. Sv. Križ (SL VI, 257), *zavazok* 1635 Nemce (SL VI, 316), *slauney pamaty* 1567 Žabokreky (St. 119);

po iných spoluhláskach: *od nas vzal konopy panskych* 1576 Martin (SL VI, 331), *s tymyto našjmy pany meštany* 1682 Lipt. Lúpča (SL IV, 232).

Za krátke *ä* sa píše dakedy aj *ie*: *nevieznyly* 1575 Žilina (SL I, 279), *kusow piet* 1607 (Nemš. kn. 1a), *pod meskov pecziellyov* 1606 Orava (SL VI, 74).

Za dlhé *ä* sa dosť často píše *ie*, čo predstavuje výslovnosť *iä* alebo *iä*, *iä*: *pol pieta* 1568 (Kremn. l. Reg.), *zlye chyry nossye od Turka* 1575 Sv. Beňadik (SL I, 278), *vziety* (vziať) 1544 Veličná na Orave (SL VI, 74), *po stu peniezich* 1547 Orava (SL V, 151), *vhlyer* (prípadne je to *uhl'är*), 1572 Zvolen (SL VI, 165), *Benovy Mesierovj* 1598 Kosorín (SL VI, 344).

V liste z Vigľaša sa píše popri sebe: *moy ubohy sedlek*; *moymu sedlekovy*, ale aj *moymu sedliekovy*; *moy sedliek* 1579 (SL I, 288).

Pozri tu aj zaujímavé príklady zo Šášova v listine z r. 1582.

Osamotene sa *ä* zapisuje ako *ea*: *šlubneansky* = štubňänský (richtár) 1564 (SL I, 159).

Nevieme, či je správny prepis v prípade *sväteho Martina* 1580 Zniov (SL I, 298).

Ak je prepis P. Križku správny, *ä* sa zapisuje ako *ä* v liste z Blatnice: *postraffäty* 1593 (SL I, 162). Bezpečný je zápis z mestskej knihy býv. mestečka Bobrovca v Liptove: z *gäziku* (z jazyka) 15. dec. 1791 (rkp. prepísala B. Kustrová).

Dvojhláska *ia* sa zapisuje pomerne neskoro, v XV. stor. Prvý známy príklad by bol zo Žilinskej knihy: *Wrtyac* 1441, *Wrtiak* 1454; pozri vyššie. Na Orave sa píše r. 1544: *Tysiaczo petsteho* (SL V, 151). Z iných dokladov uveďme: *Leziachow* 1565, *za potzitia* = *za podšilia* 1568 (Krem. l. v Registri), *Šyašowa* 1577 (SL III, 58), *priam* 1593 (SL I, 289), *prosyacze* 1595 (SL VI, 310), *poruczyamme* 1597 (SL V, 216), *zjadam* 1612 Orava (SL I, 231), *Ryad* 1613 Omšenie pri Trenčine (SL III, 79), *samochniacy* 1618 Orava (Semk. Mat. II, 43), *Hibanja* 1638 (SL V, 83), *pocliwim poriatkam* 1647 a 1653 B. Bystrica (SbMSS X, 79), *siat* (siať) 1659 Beluša (inštrukcie dvorskému), *dosveczja* 1660 (SL V, 217), *tgahne k jednemu riglu* 1663/1664 Orava (Semk. Mat. I, 146), *po ssiesli toliarow* 1667 Orava (Semk. Mat. I, 129).

Výrazný je zápis *ia* ako *ija*: *nech račiga* 1689 Bratislava (SL II, 161).

Zdanlivo zo XIV. stor. by bol zápis *fons Sityanik* z Liptova z oblasti Okoličného, lenže je to odpis listiny z r. 1347, urobený v XIX. stor., takže môže značovať tvar z XIX. stor. (Pozri u Húščavu, Ok. 31.)

Zapísané *ia* nemuselo znieť ako dnešné naše *ia*. Mohol to byť len nedokonalý záznam fonémy *ä* s jemnou prejotáciou. Svedčia o tom nedôsledné zápisy toho istého slova v tej istej lokalite, napr. priezviska *Vrtiak* v Žilinskej knihe v zápisoch z XV. stor. (pozri vyššie).

Najpôvodnejší staroslovenský typ sa dodnes zachoval v južnej časti dolnej Oravy, v strednom Gemeri a čiastočne v severovýchodnom Zemplíne. Na dolnej Orave za každé psl. *a* po mäkkej spoluhláske a tiež za psl. *e* v krátkych slabikách je vždy *ä*: *jäma*, *čas*, *čäkať*; za *e*: *vädnúť*, *päta*, *desäť* atď. V dlhých slabikách je vždy dlhé *ä*: zám. *jä*, *čäška*, *mäsär*, za psl. *e*: *porädni*, *trpä* atď.

Takýto stav býva aj v niektorých, najmä stredných oblastiach Gemera: *jäma*, *čas*, *vojäk*, *svätok*, *hlädať* atď. Tento stav sa rozlične porušuje. V severnej časti dolnej Oravy sa zachováva pôvodný stav, ale po *c*, *dz*, *s* býva už *a*: *ulica*, *hrdza*, zám. *sa* atď. V najväčšej časti Gemera býva *e* za *ä*, pričom však *ä* ostáva: *jeblo*, *hladať*, *lechki*, *huse*, ale v dlhých slabikách: *jä*, *žäl* (*žial'*), *v ulicäch* atď.

Miestami vývin od *ä* postúpil k *jä*, pričom *ä* v krátkych slabikách ostalo. Tak v gemerských Strižovciach, Drienčanoch atď. je *ä*: *mojä*, *kožä*, *desäč*, ale v dlhých slabikách je *ia*: *vajcia*, *polia*, *piatok*; tu je *ia* aj za pôvodné *é*, resp. za spis. *ie*. (K tomu V. Vážný, Čs. vlastivěda III, 293—294.)

Hláska *ä* môže splynúť s *e*, dlhé *ä* s *é*. Presne takýto stav však dnes nemáme. V časti dolnooravského nárečia je *e* a *é* za *ä*, *ä*, avšak po mäkkých spoluhláskach je *a* a *á*:

e: *prese* (prasa), *gejdi*, *geti*, *staveť*, *zemen*, *peť*, *peta*;

a: *jaskiňa*, (*oni*) *súďa*;

é: *préteľ*, *kravér*, *mesér*, ale *seďa* (*sedia*), *ľuďa*, *ďabol* (Halaša, Carp. 1, 8).

Vývin *ä* postupuje ďalej. Po perných spoluhláskach *ä* splýva s *e*, po ostatných spoluhláskach s *a*. Tak je to v krátkych slabikách. V dlhých môže *ia* splynúť s *ie*. Tak je to v malej časti Gemera (Babinec, Krasovo...), kde za *ä* je *e* a *a*, ale v dlhých slabikách je *ie*, napr.:

v krátkych slabikách: *maso*, *peta*, *pradú*,

v dlhých slabikách: *viezac*, *svietok*, *robie*, *nosie*...

Stopy tohto stavu sú aj mimo oblasti, v ktorej je *ä*. Tak v Liptove počuť *rosprieveť*, ale je aj *rospriavať*, *rosprávať* (= rozprávať).

Vo východnom Novohrade a v juhozápadnom Gemeri za staršie *ä* býva *ei* alebo *ej*: *jej* (*ja*), *žejk* (*žiak*), nom. a ak pl. *znamenej* (spis. *znamenia*).

Tejto zmene tu podľahlo aj *ä* za psl. *e*: *svejtok* (*sviatok*), *vejzať* (*viazat'*), 3. plur. *robej* (*robia*) a pod.

Vývin tu išiel asi takto: $\ddot{a} > \acute{e} > ei$ (*ej*). V. Vážný predpokladal vývin: $ia > \ddot{a} > \acute{e} > ei$ podobne ako pri $y > \acute{e} > ei$. Trávníček tento výklad

nepokladá za pravdepodobný. Rozhodnutie necháva na čas, keď tu bude podrobný obraz o hláskovom sklade tohto nárečia.

Tento jav má zemepisnú súvislosť so zmenou *ý* v *eĭ*, lepšie *ý* v *é* a potom v *eĭ*.

Pretože sa v časti novohradských a gemerských nárečí *é* z *ý* a *é* z *ä* vyvinuli rovnako v *eĭ*, muselo tu najprv nastať splynutie dlhého *ä* i *é* (z *ý*) v *é*. Toto sa mohlo stať iba pred splynutím *y* s *i*, t. j. asi pred prvou polovicou XIV. stor. Pred týmto časom sa tu *ý* zmenilo v *é* a toto *é* spolu s *é* pochodiacim z *ä* sa diftongizovalo v *eĭ*. Podľa toho by tu bol diftong *eĭ* v uvedených polohách a na spomenutých oblastiach, pôvodne azda aj širších, asi od XIV. stor. možno aj o voľačo prv, t. j. z čias, keď sa *y* ešte odlišovalo na väčšine územia od *i*.

Dnešný stav v rozličných slovenských nárečiach nám poukazuje na tieto vývinové cesty zmien psl. 'a a 'ä v slovenčine:

v krátkych slabikách: 'a > 'ä $\begin{cases} e \\ \swarrow \\ \text{'ä} \\ \searrow \\ ia > ia \end{cases}$

v dlhých slabikách: 'ä > 'ä $\begin{cases} é < eĭ \\ \swarrow \\ \text{'ä} > iä < ie \\ \searrow \\ \text{'ä} > iä < iä \\ \swarrow \\ \text{'á} > á \end{cases}$

Fonetická povaha hlásky *ä* umožňovala, že toto *ä* mohlo časom splyvať s *e* alebo s *a*. Miestami z jasne, ale slabo prejetovaného *iä* sa vyvinulo *iä* a toto ďalej pokročilo v *iä*, a ďalej v *ia*; *ä* mohlo splynúť s *é* a ďalej sa vyvinúť v *eĭ*. O tom svedčí stav v nárečiach a čiastočne v historických zápisoch.

Vznik dvojhlásky *ia* — diftongizácia — je teda neskoršieho pôvodu. Súvisí so zmenou dlhých samohláskových foném v dvojhlásky vôbec.

Prvé doklady na *ia* máme v zápisoch z XV. stor. Je však pravdepodobné, že sa proces diftongizácie začal prv. Na diftongizáciu *é* máme doklady už zo XIV. stor. (*Predmier* 1368). Diftongizácia *ä* i *é* sa vykonala veľmi pravdepodobne v tom istom čase. Čo sa týka zemepisného rozšírenia týchto zmien, proces postupoval nerovnomerne.

Vo väčšine stredoslovenských nárečí *ä* po perných spoluhláskach sa drží alebo splynulo s *e*, pri niektorých typoch aj s *a*. Po ostatných spoluhláskach je *a*. V dlhých slabikách za *ä* vo väčšine stredoslovenských nárečí máme dnes *ia*. Tomuto pochodu podľašlo každé staroslovenské *ä*, teda aj za psl. *ę* v dlhých polohách a tiež za psl. *ѣ* (*pr'ätel' — priatel'*).

V strednej slovenčine teda býva:

ä—*e* za psl. *ę*: *mäso — meso, semä — seme, vädnúť — vednúť,*

inde: *zarábať — zarábel i zarábal, zemän — zemen i zeman, Porubän —*

Poruben, Jakuboväni — Jakuboveni, kädil — kedil, kämeň — kemeň, ale zväčša kameň atď.

V spisovnej slovenčine je ä v krátkych slabikách len po perných spoluhláskach za psl. *e*. Vyslovuje sa zväčša ako *e*. Po ostatných spoluhláskach v krátkych slabikách je *a*. V dlhých slabikách je vždy *ia*.

Je teda: ä za psl. *e* po perných spoluhláskach: *pät, mäso, vädnút, žriebä* a pod;

a za psl. *e* (po iných ako perných spoluhláskach): *jastrab, ľaknúť sa, pri-sahať, dieťa, dievča, kňaz, rad, tahať* atď.;

za psl. *a*: *čas, duša*, gen. *ohňa* a pod.

V dlhých slabikách je *ia*:

za psl. *e*: *sviatok, piatok, viazať*, 3. pl. *robia, desiaty, triasť, kurčiatko* atď.;

za psl. *a*: *žiara, žiaľ, strašiak, košiar, kraviar* atď.;

za psl. *ġja*: *priateľ, liať, bratia* atď.

Vo východoslovenských nárečiach je po palatálnych alebo pôvodne palatálnych spoluhláskach obyčajne *a*: *medza, običaj*, po perných je *ia*: *zabíviac še, Lipiani*, ale miestami aj *e*: *Kolčoveni*.

Za psl. skupiny *ġja, ġja* je *a*: *braca* (bratia), *ľac* (liať), *šac* (siať).

V slovesách miesto *a* je *e* analógiou podľa slovies typu *trpieť: ležec, kľečec*.

Za psl. *e* v krátkych slabikách býva *e*: *meki, peta, ščesce, trešem*, ale *pejc* (päť).

V dlhých slabikách okrem po perniciach býva *a*: *mešac, šahnuc, cahnuc, žadac*; po *j*: *jazik, jadro, jastrap*; po perniciach býva *ia*: *piali, pamiatka*, 3. pl. *robia, krivia*, ale široké *e* od Košíc na západ: (*oňi*) *kupe, chodze*.

Českým vplyvom je *svatí*, ale *svetic*, analogicky *sveleční*.

Na krajnom slovenskom východe, v sotáckom nárečí, od Humenného na severovýchod, zachováva sa starší stav aspoň v polohách za psl. *e*, za ktoré je tu v krátkych slabikách *ä*, v dlhých *ä*, napr.: *m'äso, šem'ä, kur'ä* (kurča), *šä*, akuz. zám. *c'ä, m'ä, čäški, hlädac'* (hľadať), *dz'äkovac'*; *v'äzac'*, *p'ätok, ještr'äp* (jastrab), *dzesätý, zajäc*, 3. pl. *rob'ä, var'ä*, inde *rob'ä* (krátko).

Tu teda je stav, aký predpokladáme pre ostatné východné nárečia a tiež pre ostatné slovenské nárečia v starších storočiach vôbec. Predchádzajúce spoluhlásky sú tu mäkké alebo zmäčkené ešte aj dnes. Tak to predpokladáme pre celú slovenčinu. Aj na východnom Slovensku *ä, ä* sa menili ako inde v slovenčine.

Vyslovil sa predpoklad,⁷⁾ že na východnom a tak isto na západnom Slovensku pôvodné *ä* nebolo samostatnou fonémou, ale len kombinatónym

⁷⁾ Orlovský — Arany, str. 225.

variantom fonémy *a*, resp. pri *ä* variantom *á*. To by značilo, že funkčne tu boli skupiny *b'a*, *p'a* atď. a nie *b'ä*, *p'ä* atď. Diftongizované *ia* by tu potom bolo výsledkom vývinu mäkkých spoluhlások *b'*, *p'* atď. a nie výsledkom vývinu samého *ä*. Fakt je, že v okrajovom východnom nárečí je stav s veľmi starými prvkami, ktoré nám v zhode s pomermi na Orave a v Gemeri umožňujú poznať pomery v stredovekej slovenčine vôbec.

Miestami na východnom Slovensku za bývalé dlhé *á* býva *o*, kým v krátkych polohách sa drží *a*. Tak v okolí Bardejova je napr. *mros* (mráz), ale gen. *mrazu*, *hyot* (hlad), ale gen. *hyadu*, zám. *jo* (ja, resp. já), *okozayoše* a i. (Zd. Stieber, SMS XV, 3n.)

Tento jav je dobre známy z poľských nárečí. Na východnom Slovensku je však domáceho pôvodu, lebo je napr. aj v skupinách *trat-*, *llat-*, ktoré sú slovenské oproti poľským *trot-*, *tlot-*.

V západoslovenskom Považí a Ponitří býva po mäkkých alebo pôvodne mäkkých spoluhláskach v krátkych slabikách *a*, v dlhých *á*: *duša*, *dakujem*. *desať*. *maso*. *maki* (mäkký). *pacatriccac* (pri Pov. Bystrici = *pätatridsať* : *ulicám*. *práťel*. *žák*. *vác*. *pátek*. *desáti*. 3. pl. *robá*, *nosá* a pod.

Len v myjavsko-brezovskom nárečí je *žiak*. *uliciam*. *piatí*, *robia*. Tu to však môže byť výsledok kolonizácie zo stredného Slovenska. V dolnotrenčianskej oblasti sa tieto typy miešajú.

Hranica medzi *á* a *ia* ide na sever od Trenčína k Bánovciam, na východ od Nitry až po Vráble a dolu Žitavou na juh (V. Vážný, Čs. vlast. III, 252, mapa č. 13).

V nárečiach s *a*, *á* máme zachovaný ideálny typ starého západoslovenského nárečia. Tu sa predpokladáva, že v ňom nebola fonéma *ä*, ale že *ä* bolo len kombinatónym variantom fonémy *a*. Keď sa zrušili dvojice typu *m — m'*, *r — r'* atď., t. j. tzv. spoluhlásková mäkkostná korelácia, v západných nárečiach, hláska *a*, aj keď sa vyslovovala ako *ä*, funkčne nepodľahla nijakej zmene, t. j. ostalo *a* a *á*. Pritom tu boli fonetické skupiny *m'ä* a pod., ktoré napokon splynuli so skupinami typu *ma* atď. Tento problém si vyžaduje ešte ďalšie štúdium podľa historického materiálu.

Na veľkom území západného Slovenska bolo pôvodne v stredoveku stredoslovenské nárečie. Bolo to pod M. Karpatmi na východ. Kolonizáciou zo západu nastal tu však príklon k západoslovenskému typu. Podrobnosti treba preštudovať.

Najpestrejší je stav v nárečí Moravského dolu v širšom okruhu. Tu za psl. *'a* je *a*: *duša*, *držať*, *Bistričanka*; v dlhých slabikách *á*: *ofčár*, *sádzám*, *ulicám*; za *vja*: *práťel*, *do náručá*, *do zelá*; po perných spoluhláskach však *ia*. *ia*: *kraviár*, ale aj *kravár*, v krátkych slabikách *ia*: *staviat*, *zarábiat*, *Stupavianka*, gen. *sebia*, *tebia*.

Za pôvodné *ɔja, ija, ěja, aja* (po mäkkých) je *i* v typoch: *prít* (priateľ), *smít* (smiať), *vít* (viať), *boží* (božia), *prítel* i *prátel*.

Za psl. *ę* býva v krátkych slabikách:

a: *šťasti, zať* (zať), *relaz* (reľaz), *klačal*, zám. *sa*, po *j*: *jazik, jačmen, ja-telina*;

ia po perniciach: *zviadnúť, hribia, hovia(d)zi*;

e: *dzekovat, hledat, sednúť, deset, kňez*;

ie po perniciach: *piel, deviel, povieciť*;

v dlhých slabikách:

â: *žadat, ozábat, tráscit* (triasť), *rád* (riad), *páli, pátek, deváli*, v 3. pl. *ležá, nosá, chodzá, miestami robá* a pod.;

íá po perniciach: *robiá, trpiá, baviá sa, šumiá*;

é: *vihlédat, zhlédat*;

ié: *viéc, viéce*, miestami *vác*;

í: *víc, píđ* (piad), *vzil, miesic, ridzil, zajic, peniz*.

Pestrosť ukazuje, že na toto nárečie pôsobilo iné nárečie. Najčastejšie a zrejme pôvodnejšie striednice za *ę* sú *a, á, ia, iá* (*ja, já*). Naproti tomu *e, é, ie* (*je*), *i* sú redšie a len v niekoľkých slovách, čo ukazuje na to, že sú to lexikálne a nie systémové prvky, podmienené stykom tunajšieho obyvateľstva s obyvateľmi Moravy. Rôznosť poukazuje, zdá sa, na to, že sa niektoré prvky prenášali v rôznych časoch. Preto je azda *viéc* i *víc* atď. Podrobnosti treba vyšetriť.

ZMENA $e > ä > a$

Zmena $lb > le > lä > la (> la)$.

V prípadoch *lan, ľahký* nie je *a* jerovou striednicou, ako sa niekedy myslí, ale máme tu vývin $lb̄n̄ > len > l̄än > lan$, prípadne po strate *l* aj *lan*. V adj. *ľgžkž* treba pre starú slovenčinu predpokladať najprv vývinové štádium *ľehký*, potom *ľähký* a z neho ďalej *ľahký*, v nárečiach *ľahki*.

Z Liptova máme doklady: *ľachkost* i *ľechkost* z r. 1546 (SL VI, 62), zo Zvolenskej: *ľachžie*, t. j. *ľachčie*, 1689 (SL II, 328), ale aj *ľechczy* (ľahšie) 1572 (SL VI, 165).

Zo západného Slovenska sa tvar na *-a-* zapisuje napr. v liste z Biskardu (Bukovej) pri Trnave z r. 1805: *ľachsegši* (ČMSS IX, 60).

Pôvodnejšie tvary *len, ľechký*, resp. dial. *len, ľechki*, bývajú na okrajových stredoslovenských oblastiach. Tak *len* je okrem celej západoslovenskej oblasti aj na priľahlých stredoslovenských okrajoch, v Trenčianskej (okr. Bánovce), Nitrianskej (okr. Prievádza), v časti Tokova (okr. Kremnica) a v juhozápadnom Hontu.

Tvar *lechki* (*lechki, leki, lekučki*) býva vo východoslovenských a v príľahlých gemerských nárečiach i so Slanskou dolinou (V. Vážný, SMS VI, 133).

Miestami v okrajových a styčných oblastiach je *lechki*, ale *lan*, alebo naopak — *lachki*, ale *len* (tamže a v Lipt.).

Tvar *lahký* (*lachki*) prenikol zo stredoslovenskej oblasti do celej západoslovenskej oblasti ako lexikálny prvok (L. Novák, čas. Bratislava V, 670).

V nárečiach dolnej Oravy a Gemera, teda okrajových, je *lan*, *lächki*, t. j. tu je starší stav. Prijímame tu výklad historického vývinu od L. Nováka (čas. Bratislava V, 1931, 669—671). Starší výklad bol, že je tu zmena *ɔ* v *a* a ďalej v *ä* po mäkkej spoluhláske. Držal sa ho VI. Šmilauer (Slovenské striednice jerové a zmena *e, ě* > *a, o*, Praha 1930). Pridržiaval sa ho aj A. M. Selišev (Slavianskoje jazykoznanie I, 94).

Samohlásku *a* v slove *lahký* vysvetľoval O. Hujer (LF XLII, 1915, 21—22) vplyvom slova *lažký*, ktoré je významovo jeho protikladom. Podľa L. Nováka tento výklad možno použiť pre vysvetlenie uľahčenia expanzie tvaru *lachki* — *lachki* na západ.

Nie je celkom jasné, prečo v slove *blesk* (*blesk*) ostalo *e* za *ɔ*. L. Novák myslí, že tu *l* stvrdlo v *l* priklonením sa k *blýskať* — *bliskať* a potom sa nemenilo v *ä* — *a*. Tento predpoklad by bol možný vtedy, keby sa v skupine *ly*, t. j. *li*, nevyslovovalo tiež *l*; na strednom Slovensku sa hovorí *bliskať*. Tak isto nie je zmena *ɔ* v *e* a ďalej v *ä* a v *a* v slovách *lev* a *lest*. Možné je to podľa Šmilauera a Nováka preto, lebo tieto slová nie sú ľudové. Treba uvážiť aj to, že tvary slov neprechodili len zo stredného Slovenska na západ, ale že prechodili aj zo západu na stredné Slovensko, a to nielen zo slovenského západu, ale aj z Moravy a z Čiech.

Zmena psl. *le* v *lä* a ďalej v *la*.

Zmena psl. *le* v *lä* a ďalej v *la* je v strednej slovenčine predovšetkým v slove *lad*. Vývin tu bol: *led* > *läd* > *lad* (lad). Tvar *led* je známy v celkom západných oblastiach, miestami vo východných a v príľahlých územiach stredoslovenského nárečia. V dolnooravskom a gemerskom nárečí býva *läd*.

Historické doklady sú s *e*: *Lednik* 1212 (FCD 3. 1, 115), potok v Novohrade, teda na oblasti strednej slovenčiny. Na starej periférii strednej slovenčiny v okolí Púchova (Trenčianska stol.) je *Lednica*, zapísaná ako *Lednycha* 1262 (Šm. 68). V Zátísi (Satmárska stol.) na konci XV. stor. sa spomína chotárne meno *Lednech*, t. j. *Lednec* z psl. *Ледньць*.

Prvé doklady na tvar s *-a-* máme nateraz z rukopisnej inštrukcie dvorskému z Beluše z r. 1659: *lad, do ladovne* (Archív mesta Bratislavy).

Ten istý jav je v slove *nocľah*, na západe *noclech*, z psl. **noklěbьgь*.

Táto zmena býva aj v onomatopoických slovách a to tiež zväčša v strednej slovenčine: *plaštit*, západosloven. *pleštit*, ďalej *šplachot*, záp. *šplechot*, *šplachotať*, záp. *šplechotať*, *blačať*, záp. *blékať* a pod.

V južnej časti stredného Slovenska býva *boľasť* (Hont), miestami *boľasť* (záp. Liptov). Tu je tá istá zmena. Vl. Šmilauer myslel, že je to azda analógia k slovám na *-asť*: *časť* a pod. Na ostatnom Slovensku je *bolesť* — *bolesť* a pod.

Ten istý jav je v priezvisku *Nemlaha* (Bánovce nad Bebravou). Existuje aj subst. *nemleha* „vyvrhel“ na západnom Slovensku (Kálal, Kott).

Zmena *le* > *lä* > *la* je aj v mene *Filakovo*, maď. *Fülek*, s dokladmi ako *Filek* 1246, 1262, *Fylek* 1423, ba ešte aj r. 1808 Lipszky uvádza tvar *Filekov*. J. Melich (ZfslPh V, 1928—1929, 337) a L. Novák (ČMFL V, 246) vychodia z maď. *Fülek*, hoci meno je slovenské a to z osobného mena *Filek* k *Fil-ip*, utvorené deminutívnym sufixom *-bka*. Porov. môj Slovenský juh II, 178.

Zmena *lě* v *le* > *lä* > *la*.

Zmenu *lě* > *le* > *lä* > *la*, potom ďalej v *la* máme predovšetkým v slove *lěvъ*, sloven. *lavj*.

Tvar *levi* býva na západnom Slovensku. Na východnom býva miestami *levi* a inde *lavi*.

Ešte z r. 1067 máme zápis *Leveluky*, t. j. *Levé lúky*, dnešná obec Levelek v Sabolčskej stolici za Tisou. Tu sa hovorilo strednou slovenčinou.

V liste z Bátoviec z r. 1667 je doklad: *na oko lave slepy, na lavem boku* (SL VI, 254); v liste z Oravy: *na lawu ruku* 1691 (Semk. Mat. I, 190), ale aj *na lewu stranu* 1663/64 (tamže I, 116).

Okrem toho túto zmenu *lě* máme v prípadoch ako *klavj*, *sklaviel*, *rozklaviť* (psl. *klěvali*), zriedka *klasať* oproti pravidelnému *klesať* (ak tu nie je pôvodné *e*), zriedka v slove *bladi* na južnom, strednom a čiastočne na východnom Slovensku, kým inde býva *blědi*, *bledi*, v Gemeri *blědi*.

V strednej slovenčine býva *žleb* (*žliapki*) popri redšom *žlab* (*žliapki*), vo východnej *žlab*, v západnej prevláda *žlab*, v Gemeri je *žláb*. V Nemšovskej knihe sa píše *nad zlabkom* 1610 (rkp. Nemš. kn. 3a).

Zmena *je-* > *jä-* > *ja-*.

Pôvodná psl. skupina *je-* sa v starej slovenčine zmenila v *jä-* a ďalej potom v *ja-*: psl. *jezero* > staroslovensky *jäzero* a ďalej *jazero*; len v okrajových nárečiach ostal staroslovenský stav s *jä-*: *jäzero*.

Ten istý proces je v prípadoch *jeseň* > *jäseň* > *jaseň*, *järäbina* > *jaräbina*, *järäbok* > *jariabok* atď.

Tento jav býva v tých prípadoch, v ktorých v ruštine je *-o-*: *ozero*, *oseň*,

orjabina, orjabok. V ruštine, pravda, na začiatku môže byť aj *je-* a to býva vtedy, ak táto a nasledujúca slabika nie sú pod prízvukom: *ježevíka*, ale *ožina*. Pod prízvukom a pred ním býva *o-*: *ózero, olěň*. Skupina *je-*, resp. *e-* ostáva bez zmeny v češtine a tiež v lechickej a srbch.-slovenskej skupine.

Podobný jav je aj pri skupine *ju-*, resp. v starej sloven. *jü-*: v ruštine *ucha*, sloven. vých. *juška*, čes. *jícha*, slovin., srbch. a luž. *jucha*.

Skupina *je-* ostala v prípadoch ako *jež, je(d)la*, 3. sg. *jest, zám. jeho* a i..

V rozličných nárečiach mohlo nastať zovšeobecnie alebo skupiny *je-* alebo tvaru *jä-* zmeneného v *ja-*. Tak potom máme *jalec* (ryba) na západnom Slovensku oproti *jel'ec* i *jal'ec* na strednom, s medzistupňom *jäl'ec* na dolnej Orave a v Gemeri. Tak vzniklo kolísanie medzi formou *jeseň* a *jaseň* — *jäseň* v rozličných krajoch; tak aj *jel'ito*, na západe však skôr *jal'ito*.

Uvedieme niekoľko historických dokladov.

V Liptove sa spomína zem *Ježerná lúčka: Jezernaluchka* r. 1266/1391 (Lipt. Reg.). Je možné, že sa tu zapisuje *jä-*, lebo sa píše aj *Jemnek* (koncové *-ek* je maď. zmenou) 1368/1391 za *Jämník*, dnes obec Jamník (Lipt. nár. 107).

Vo Zvolene je zápis: ad piscinam *Gezerna* 1263/1338 (Šm. 122).

V Turci Jazernica sa zapisuje: najprv potok: ad riuum *Ježernica* 1254, potom obec *Ježerniche* 1417, 1423, 1566, *Ježernicza* 1534, 1773 (Tur. 6, Šikura 114).

V Nitrianskej dnešné Janíkovce, pôvodne však *Jemějka*, sa zapisujú: *Emna (Emeca)* 1113, *Emeyka* 1248.

Turčianske Jaseno Horné a Dolné sa píše: *Jezen, Jescen* 1274/1287, *Jezen* 1353 a takto ďalej, ešte r. 1573 *Gezen*, 1598 *Jeszen*, ale už r. 1554 *Jassen*, 1773 *Jaseno* (Tur. 10, Šikura 112).

Vo Zvolene sa uvádza *Jezenicha* (Jesenica) 1293 (Šm. 127), *Jeszenicze* 1250/1353 (tamže), t. j. *Jesenica* (potok).

Pri Tise v Berežskej stolici je dnešné *Eszény (Jeseň)* zapísané r. 1270/1272 ako *Ezen*; takýchto tvarov a dokladov je viac (Slovenský juh II, 174).

Tvar *jelša* býva najčastejší, ale je aj *jalša* často na západe a na priľahlom strede Slovenska, menej na strednom Slovensku. Pri Prievdzi je *lajša* z *jalša* metatézou *j — l* v *l — j*. Podobne je *lejša* na strednom Slovensku z *jelša*.

Tvar *olša* je známy na západnom a východnom Slovensku, menej na strednom. Miestami býva popri tvare *jelša, lejša*.

Tvar na *je-* je známy v historickom materiáli: pod Blatenským jazerom sa už r. 1024 spomína obec a potok *Jelesnek* z *Jelešník*. Gemerská *Jelšava* sa zapisuje ako *Elswa* r. 1271 a tak aj v XV. stor. (Slovenský juh II).

Skupina *je-* v prípadoch, v ktorých sa obyčajne nemenievala, mohla

sa tiež zameniť skupinou *ja-*. V bratislavskej oblasti je obec *Jelka*. Táto sa zapisuje ako *Jalka* r. 1291 (pri Malom Dunaji), ale háj *Jelec* pri Šali sa píše *jelec(h)* 1211, 1214 (Slovenský juh II). Obe slová patria k subst. *je(d)la*.

Miestami na západnom a východnom Slovensku ostáva tvar *jezero*.

Pretože *j* nebolo v starej slovenčine samostatnou fonémou, *je-* a *e-* sa pokladali len za varianty tej istej fonémy *e*. Tým sa dala možnosť, že v jednom nárečí zovšeobecnelo *je-*, v inom zasa *e-*. Tak máme vo väčšine slovenských nárečí *je-*, avšak v Novohrade a Gemeri je *e-*, napr. *jeden* — *jedon*, ale *eden* — *edon*, 3. sg. *je(st)*, ale *e*, *est*, ale *ješt*, *jem*. Liptovské už *e tam*, *lam e* (už je tam, tam je) vzniklo azda zánikom *j* v novšom čase.

Stav podobný sloven. *eden* je známy z bulh. a slovin.

Pre český jazyk sa predpokladá zmena psl. *je-* v *jä-* a ďalej *vjě-* a *je-*.

Za psl. skupinu *jě-* je v slovenčine jednak *je-* a jednak *ja-*, dial. *jä-*:

je-: *jed*, *jedovať*, *ješt*;

ja-: *jasle*, *jazvec*, *jaskyňa*, *jachať*.

Pritom miestami na strednom Slovensku je *jeskiňa* (Liptov, Turiec a časť Zvolena). Tvar *jesle* býva čiastočne na západnom a východnom Slovensku.

Pri psl. skupine *jě-* je vývin asi takýto: *jě-* > *je-* > *jä-* > *ja-*. Vývinový stupeň *jä-* sa zachoval na dolnej Orave, v západnom Liptove a v Gemeri: *jäskiňa*.

Na západnom Slovensku je *jeskiňa*, *jachat*, *jezdil*, miestami *jesle*. Nie je vždy jasné, či tu je starší stav ako dakedy na východnom Slovensku, alebo či tu je vývin ako v češtine.

Zmena *jä*, *jä* v *ja*.

Pôvodná staroslovenská skupina *jä* sa zmenila v *ja*. Vývin išiel takto, *jä* > *j^hä* > *j^hä* > *jä* > *ja*. Za skupinu *j^h* je tu zjednodušením, resp. stotožnením *j*. Pritom slabika funguje ako dlhá ďalej. Oproti tvarom, ktoré sú aj spisovné, ako zám. *ja*, tvarom *obaja*, *dvaja*, *traja*, *vojak*, 3. pl. *boja sa*, *odkroja*, *stoja* a pod. je v oravských a gemerských nárečiach: *jä*, *obajä*, *dvajä*, *trajä*, *vojäk*, *bojä sä*, *olkrojä*, *stojä*. Stav s *ä* treba pokladať za starší.

V západnej slovenčine je tu *á*: *já*, *voják*, *bojá sa* a pod.

Len miestami býva aj v strednej slovenčine *jár*om popri *jar*om, *jár*mo, vždy *ján*ovka (zemiaky), spisovne *Ján*, ľudove *Jano*, ľudove *svetojanskí*, spisovne *svätojánsky* (Lipt. nár. 148—149).

V mene *Ján* sa píše *a* v listine z okolo r. 1131 z Panónie: *Jan*, *Janca* (St. 90—91). V tejto listine sa píše aj meno *Nanaša* — *Nanašä* ako *Nanasca* (porov. stč. *Nanašë*, *Nanka*; event. zápis treba čítať ako *Nanaška*) *Budusa*, t. j. *Budušä*.

V skupine *ja* sa píše *a* v cudzích slovách: *Jakau*, *Jacau*, sloven. *Jakov*, *Jakuša* ako *Jacusa* i *Jacuse*, *Janis*, sloven. *Janiš*, ale v domácich slovách je *e* aj *a*: *Jereslau* — živé sloven. *Järeslav*, *Jeräsa*, t. j. *Järošä*, *Jereslau*, t. j. *Järoslav*, ale vždy s *a* je *Japuch* (porov. *ne-jap-ný*), napísané *Iapuh*; *Japüša* sa píše *Japüsa*. Pre južné Zátisie sa tu zapisuje meno *Bojan* ako *Bojon*.

Na starej nárečovej oblasti, ktorú dnes voláme stredoslovenskou, sa v takýchto prípadoch vyslovovalo *ä*, *ä*. V liste z r. 1480/pol. XVI. stor. sa v Lipt. Jáne píše: *pani Swetogensszy, Swetogenskych*.

Ak pisár bol zo západu, mohol *ä* ponímať ako *a*, lebo ho nemal vo svojom systéme ako osobitnú fonému.

Slovo *jaršik* (arcibiskup), zaznačené v modlitbe pri kázni zo Spiš. Kapituly z r. 1480, sa pokladá za prevzatie z maďarčiny. J. Melich (Szláv jöv. I, 2, 225) hovorí, že *jaršik* pochodí z lat. *archi* a slovan. demin. sufixu *-ik*. Predpokladá, že v starej moravskej češtine (maď. *morva-cseh*) bol tvar *jaršik* a že z tohto tvaru vznikol celkom pravidelne maď. tvar *érsek* (vyslov *éršek*). Správnejšie je predpokladať, že tu bol tvar *järšik*. Ako je maď. *jérce* > *érce* za sloven. *järicä*, tak je v prvej slabike maď. *é*- za sloven. *jä*-. Maďarčina tieto slová prevzala vtedy, keď sa vyslovovali s *jä*-, pričom *j*- nebolo samostatnou hláskou, fonémou, takže ho maďarčina neprevzala. Melich predpokladal, že *jaršik* v uvedenej pamiatke je v moravskom texte. Ukázali sme, že text je zo Spiša.⁸⁾ To tiež ukazuje, že slovo bolo v starej slovenčine a že najskôr odtiaľ ho prevzali Maďari.

V miestnych menách odvodených od substantíva *jabloň* sa písava v pamiatkach *a* alebo *o*.

Abaujská obec *Jablonica* sa zaznačuje ako *Jabloncha* 1386. Za Dunajom v Železnej stolici sa **Jablonьць* píše *Oblanch* 1255, *Ablanch* 1279 atď. V Gemeri sa zapisuje *Abloncz* 1449.⁹⁾ Západoslovenské *Jablonové* sa píše *Jablan* 1208 (Šm. 14), *Jablonica* však *Jobluncha*, *Jobloncha* 1262 (tamže 4). Tieto mená máme tu zapísané podľa maďarského tvaru. Maďarčina tu očividne prevzala slovenský tvar na *Ja*-; zápisy s *o* svedčia o tom najlepšie. Tu treba podotknúť, že na západe bola iba fonéma *a*, nie však *ä*, takže aj *ä*-ový odtienok hlásky *a* sa ponímal ako *a*. Platí to o domácim obyvateľstve. Cudzí človek mohol tu počuť slovenské *a*, ktoré podľa svojich fonetických zákonov ponímal prípadne ako *o*.

Na západe sa pritom píše aj *Susullan* 1208 (tamže 14), ďalej v listine z r. 1206/1216 *Misle* (asi Pernek), ale v listine z r. 1271/1326 *Znojssa*,

⁸⁾ J. Stanislav, *Modlitby pri kázni zo Spišskej Kapituly*. Jazykovedný zborník IV, 1950, str. 141 n.

⁹⁾ Porov. Slovenský juh II.

Cuhna = *Kuchyňa* (Šm. 6, 14). Tu sa fonéma *a* píše ako *a*, ale dakedy aj ako *e*, lebo výslovnosť tohto *a* bola *ä*-ová.

Zaujímavé je, že chotárny názov *Jarčik* pri Sielnici v Liptove sa v listine z r. 1295/1296 zapisuje ako *Iorchyk* (Šm. 41). Pisár je neznámy. Maximálne otvorené *ä* ponímal tak isto ako slovanské *a*, ktoré on stotožnil so svojim *o*.

V slove *jabloň* sa v Liptove v XV. stor. píše *e*: *Nadgebloncow* (Húščava, Ok. 118).

Zmena skupín *p'ä, b'ä, m'ä, v'ä*.

Hláska *ä* z psl. *'a* v stredoslovenských nárečiach po pôvodne zmäkčených spoluhláskach *p', b', m', v'* mení sa v *e, a* alebo *ia (ja)*: *stüpät* — *stúpeľ* — *stúpať*, *zarábät* — *zarábeť* — *zarábať*, *stavät* — *staveť* — *stavať*, *zeman* — *zemen* — *zeman*.

V niektorých oblastiach sa *ä* v psl. sufixe *-jan-* mení len v *e*: *Porubän* = *Poruben*, *Štrbän* = *Štrben*, *Jakuböväni* = *Jakuboveni*, hoci inak sú popri sebe napr. tvary *rozprávať* i *rozprávateľ*. O tom v Lipt. nár. 149.

Vo východných nárečiach v takýchto prípadoch je obyčajne *ia*: *staviac*, *rozdrabiac*, *Kriviani*, ba aj *Sloviak*, ale *Jakubovenci*.

Na západnom Slovensku je ako na východnom *ia (ja)*: *staviat*, *vipráviat*, *Stupaviané*, *Kukloviané*.

Analogicky k týmto prípadom je *ä* — *e* — *ia* aj tam, kde perná spoluhláska pôvodne nebola zmäkčená: *pämät* — *pemeť* — *piamiat* (*piamiac*), ba miestami aj *nebia* za spis. *neba* (Vážec), alebo *nezabevajte ich*, t. j. *nezabávajúte ich* (Stankovany v Lipt.; Lipt. nár. 159).

Zo starších pamiatok tu možno uviesť niekoľko príkladov: *lapät: a susedov z vašych nyekteryho, kdezkolvek moczy budem, budem gych lapety* 1575 Sv. Beňadik (SL I, 278), *staväli: staveli* 1582 Turiec (SL V, 212), *poštráfäti: postraffäty* 1593 Blatnica v Turci (SL I, 162), *Oczovenia* 1635 (SL I, 289), *napadol sneh na šuch zhrube* (zhruba) v zápise na r. 1736 Staré Hory (SL I, 252).

Niekedy sa tu píše *a*: *Hibanja* 1638 (SL V, 83); dnes sa v Liptove povie *Hibeňa* (k menu obce Hybe).

Zmena *ňe > ñä > ña (> na)*.

Zmenu *e* v *ä* a ďalej v *a* máme aj v skupine *ňe*: *oňehdy, onehdi*. Tak napr. v západnom Liptove je *vonähdi*, inde *voňahdi*, inde *voňádi, voňadi, voňiahdi*, dakde *oňehdaj*, ba aj *onegdí, onegdá* (Lipt. nár. 105).

Zachovávajú sa nám vývinové stupne: *oňehdi* — *oňähdi* — *oňahdi*, t. j. tvary staré i novšie.

V psl. skupine *ně*, sloven. *ňe* v slove *sneh* je:

sňah v západnej a južnejšej strednej slovenčine;

sňeh v západnej, strednej a východnej slovenčine; vo východnej slovenčine je miestami *sňih*. Zo starých zápisov uvedme: *napadol snech na šuch zhrube* na r. 1736 Staré Hory (SL I, 252).

Miestami je *sneh*, ale *sňaziť*. Ide tu o rozšírenie jedného alebo druhého tvaru z inej nárečovej oblasti. Rozšírenie podáva Vl. Š m i l a u e r, *Sloven. střídnice jerové...* 30; pozri aj Lipt. nár. 105.

V časti slovenských nárečí býva *ňehat* (*nechať*), *ňech*, *ňek*, inde zas *nahať*, *nach*, *nak*, v juhozápadnom Liptove *ňahať*.

Je asi len náhodou, že v Liptove sú tvary s *a* na tom území, na ktorom je *a* na mieste psl. *ъ* v slove *mach* (Lipt. nár. 102—104). Rovnaké rozšírenie má príčiny asi v spoločenských dejinách územia.

Vznik dnešných tvarov si treba pravdepodobne vysvetľovať tak, že sa tu skupina *ňe* zmenila v *ňä* a ďalej v *ňa*, napokon tam, kde sa *ň* zo systému spoluhlások vôbec stratilo, vznikol tvar s *na* a tento sa širil aj tam, kde *ň* ostalo. Vývin teda bol *ňe(c)hať* > *ňä(c)hať* > *ňa(c)hať* > *na(c)hať*, *ňech* > *ňäch* > *ňach* > *nach*. Tvar *ňahať* ostal len na malom priestore.

Zmena skupín *že*, *če*, *še*, *ce*.

V skupine *že* je tiež zmena *že* > *žä* > *ža*. Tak býva *želud*, *želúdok* napr. v Liptove a v niektorých iných krajoch stredného Slovenska. Inde však býva *žalud*, *žalúdok*, resp. *žälud*, *žälúdok*; na východe a západe bývajú tvary na *ža-*. Vo východnej slovenčine býva aj *žaraví* za stredosloven. *žeravý*.

V skupine *če*: *čepiec*, ale býva aj *čapiec*; býva *čapieť* z *čepieť* (sediť na bobku), *čapnúť si* (sahnúť si); východosloven. *ščaznuc* (zmiznúť; Medzilaborce), ale *ščeznuc* (Prešov, Michalovce), minulý čas však *ščaz* (zmizol) — podľa informácií mojich poslucháčov. V ukr. je tiež *ščaznuty* popri *ščeznuty*, stsl. *izčeznŏti*. Sem patrí aj východosloven. *večar* (večer).

V skupine *ša*: *šamolít* (Lipt. a i.) a tiež *šamolít*, miestami *všahdi*, inde *všehdi* (všehdy). Býva *konšel* i *konšal*.

Rozšírenie takýchto tvarov doteraz nik nespracoval. Porov. Lipt. nár. 105; Vl. Š m i l a u e r, *Slovenské střídnice jerové...* 29.

Je otázka, či sem patrí aj adj. *šari*: *zbožia je ešte šaruo, ňemuože sa kosiť*. Adjektívum v tejto forme je známe na stredoslovenskej oblasti napr. v Liptove a je aj vo východnej slovenčine. Dakedy sa pokladá za prevzatie z poľštiny (Šmilauer 29). Môže to byť celkom dobre domáce adjektívum s domácou zmenou *e* v *a*, t. j. *šerí* v *šari*.

Iné je *šar* vo význame „farba“. Niekedy je ťažko rozoznať, ktorý základ je v menách osád a pod., ako sú napr. *Šarovce*, ľudove *Šiarovce*, na južnom strednom Slovensku (Tekov). Pôvodné tvary sú: *Sarou-* 1075/1217, *Sarov* 1255. Pri M. Vozokanoch je názov *Na Šarinách*. Za Dunajom, v Mošonskej

stolici, sa spomína *Šar(e)nik s dokladom Sarnuk ok. 1274 (Slovenský juh II, 501).

Za pôvodné *ce* býva niekedy *ca* vo východnej slovenčine: *capi* (cepy) *cali* (celý), *cadzic* (cediť), *calovac* (celovať).

Celkový vývin v slovenčine vôbec ukazuje, že východoslovenské *cali*, *calovac* a i. nemožno pokladať za poľský prvok.

Zmena *ra* > *rä* > *re*.

Na dolnej Orave a v Gemeri máme zmenu skupiny *ra* v *rä* a potom v *re* alebo na dolnej Orave aj v *ria*: *žerävi* (žeravý), *bratränek*, *bräda*, *kräjší*, *kräj*, *kräjčir* a pod.

V severnej časti dolnooravskej oblasti je za *ä*, *ä* už *e*, *é*, takže tu potom nie je iba *peř*, *ukézař*, ale aj *prese* (prasa) a pod.

Miestami v Gemeri, napr. v Betliari, Nižnej Slanej a i., je *žerävi*, *bräda*.

Vo vyšnoslanskej skupine gemerských nárečí bývajú tu prejetované podoby, t. j. *ia*: *briada*, *hriady* (hrady) a i.; tu býva aj *piata* (päta). Pôvodnejšie aj tu boli podoby ako *bräda* a pod.

Palatalizovanie (mäkčenie) skupiny *ra* v strednej slovenčine je známe dnes v niektorých prípadoch aj na iných oblastiach. Býva to napr. v slove *räsř*; hovorí sa miestami *riarsř* (Zvolenská, Pauliny SMS XVIII, 26). V Liptove a aj inde je tento jav aj v slovese *rozprávař*; hovorí sa *rosprieveř* i *rosprávař*. Podoba *rosprieveř* predpokladá starší stav *rosprävävř* a ešte starší *rozprävävř*, ktorý je známy na dolnej Orave.

Tento jav poznáme zo slovenského územia už v stredoveku. Tak už meno *Raslicb* sa v Bertinianskom letopise zapisuje ako *Restilius*, napr. v zápise na r. 861: *cum Restitio Winidorum regulo* atď. Niet pochybností, že sa tu spomína knieža Rastislav. Zápis *Restilius* nám prezrádza, že sa meno *Raslicb* v živej reči ľudu vyslovovalo ako *R'ästicb*. Ostatné pamiatky tu píše vždy *Ra-*: *Rastiz* v Análoch Fuldských a i. V staroslovienskej obrane slovanského písma od mnícha Chrabra z počiatku X. stor. sa píše *Raslicb*.

Zápis s *Re-* ukazuje, že tvar na *Ra-* žil vo veľkomoravskom kmeňovom nárečí, ktoré sa používalo medzi vedúcimi činiteľmi Veľkomoravskej ríše. Ukazuje, že tu v reči vedúcej triedy nebolo *Ro-* (*Rosticb*).

Št. Kniezsa¹⁰⁾ sa nazdával, že zápisy Fuldských análov s *Ra-* reprezentujú slovanský tvar na *Ro-* počutý Nemcom ako *Ra-*. Zápis *Restilius* však najlepšie svedčí o tom, že tu bolo *Ra-*, resp. *R'ä-*.

Meno Bratislavy sa zapisuje na r. 907 ako *Braslavespurch* u! Aventína na začiatku XVI. stor. podľa pôvodných tzv. *Annales Iuvavenses antiqui* (Soľnohradské letopisy staré), ale v *Annales Iuvavenses maximi* (Soľno-

¹⁰⁾ Št. Kniezsa, *Zur Geschichte der Jugoslavien im Mittelslowakischen*. Études slaves et roumaines, Budapest 1948, I, fasc. 3, str. 141.

hradské letopisy veľké) z polovice XII. stor. v zázname na r. 907 je zápis *Brezalauspurc*, t. j. slovan. *Breslav-*. Inokedy sa píše *Preslawaspurch* na r. 1052 v Altašských análoch väčších, t. j. slovan. *Breslav* (slovan. *b* Nemec prebral ako *p*). Zápisy teda svedčia o znení *Braslav* a *Breslav*, lepšie *Br'äslav*.

Dnešná Rača pri Bratislave sa zapisuje ako *Racha* r. 1296, ale aj *Recha* r. 1245 a *Reche* 1291. Tieto zápisy ukazujú, že ľudový tvar bol *R'äčä*; z neho je maď. tvar *Récse* (vyslov *Réče*).

V Tekove, od Lučenca na juh, bola obec Bratka, zapísaná r. 1156 ako *Bratka*, ale r. 1209 ako *Bretka*, t. j. ľudový tvar bol *Br'ätka*.

Na hornej Nitre zmenu *ra* v *r'ä* máme dosvedčenú z okresu Topoľčany v mene obce *Prázdnowce*: *Praznouwz* 1414, *Praznowcz* 1474, ale *Preznoch* 1418, *Preznow* 1431, *Preznowecz* 1438 (Tr. 173).

Z tejto oblasti máme stredoveké doklady na *ä* po mäkkých spoluhláskach.

V oblasti Budatína sa uvádzajú r. 1439 chotárne mená *Nazaprewrely* a *Nazaprewratye*, vrch *Wrelen* (dnes Vrátna), miesto *Newreten*, ale aj *Prazincze*; nejasné je meno *Hrencin* (Tr. 67).

Pri Varíne sa uvádza r. 1362 potok *Hrednizlha* (Tr. 92). Nie je jasné, či je to *Hradnislá*. Treba to zistiť na mieste.

Táto zmena bola známa aj v mene *Ondráš*, t. j. bol tvar *Ondr'áš*, ktorý sa potom ďalej vyvinul vo formu *Ondriaš*: *pana Andriaše Jušlla* 1572 (SL I, 309); *v Ondriašoveg* (v *Odriašovej*) v zápise na r. 1728 v denniku jezuitov na Starých Horách z r. 1677—1762 (SL I, 252).

Vyskytovala sa aj v slove *krát*: *po 3 kriať* 1587 Turiec SL IV, 76.

Máme doklad aj na tvar *priaca* (dnes *práca*): *mne za prgacu mogu* (= moju) *zaplat* 1603 Bartošova Lehôtka (SL VI, 339). Tvar *priaca* predpokladá staršiu formu *pr'äcä*. Sloveso *pracovať* znelo *pr'äcovať*: *prezugem = pr'äcujem* 1596 Jaseno v Turci (SL II, 273). V Turci sa ešte dnes hovorí miestami *priaca* (podľa Paulinyho). Tento tvar je známy aj v strednom Ponitří v staršej generácii (podľa Peciara).

Z Oravy možno uviesť historický doklad: *Jan Mokredsky* 1544 (SL VI, 74). Zo Zvolena je zápis: *až do luky Paprethe reczeney* 1567 (SL VI, 161); ide o slovo *paprad*.

Tento jav sa nám teda dosvedča v mene kniežaťa Rastislava v IX. stor., ďalej v mene mesta Bratislavy, v mene obce, ktorá s ňou susedí, dokladmi z XIII. stor., z okolia Lučenca z XIII. stor., z hornej Nitry a z oblasti Žiliny z XV. stor. atď. V Nitre sa dosvedča zmena *ka* v *k'ä* z r. 1111. Tie doklady nám vovedne súčasne svedčia, že *ä* v spojení s palatálnymi spoluhláskami bol jav vtedy známy na uvedenom a iste aj širšom území. Ďalšie doklady treba ešte pozbierať.

Zmena skupiny *ra* v *r'ä* alebo podobne je známa aj z iných slovanských jazykov. V stsl. je *trava*, ale býva aj *trěva*. V stč. sú doklady: *obřazy*, *přázdnilí*. V severozápadnej poľštine (kašubčine) je *rādosc* alebo *redosc* (radosť), *rāk* — *rek* (rak). Tento jav sa vyskytuje aj v dolnej lužičtine.

Ide tu o posun artikulácie *r*, t. j. o jeho zmäkčenie v *r'*; po zmäkčení nastáva spájanie so samohláskami predného radu, t. j. v tomto prípade s *ä*.

Zmena *ka*, *ga* v *kä*, *gä* a *ke*, *ge*.

1. *ka* > *k'ä*.

V dnešných stredoslovenských nárečiach býva dosť často *kä* alebo *ke* alebo *kia* za spisovné *ka*. V nárečiach, ktoré zachovávajú staré *ä*, za skupinu *ka* býva *kä*: *käd*, gen. *käde* (spis. *kaď*, *kade*), *käde*, *kädenähle*, *kädel* (kadial'), *kädiť*, *kämeň*, *ukazuje*, v dlhých slabikách *ukázat*.

V niektorých krajoch, napr. v severnejšej časti dolnooravského nárečia, býva tu *e*, *é*: *kemeň*, *ukázat*. V tekovskom Pohroní býva aj *keždí* (každý)¹¹⁾ Inde býva *a*, *ia*: *kade*, *skade*, *kadel*, *kameň*, *ukázat*, miestami *ukiazat*; pritom napr. v strednom Liptove je *keďil*. V staršom jazyku tu muselo byť *ä*, *ä*, lebo inak by nemohlo byť *keďil*. Tu teda *ä* splynulo raz s *e* a raz s *a*.

Ak *ä* prešlo cez *iä* v *ia*, môžeme mať *kiadil* (Važec v Liptove), ale pritom aj *kade*, *ukazat*.

Najstarší doteraz známy doklad na tento jav je z r. 1111 z Nitry. Tu sa uvádza osoba *Buquen*. To je sloven. *Buk'än*. Starí Česi poznali osobné meno *Bukan* r. 1052. Aj v Bratislave je *comes Buken* 1236. V Honte žil *comes Buken* 1260 (F. Kubinyi, Dipl. Hontense I, 3—4). Porov. m ô j Slovenský juh I, 356, II, 84.

Z Hontu, z oblasti rieky Ipl'a, pri Tešmáku, je doklad: ad speluncam *Kemenech* r. 1272, t. j. *K'ämenec*.

Zo Šášova v Tekove je z r. 1582 zápis *kyedye* = *käde*, spis. *kade* (SL III, 60).

Z východnej slovenčiny máme na tento jav doklad napr. z býv. Užskej stol. z oblasti obce Bežovce: ad siluam *kemenyk*, t. j. *Kämenik*, r. 1286.

Dolný Kameneč v oblasti Prievidze sa zapisuje v tom istom liste z r. 1658 ako *Kemeneč* i ako *Kameneč* (SL VI, 326). To by ukazovalo, že živá výslovnosť bola *Kämenec*. V liste z Novák z r. 1564 sa píše *zamku Kemencze* = *zamku Kämenčä* (SL II, 76). Gemerské *Kameňany* sa zapisujú: *mesteczka Kamenian* = *mestečka Kamenian* 1640 (SL VI, 339), hoci je tam výslovnosť s *ä*.

2. *ga* > *g'ä*.

Skupina *ga* sa menila rovnako ako skupina *ka*. V stredoslovenských

¹¹⁾ E. Pauliny, *Niekoľko izoglos z Tekova*, Carpatica I, 2, 1939, 307.

nárečiach býva niekde *gä*, niekde *ge* za *ga*; miestami *gü* sa vyvinulo v *gia*. Staršie štádium bolo *g'ä*.

Býva teda: 1. *gäjdi, gäjdoš, gäti, gärbär*,

2. *gejdi, gejdos, geti, gerber*,

3. *giajdi, giate* a pod.

4. miešane *gejdi*, ale *garbiar*, niekde *gajdi*, ale *giace* (Východná v Lipt.), *gäjdi, gäce*, ale *giaci* (gati) v Štrbe.

Slová s *g* sú v slovenčine novšieho pôvodu. Prenikli do nej po XIII. stor., t. j. po dobe, v ktorej sa vykonala zmena *g* v *h*. A tak zmena *ga* v *g'ä* pochodí z čias po XIII. stor. Vykonávala sa paralelne so zmenou *ka* v *k'ä*; *g* je hlasným protikladom nehlasného *k*. Tejto zmeny nebolo v skupine *ga* pred zmenou *g* v *h* v prvej pol. XII. stor., lebo nemáme zmeny typu *ha* v *hä*.

Z Ružomberku je zápis z r. 1581: *od Casspare Gerbiare = od Kašparä Gärbiärä* (SL VI, 249).

Zmena $e > 'ä > a$ v cudzích slovách.

Staromaďarské *e* v slovách typu *leve, beleg* atď. bolo široké. Foneticky bolo najbližšie slovenskému *ä* a ním sa substituovalo (nahradzovalo).

Toto *ä* sa v starej slovenčine spájalo len s palatálnymi (mäkkými) spoluhláskami — fonémami, nie však s nepalatálnymi (tvrdými). Preto maď. *leve* a pod. — so širokým *e* po *t* — prechodilo do starej slovenčiny ako *täva* a nie azda ako **täva*. Rovnako aj stmaď. *beleg* dalo do starej slovenčiny **beläg* a menilo sa potom podľa slovenských zákonov v *betäh* > *betah* a pod.

Keď sa v slovenských nárečiach mení *ä* v *a*, tento proces zasahuje, pravdaže, aj cudzie slová. Tak vznikajú dnešné tvary *tava, betah* atď.

Maďarské slová prešli s touto zmenou do slovenčiny pred zmenou *g* v *h*, t. j. pred polovicou XII. stor. Svedčí o tom prípad ako maď. *beleg*, zmenený v sloven. **beläg* a v prvej polovici XII. stor. v *betäh*.

Kým slovenčina nemala spoluhlásku *h*, substituovala maďarské a iné *h* svojím *ch*. Preto je v slovenčine *tärcha*, novšie *tarcha*, za staromaď. *terhe*. Aj tento príklad hovorí o substituovaní stmaď. širokého *e* slovenským *ä* ešte pred polovicou XII. stor.

Proces substitúcie maď. *e* slovenským *ä* a jeho ďalšej zmeny v *a* máme mimo uvedených slov ešte aj v prípadoch: maď. *lepsi*, sloven. *lapša*, maď. *lencse*, sloven. *länčä*, maď. *csere, cserélni*, sloven. *čara, čaroval*.¹²⁾

Tento proces zasiahol aj miestne mená. Tak napr. v Liptove je obec *Kalameny*, v Turci *Kalamenová*. Tieto mená pochodia z maď. osobného

¹²⁾ Slová *čar, čara, čariť, čarodej* sú slovanské.

mená *Kelemen*, ktoré zodpovedá sloven. *Klement*. Maď. *Kelemen* prešlo do slovenčiny ako *K'äl'am'än*. V prvých dvoch slabikách je ďalej slovenská zmena *ä* v *a*, kým po *m* sa *ä* zmenilo v *e* ako v *zemän* v *zemen*. Turčianska Kaľamenová pod týmto menom je známa len od konca XV. stor.; predtým sa volala *Lazkouch*, *Leskocz* (**Lěskovc-*). Roku 1619 sa píše: *Kelemenfalva* aliter *Kelemenovec* (J. Šikura, Miestopisné dejiny Turca 152—153). Zápis *Kelemenovec* treba čítať *Kälämänovec*; ukazuje na to dnešný tvar *s a* v prvých dvoch slabikách, ktoré pochodí z *ä*.

Pri začiatočnom maď. *E-* v slovenčine vznikli tvary na *Jä-* pri dĺžke, na *Jä-* pri krátkosti. Pretože *ä* na začiatku slova v slovenčine nikdy nestojí, priberá protetické *j* a tak vzniká skupina *jä-*, ktorá sa neskoršie mení v *ja-*. Tak máme v sloven. nárečiach miestami *jazer*, *jazor*, *jazar* za maď. *ezër* (tisíc). Takto vznikli tvary miestnych a osobných mien. Uvedme si tu aspoň mená ako *Jäger* z pôvodnejšieho *Jäger* a toto z maď. *Éger* (dnes *Eger*); v sloven. dial. je aj *Jager* z *Jäger*. Tak vznikol *Jagersek* z maď. *Egerszeg*. Tak pochodia zvolenské *Jalšovice* z maď. *Eliásfalva*, novohradský *Janov* z maď. *Jenő* (Diós-Jenő podľa staromaď. názvu kmeňa), hontianska *Jalakšová* z maď. osobného mena *Elekes* (dnes sa obec po maď. volá *Élesfalu*; Kniezsa, AECO IV, 257).

Všimnime si vývin stmaď. *é* v polohe mimo začiatku slova. V prostriedku slova za maď. *é* máme dnes *ia*, tak napr. v miestnych menách ako maď. *Kér* máme v slovenčine tvary na *ia*: *Kiar* v Honte, *Kiarov* v Novohrade. Popri tvare *Kiar* je v Honte aj *Kýr* (Lipszky) novým prevzatím. Pri Nitre je tiež *Kýr*. Tvary *Kiar*, *Kiarov* predpokladajú tento vývin: maď. *Kér* > sloven. **K'är* > **Kiär* > **Kiár* > *Kiar*.

Proces substitúcie maďarského širokého *e* slovenským *ä* bol živý aj po XII.—XIII. stor., pretože je aj v slovách, resp. menách s *g*, prevzatých z maďarčiny po účinkovaní zmeny *g* v *h*: *biľäg*, dnes spisovne *biľag*, z maď. *bélyeg*, mená obcí *Vigláš*, dnes *Viglaš* z maď. *Végles*, pri Prešove *Gulvat* z maď. *Gyulvész*.¹³⁾ *Kysak* z *Közseg* a i.

Keď slovenské nárečie prestalo mať hlásku *ä*, maďarské široké *e* sa substituovalo slovenským *e* alebo aj *a*. Tak je potom *heverovať* i *haverovať* z maď. *heverni*, *perepúl*, *parapúl*, *parepula* z maď. *pèrèputty*, sloven. *perec* alebo *perac* za maď. *perec*.¹⁴⁾

Keď v slovenčine nastala diftongizácia dlhého *é* v *ié*, *ie* a dlhého *ä* v *iä*, *iä* a potom *ia*, slovenčina nemohla už substituovať maďarské *é* ako *ä* a preto ho substituovala svojím *i*, skracovaným v *i*. Záviselo to dakedy od polohy v slove. Tak je za maď. *Végles* sloven. *Vigláš* a potom *Viglaš*.

¹³⁾ Št. Kniezsa, AECO IV, 265.

¹⁴⁾ Porov. u L. Nováka, ČMFL XX, 247.

Rovnako je to pri slove *biľag* zo staršieho *biľäg*, a to z maď. *bélyeg* (vyslov *béľeg*) alebo azda ešte z tvaru s *-i*.¹⁵⁾

Tak dnešné *bíreš* z maď. *béreš* je už novšie prevzatie. Naproti tomu staré prevzatie je v slove *bialeš*, *báleš*, *bialoš*, avšak *béleš* na časti západného Slovenska a *béleš* v Novohrade a zdá sa, že aj východosloven. *beluš*, *beliš* a pod. sú znova prevzaté z maďarčiny. O tomto mene písal A. A r a n y v JS I—II, 1946—1947, str. 415, kde je aj mapa rozšírenia tvarov tohto slova.

Ten istý jav máme pri preberaní slov z nemčiny. Dnešné stredoslovenské tvary *blach* (*blacha*), *flak*, *žart* znejú na dolnej Orave a v Gemeri *bläch* (*blächa*), *fläk*, *žärt*. Tvary na *ä* treba pokladať za zvyšok staroslovenského stavu, lebo vznikli z tvarov so starohornonemeckým *ë*: *blëch*, *vlëc*, *sërt*.

Na západnom Slovensku je *plech*, *flek*. To značí, že tieto slová prešli k nám vtedy, keď západná slovenčina nepoznala už *ä* ani ako fonetický variant fonémy *a*. Vôbec v západnej slovenčine možnosť substitúcie cudzieho širokého *e* bola iná ako v strednej slovenčine. V strednej slovenčine *ä* bolo osobitnou fonémou, kým na západe chýbala fonéma *ä* a preto pri prechode cudzích slov bola možnosť substitúcie cudzieho širokého *e* domácou hláskou *e*, prípadne aj *a* (pri maximálnej otvorenosti cudzieho *e*). Podľa daných príkladov nastala substitúcia hláskou *e*. Pokiaľ v západnej slovenčine sú prípady *s a* (*žart* a pod.), prišli sem zo stredného Slovenska, prípadne zo spisovného jazyka.

Preto sú rozdiely medzi stredoslovenskými tvarmi na *a* oproti západoslovenským na *e* v prípadoch ako: *raluval*, *trafiť*, *zamal*,¹⁶⁾ *barla*, *varštal*, *prasuval*, *pras*, *calla*, *krochmál* a pod. oproti západoslovenským *reloval*, *trefiť*, *samel*, *berla*, *verštal*, *prešoval*, *preš*, *cella*, *krochmel* a pod. Rozdiely budú pravdepodobne v niektorých prípadoch aj preto, že sa slová preberali z rôznych nemeckých nárečí.

Zo strednej slovenčiny sem patria aj slová ako *parsún*, niekde *parsuň*, *parsoň*, *parsun* k latinskému *persona*, *petržľan* oproti *petržlen* (*petružlen*) pôvodne z latin. *petroselinum*, *kach* z maď. *keh*, *kaľavný*, dial. *kaľävní kaľäbni*, *gaľäbni* z maď. *kelleu-* „prijemný“, *farbavý*, dial. *larbavi*, *larpavi* z maď. základu *terped-*; metatézou *rb* > *br* je *fabravi*.

Sem patrí aj priezvisko *Ferjanc* z maď. *Ferenc*. Prevzalo sa pôvodne ako *Fer'änc*. Býva aj *Ferančík*, *Feraneč*. Z liptovských Smrečian je zápis *Feranc* z r. 1603 (SL I, 228); tu je to krstné meno. Máme aj zápis z Turca: *služebniczi pana ffarancze Revagiho* 1576 (SL VI, 331); tu je substitúcia *e* — *a* aj v prvej slabike. V nárečiach, v ktorých *ä* zaniklo, toto meno sa preberá vo forme *Ferénc*, po diftongizácii: *Ferjenc*, *Ferjenčík* a pod.

¹⁵⁾ L. N o v á k, tamže str. 248.

¹⁶⁾ V B. Bystrici sa píše: *zamatové živolky* 1723 (ŽI II, 252).

O menách *Beňädik*, *Beňadik*, *Beňadiková* sa dakedy myslí, že pochodia zo staromaď. *Benedik* (Melich, Novák). Toto je nepotrebný a nesprávny predpoklad, pretože z tvaru *Benedikt* z latin. *Benedictus* po zjednodušení nepohodlnej skupiny dvoch explozív v slovenskej ľudovej reči tiež mohla vzniknúť forma *Benedik* — *Beňädik* — *Beňadik*. V chorvátčine od XV. stor. je doložený tvar *Benedik* (Rječn. I); tu je aj tvar *Benedikt*, t. j. skupina sa zjednodušila aj inakšie.

Tu sa vykonala v strednej a východnej slovenčine taká istá substitúcia cudzieho *e* slovenským *ä* ako v iných prípadoch. Na západnom Slovensku je však priezvisko *Benedik* (Piešťany) v zhode s tamojším vývinom vôbec.

Priezvisko *Benedik* sa zapisuje r. 1685 vo V. Revúcej v Gemeri; tá istá rodina sa píše aj *Benko* 1664, 1686 a v maďarskej forme *Benedek* 1673 (B. IIa, Gömör megye III, 103). Zápis *Benedik* môže reprezentovať v tomto prípade tvar *Beňädik*, pretože je tu aj *Poliak* 1664 popri *Polek* 1671, t. j. ľudove *Poläk* (tamže).

V menách *Beňäk*, *Beňiak*, v abaujskom *Beňakovce*, ďalej v mene *Benadovo* (maď. *Benedikó* na Orave) sú domáce slovenské sufixy *-äk*, *-ad-*. Abaujská obec *Beňakovce* sa po maďarsky volá *Benyék* (*Benek* 1427, Csánki I, 204) a táto forma je zo sloven. *Beňäk* a nie naopak. Inak by v sloven. tvare nemohlo byť *-a-*.

Na východnom Slovensku máme dnes *a* oproti maďarskému tvaru *s e* v miestnych menách dosť hojne: *Bellanovce*, maď. *Bellenfalva*, *Kysak*, maď. *Köszeg*, *Sedikart*, maď. *Szedikert*, *Gul'vas*, maď. *Gyülvész*, *Jaklovce*, maď. *Jekelfalva* (villa *Jeclini* 1368, Csánki I. 259).

Ten istý proces je pri menách nemeckého pôvodu: *Harvatov*, úradne *Hervartov*, z nem. *Herbarisdorf*, *Hanigovce* z nem. *Henning* atď.

Všade tu vo východnej slovenčine predpokladáme staršie štádium s *-ä-*. Niekedy sa myslí (Šmilauer, Novák), že vo východnej slovenčine *a* v nem. slovách môže byť aj nemeckou zmenou *e* v *a*. Prípady treba podrobnejšie preskúmať.

Uvedieme ešte niektoré príklady z iných oblastí.

Nitrianske *Alekšince* sa ľudove volajú *Alakšince*. To značí, že pôvodnejšie tu bola forma *Aläkšince*, potom *Alakšince* a napokon *Alakšince*. Na Slovensku je aj priezvisko *Alakša*, ktoré prekonalo v prostrednej slabike ten istý vývin.

Meno *Hedviga* sa tiež zjavuje vo forme *Hadviga*; pôvodnejšie musela byť aj forma *Hädviga*. V Žilinskej knihe sa zapisujú obidva tvary: na *Hadwigu*, z *Hadwigu* 1464, ale v zápise na r. 1469 je tu aj tvar *Hedwiga*, na r. 1470 *Hedwika*, datív *Hedwicze*. Rôznosť zápisov môže poukazovať na výslovnosť *Hädwiga*, *Hädvika*.

Toto meno bolo známe aj inde na Slovensku. Dnes je napr. v Liptove priezvisko *Hadvidziak* (Ján).

Pri niektorých slovách je kolísanie medzi tvarom na *e* a *a*. Uvedieme tu ako zaujímavý príklad slovo *cechmajster*, ktoré sa zapisuje r. 1579 aj ako *czahmister* (SL I, 288), hoci častejšie sa píše tvar s *-e-*.

V prípadoch ako *hanlär* — *handliar*, *kušnär* — *kušniar* (je aj *kušnier*), *šlajfär* — *šlajfiar* ide očividne o prevzatie nemeckého tvaru na *-er*. V západnej slovenčine je však *handlér*, pretože tu niet *ä* (porov. vyššie). Tieto slová zavčas zapadli do systému domácich slov na *-är* > *-iar* po mäkkých, resp. *-är* po tvrdých spoluhláskach: *kravär* — *kraviar*, *rybär* a pod.

Tu sú možné rozličné odchýlky v nárečiach podľa toho, kedy sa ktoré slovo prevzalo. Niektoré slovo sa mohlo prevziať aj dva-tri razy; vidíme to napr. na slove *kušnär* — *kušniar*, *kušnier*, *kušnir*. Tak isto sa novo prevzali slová *klampner*, *palier*, ale dávnejšie *klampär*, z čoho vzniklo *klampiar* (v bavor.-rakús. v XV. stor. *clampfjer*, v XVIII. stor. *Klampfjerer*).

Do systému domácich slov na *-är* zapadli očividne aj slová ako *richtär*, *šichtär*, *vachtär* (i *bachtär*), *flagnär*, *mordär* a i.

J. Melich spája túto zmenu so zmenou *ö. o* v *a*. Proti tomu Vl. Šmilauer (17—18) ukazoval, že táto zmena sa vykonala pri preberaní z maďarčiny. Ukazuje, že maďarské široké *e* (= *ä*; v maď. jazykovede sa označuje široké *e* ako *e*, úzke ako *ë*) stojí medzi slovenským *a* a *e*. Preto sa dakedy podľa neho preberalo ako *a*, inokedy ako *e*. Šmilauer upozorňuje na podobný zjav pri preberaní maďarských slov do rumunčiny. Poukazuje aj na to, že maďarské tzv. *ezö* nyelvjárás, t. j. nárečie so širokým *e*, sa stýka so slovenčinou od Košíc na východ a že k nemu patril asi aj poslovenčený veľký maďarský ostrov v Šariši (pozri príkl. *Gulvas*, *Kysak*). Substitúciu *e* > *a* v miestnych názvoch podľa Šmilauera (16—17) nachodíme najčastejšie na východnom Slovensku.

Správnejší je výklad Ludovíta N o v á k a. Pridržíme sa ho v tejto práci. Podľa neho maď. *e* sa preberalo do slovenčiny ako *ä*, ktoré sa potom vyvíjalo v *a*. Vyhovuje sa tu požiadavke, aby sa tento jav skúmal zo stanoviska fonologického systému synchronicky v tom čase, keď slovenčina takéto slová preberala, a aby sa skúmalo, akú rolu hrali príslušné fonémy vo fonologickom systéme uvedených cudzích jazykov, a súčasne aby sa skúmalo, aký vtedy bol slovenský systém hlások, a napokon aby sa určil pomer všetkých týchto systémov, a aby sa ukázalo na to, aké boli fonologické dispozície na to, aby slovenčina preberala dané zjavy (o tom v Lipt. nár. 109).

Najstarší známy doklad na zmenu *e* v *ä* máme v osobnom mene *Leva* z latin. *Leo*. Toto meno sa píše v Panónii ako *Lawa* už r. 1086 a potom

okolo r. 1131.¹⁷⁾ Inak sa píše *Lewa* 1282 v Honte, *Leua* (dnešné *Levice*) 1156/tr. 1347, osobné meno *Leuca* 1135 v Bratislave, *terra Leuka* 1247 v Ostrihomskej stolici (dnes Libád na južnom Slovensku).¹⁸⁾ *Levkeška*, pôvodne *Lewkus* = *Levkuš* 1427 v Gemeri, priezvisko *Lewko* v Gemeri 1573 (B. I 1a, *Göm. m.* III, 261). Aj v Assemaniho stsl. evanjeliári, prepísanom v XI. stor., je *svętaago levka* na 14. dec.

Panónske *Lawa* prešlo vývinom z *Leva* k *Läva* a reprezentuje v zápisoch ešte asi štádium s *ä*. Maďarské prostredníctvom tu nie je, lebo meno *Leva*, *Levka* býva aj v iných slovanských jazykoch.

So sedliakom *Lawa* sa v Panónii okolo r. 1131 spomínajú aj iné osoby, v menách ktorých je *e*: *Negus*, t. j. *Něguš*, *Bela*, *Nesinc*, t. j. *Něžink* (*Něžinec?*), *Cünei*, t. j. asi *Kuněj*. Tu sú aj mená *Cuna* = *Kuna*, *Lula* = *Lula*, *Boguta*, *Walen*, *Nanasca* = *Nanaška*(?), *Talula* (porov. *Talich*), *Rodoan* = *Radovan* a napokon *Jan* = *Ján*, *Janca* = *Janka*. Posledné dve mená svedčia, že občania — medzi nimi aj služobníci, ktorí majú „ostrihané hlavy“ — sú západní Slovania. Sú tu aj iné mená.

Dnešná *Ilava*, ľudove v Liptove *Ilava*, sa celkom pravidelne zapisuje ako *Lewa* 1318 a takto ešte v XVI. stor. (Tr. 72). *Ilavka* od *Ilavy* na jv. sa zaznačuje ako *Ilewka* 1388, 1484, 1513, *Ilauka* 1472, maď. *Kislewa* 1475, 1508, t. j. Malá *Leva* (tamže 128). Tvar s *-a-* máme tu z XV. stor. Začiatkové *I-* je nejasné.

Tu by sme si mohli uviesť aj starý tvar mena *Metod*: *Matud de Vodach* z r. 1298 (Stoličný archív v Zlatých Moravciach); pokazený je zápis: *Benedictus cum filio Mulhud* do villa Epely z r. 1225 — v zadunajskej časti Ostrihomskej stolice (ÁÚO VI, 429). Oba doklady uviedol V. Chaloupecký, ČČH 28, 1922, 12, pozn. 2.

O tomto jave písali: J. Melich, *Über die Halbvokale im Slovakischen*, ZfslPh V, 1928—1929, str. 319—339; Vlad. Šmilauer, *Slovenské střidnice jerové a změna e, ě > a, o*. Práce Učené Společnosti Šafaříkovy v Bratislavě, Praha 1930, str. 71; Ludovít Novák, *Le changement e > a dans les mots slovaques empruntés au hongrois et a l'allemand*, ČMFL XX, 1934, 242—250. Pridržame sa výkladu L. Nováka.

¹⁷⁾ J. Melich, *Szláv jövevénysszavaink* II, 190, ÓMO 27.

¹⁸⁾ Pozri m ô j *Slovenský juh* II.

POSUDKY, REFERÁTY, ZPRÁVY

PRAVIDLÁ SLOVENSKEHO PRAVOPISU

Vydala Slovenská akadémia vied v r. 1953. Cena viaz. Kčs 15.—.

Vydanie nových Pravidiel slovenského pravopisu má nesporne veľký význam pre zvýšenie jazykovej kultúry v našej spoločnosti a pre ďalší rozvoj spisovnej slovenčiny. Dokazuje to nespočítateľné množstvo pravopisných a jazykových kurzov, prednášok, besied a diskusií, usporiadaných a programovaných po 1. januári 1954, keď nové Pravidlá vstúpili do platnosti. Prvý stotisícový náklad Pravidiel bol rozobraný hneď po vydaní. Na konci januára mala len predajňa Academia nevybavené objednávky na 7 tisíc exemplárov. Vydanie nových Pravidiel zvýšilo teda podstatne záujem širokých vrstiev pracujúcich o náš národný jazyk a dalo tisícom jednotlivcov podnet, aby prehĺbili svoje jazykové vzdelanie.

Už preto treba hodnotiť vydanie nových Pravidiel slovenského pravopisu ako vysoko kultúrny čin. Slovenskí jazykovedci si zaslúžia uznanie za to, že pojali prácu na Pravidlách medzi svoje prvoradé úlohy a že túto úlohu s úspechom dokončili.

Dnes už máme potrebný časový odstup i určité praktické skúsenosti s používaním nových Pravidiel, aby sme mohli kriticky zhodnotiť výsledky našej práce na novom vydaní Pravidiel.

Pri tomto kritickom hodnotení treba uvážiť, že autori nových Pravidiel sa nemohli opierať o nijaké vlastné pracovné skúsenosti s predošlými vydaniaми, keďže prvé a druhé vydanie Pravidiel bolo dielom iných generačných skupín. Pri zostavovaní nového vydania Pravidiel nepomáhal ani jediný z účastníkov prvých dvoch vydání. Tento nedostatok osobnej tradície znamená veľkú nevýhodu najmä pri zostavovaní takého diela, ako je pravopisná príručka, kde sú potrebné popri odborných vedomostiach aj bohaté skúsenosti pedagogické, praktické a pracovné. Ak takýchto skúseností niet, alebo ak sú nedostatočné, odrazí sa to nutne na výsledku práce.

Autori nových Pravidiel si boli vedomí spomenutej nevýhody pri svojej práci. Preto sa usilovali zachovať kontinuitu aspoň v spôsobe spracovania Pravidiel. To bola jedna z príčin, prečo sa v nových Pravidlách v podstate zachováva štruktúra dvoch predošlých vydání, hoci bola možnosť vypracovať novú osnovu.

Nové Pravidlá majú — podobne ako predchádzajúce vydania — takúto osnovu: Po Úvode (str. 5—13) nasleduje prehľad pravopisných a gramatických pravidiel (str. 17—116) a potom Pravopisný a gramatický slovník (str. 121—403). Celkom nová je tabuľka prepisu z azbuky do latinky (str. 117—118), odôvodnená praktickou potrebou. Oddiel Pravopisné a gramatické pravidlá sa člení na štyri časti: Pravopis a výslovnosť (str. 17—54), Z odvodzovania slov (str. 55—62), Z tvaroslovia (str. 63 až 96) a Zo skladby a frazeológie (str. 97—116). Podstatnú náplň tejto poslednej časti tvoria výklady a poučky o interpunkcii.

Ako vidno z tejto osnovy, autori nového vydania Pravidiel sa neusilovali o novú koncepciu tejto príručky. Práve tak ako staré vydanie Pravidiel i nové vydanie obsahuje popri pravopisných poučkách i výber poučiek gramatických a niektoré poučky o výslovnosti. Pri nedostatku iných normatívnych príručiek spisovnej slovenčiny

je toto riešenie odôvodnené. Praktická potreba si vyžiadala dokonca rozšírenie a doplnenie niektorých výslovnostných i gramatických poučiek, najmä v tvarosloví, kde bolo treba medziiným uviesť aj skloňovacie a časovacie vzory. Okrem toho treba prizerať aj na to, že niekedy je veľmi ťažko viesť presnú hranicu medzi poučkami „čiste“ pravopisnými na jednej strane a gramatickými (najmä morfológickými), resp. výslovnostnými na druhej strane.

Pri tom všetkom by bolo možno v Pravidlách vynechať niektoré paragrafy, ktoré nijako nesúvisia s pravopisom. Sú to temer všetky paragrafy zo skladby (okrem interpunkcie), napr. § 142 o používaní privlastňovacieho zámena *s v o j*, §§ 143—145 o používaní niektorých ukazovaciach zámen, § 146 o nesprávnom používaní vzťažného zámena, §§ 147—151 o mennom prísudku a doplnku v 1. a 7. páde, §§ 153—159 o používaní niektorých predložiek a §§ 160—162 o používaní niektorých spojok. Väčšinu poučiek z uvedených paragrafov by bolo možno zachytiť stručnejšie v slovníku pri jednotlivých slovách. Iné zasa by sa dali presunúť do pravopisnej časti. Podobne aj niektoré poučky z odvodzovania slov patria v pravopisnej príručke skôr do pravopisnej časti ako do osobitnej kapitoly. Platí to napr. o §§ 54—57, kde ide o otázku kvantity jednak v kmeni niektorých odvodených slov (podst. mien na *-iel* a *-č*), jednak v niektorých príponách (najmä *-ár/-iar*). Otázku kvantity by zasa bolo treba spracovať v pravopisnej časti sústavne. V terajších Pravidlách sa o kvantite nikde sústavne nehovorí (okrem poučiek o rytmickom zákone), hoci otázka kvantity sa týka tak výslovnosti, ako aj pravopisu. Pri sústavnom spracovaní kvantity by nebolo možno obísť napr. poučku o kvantite slovíe na *-oval*, ktorá v novom vydaní Pravidiel celkom vypadla. V Pravidlách z r. 1940 bola aspoň kusá poučka, že pri slovesách na *-oval* sa samohláska v koreni niekedy skraca, inokedy nie. V nových Pravidlách nachádzame iba v kapitole o pravopise cudzích slov zmienku o tom, že cudzie jednoslabičné základy sa pred príponou *-oval* neskracujú (§ 47, ods. 3, str. 44). Nemala vypadnúť ani poučka o dvojakej kvantite zdrobnení (napr. *hlava* — *hlávka*, ale *slama* — *slanka*) a slov na *-dlo*.

Mnoho gramatických poučiek, ako i poučiek z odvodzovania slov by sa dalo zachytiť v sústavnom výklade o princípoch nášho pravopisu (o fonetickom, morfológickom a gramatickom princípe). Takýmto výkladom by sa názorne ukázalo, že pravopis nie je izolovaný jav, ale že je pevne zakotvený nielen v hláskoslovnej sústave, ale aj v gramatickej stavbe jazyka. Tým by dôležitosť gramatickej stavby nijako neutrpela, ba naopak bola by ešte viac zdôraznená. Pri týchto výkladoch by zároveň bolo možno poukázať na nesprávnosť často vyslovovanej požiadavky, aby sa náš pravopis čo najviac „zjednodušil“ (napr. odstránením ypsilonu). O týchto otázkach niet však v nových Pravidlách ani zmienky.

Autori nových Pravidiel si na začiatku svojej práce vôbec nepoložili otázku, či by nebolo účelné zmeniť celkovú koncepciu Pravidiel. Bola tu jednak zámerná snaha o určitú kontinuitu, jednak sa vychádzalo zo skúsenosti, že v praxi celkove vyhovovala aj doterajšia koncepcia. Okrem toho zavážila tu aj okolnosť, že dosiaľ nemáme ani úplnú normatívnu gramatiku ani príručku slovenskej spisovnej výslovnosti.¹⁾ Zmenou celkovej koncepcie Pravidiel slovenského pravopisu dosiahli by sme však presnejšie rozhraničenie pravopisných otázok na jednej strane a otázok gramatických, resp. ortoepických na druhej strane. Takto by Pravidlá slovenského pravopisu

¹⁾ Za takéto normatívne príručky nemožno pokladať ani *Slovenskú gramatiku* E. Paulinyho — J. Ružičku — J. Štolca ani *Slovenskú výslovnosť* J. Stanislava.

nadobudli ráz čisto pravopisej príručky a nik by jej nemohol vyčítať, ako sa to teraz často stáva, že je neúplná, že neobsahuje mnoho dôležitých gramatických poučiek.

Presnejšie rozhraničenie jednotlivých oblastí spisovného jazyka (pravopisu, výslovnosti, gramatiky a slovníka) je potrebné aj z teoretického hľadiska. Myslím, že toto je jedna z prvoradých úloh našej teoretickej jazykovedy. Rozriešenie tejto úlohy bude mať blahodarné následky jednak pre vypracovanie správnej koncepcie základných normatívnych príručiek spisovnej slovenčiny, jednak pre správne rozvrhnutie látky v učebniciach.

Pri všetkých uvedených pripomienkach k celkovej koncepcii Pravidiel možno konštatovať, že usporiadanie látky v nových Pravidlách je logickejšie ako vo vydaní z r. 1940. Platí to najmä o prvej časti, ktorá sa v starých Pravidlách začínala kapitolami o písaní veľkých písmen a o písaní cudzích slov. V nových Pravidlách sú obidve tieto kapitoly posunuté na koniec prvej časti, pričom medzi kapitolou o písaní a výslovnosti cudzích slov a poslednou kapitolou o písaní veľkých písmen je vsunutá kapitolka o rozdeľovaní slov. V nových Pravidlách začína sa prvá časť všeobecnými výkladmi o základných pravopisných a hláskoslovných pojmoch, potom nasledujú výklady o pravopise a výslovnosti, pričom sa najprv preberá písanie a výslovnosť domáчих slov, až potom písanie a výslovnosť cudzích slov.

Ako sme sa už zmienili, v Pravidlách sa nerobí presné rozhranie medzi pravopisom a výslovnosťou, takže sa pravopisné a výslovnostné poučky preplietajú. Napr. celý § 23 (o pravopise a výslovnosti spoluhlások pred príponami *-skýj*, *-stvo*), ktorý je zaradený do kapitoly o spodobovaní spoluhlások, patrí skôr medzi výklady o výslovnosti niektorých spoluhláskových skupín, teda k § 43, kde sa naň aj odkazuje. Nie je šťastné ani zaradenie výkladov o písaní *i* (*i*), *y* (*y*) do kapitoly SPÁJANIE HLÁSOK V SLOVE, pretože tu ide okrem skupín *di, ti, ni, li; dy, ty, ny, ly* o označovanie jednej hlásky dvojakým spôsobom, nie o spájanie hlások. Z jednotlivosťou možno ešte pripomenúť toto: §§ 6, 7 nepatria pod nadpis SPOLUHLÁSKY a mali by mať osobitný nadpis. Nepresný je nadpis **Písanie spoluhlások** *d, ĺ, ň, l pred e, i, i, ia, ie, iu*. Mohol by viesť k nesprávnemu chápaniu, akoby sa v skupinách *de, te, ne, le; di, ti, ni, li* písali písmená *d, ĺ, ň, l*. Správnejší by bol povedzme nadpis „Pravopis a výslovnosť skupín *de, te, ne, le; di, ti, ni, li*“. K paragrafom o písaní *y* možno vysloviť pripomienku, že pravopisná príručka má obsahovať **všetky** tzv. vybrané slová (i s odvodeninami). Výber sa má robiť iba pre školské učebnice. To isté platí aj o dvojhláskach a o mäkkom *l*, i keď tieto kapitoly sú úplnejšie ako v starých Pravidlách. V kapitole o spodobovaní spoluhlások v § 17 sa správne zdôrazňuje osobitné postavenie spoluhlásky *v* v hláskoslovnom systéme spisovnej slovenčiny. Túto formuláciu by si mali osvojiť všetci autori učebníc. Nemal by sa tradovať nesprávny názor, že *f* a *v* sú v slovenčine párové spoluhlásky. Tento názor je mechanicky prevzatý z fonetik germánskych jazykov. V kapitole o výnimkách z rytmického krátenia nemožno súhlasiť s tým, že bola ponechaná výnimka v príchasti na *-úci*, hoci v prevažnej väčšine pripomienok zaslaných k Návrhu nových Pravidiel bol vyslovený súhlas s návrhom, aby sa táto výnimka odstránila. Kapitola o pravopise a výslovnosti cudzích slov je spracovaná prehľadnejšie a sústavnejšie ako v starých Pravidlách, hoci sa rozsahove nezväčšila. K príkladom o nerovnakej kvantite feminín na *-ia* a príslušných maskulín (ako sú napr. *bibliofília* — *bibliofil*, *megalománia* — *megaloman*) treba doplniť dvojice mien ako *Eugénia* — *Eugen*, *Antónia* — *Anton*, *Štefánia* — *Štefan*, kde je striedanie kvantity dosť časté. Výnimky sú napr. *Anastázia* — *Anastáz*, *Valéria* — *Valér*. Nevedno, prečo sa v mene *Marián* ustálila dĺžka, keď

príslušné ženské meno znie *Marianna*. Kapitola o písaní veľkých písmen je spracovaná vcelku prehľadne a obsahuje dostatočné množstvo príkladov. Žiadalo by sa však presnejšie vymedziť a zhrnúť prípady ako *ulica generalissima Stalina, ulica Československej armády, ulica 1. mája, cesta (námestie, sad) Slobody, dom sv. Martina*, kde sa za vlastné meno pokladá prívlastok. V Pravidlách sa napr. neuvádza príklad ako *baňa Obrancov mieru* a v pomenovaní *Trať družby* sa zas píše s veľkým písmenom prvé slovo. Pri zmene písania skratiek *dr.* a *inž.* za staršie *Dr.* a *Ing.* nevyriešili sa niektoré praktické otázky (napr. či v podpise písať *dr.* alebo *Dr.*).

Časť Z ODVODZOVANIA SLOV autori nových Pravidiel proti starým Pravidlám skrátili tým, že niektoré kapitoly vypustili (napr. výklady o zložených slovách), iné preradili do iných častí (napr. poučky o zdvojení -*nn-* pri tvorení príd. mien na -*ný* nájdeme v prvej časti). S tým možno súhlasiť. Nemali však vypadnúť niektoré poučky o kvantite pri odvodzovaní slov. Ako sme sa už zmienili, tieto poučky bolo možno zhrnúť v prvej časti. Rovnako nemali vypadnúť ani poučky o tvorení 2. stupňa príd. mien, kde sa strieda prípona -*ši* s príponou -*ejši*. Súhlasiť treba s presnejším rozpracovaním poučiek o tvorení tzv. prechýlených podst. mien žen. rodu. Sem patrí i poučka o rozšírení tvorenia ženských priezvisk príponou -*ová* aj na cudzie mená (*Škultétyová* ap.). V § 63 mala však byť poznámka, že v rumunských, albánskych a tureckých menách na -*u* toto -*u* pred príponou -*ová* odpadá. V novinách sa totiž takéto mená píše chybné. Nová poučka o tvorení ženských obyvateľských mien na -*anka*/*ianka* je správnejšia, ako bola stará poučka.

Pomerne najúplnejšie je spracovaná tvaroslovná časť. Vítat' treba spresnenie mnohých poučiek o spôsobe tvorenia jednotlivých pádov temer pri každom vzore. Zoznam spresnení a doplnení sa uvádza v Úvode Pravidiel na str. 10—11. Skloňovacie a časovacie vzory majú význam najmä pre zjednotenie vzorov v učebniciach. Správne sa pokladajú za vzory iba produktívne typy. Neproduktívne skupiny slov a ojedinelé slová sa uvádzajú pod nadpisom **Nepravidelné skloňovanie**. Ani cudzie slová nemajú osobitné vzory, i keď sa ich skloňovanie preberá dost' podrobne. Nie je riešená otázka slovesných tried, lebo je ešte stále predmetom diskusií. Nové Pravidlá správne zachycujú niektoré živé tvaroslovné dvojtvary, prípadne i trojtvary, ktoré sa zistili sústavnejším výskumom dnešnej spisovnej slovenčiny. Ide najmä o dvojtvary v gen. sg. vzoru *dub* a v gen. pl. vzorov *žena, ulica, mesto*, ďalej o dvojaké množ. číslo vzoru *dievča*, ďalej o dvojtvary pri niektorých slovesách vzoru *česať*, pri imperative sloves na -*stiť*, -*štiť* (treba doplniť aj slovesá na -*zdiť*, -*ždiť*) a -*čiť*, ak pred *č* predchádza spoluhláska, a ešte o niekoľko iných, menej častých dvojtvarov. Správne sa pripúšťajú v spisovnom jazyku dvojtvary *tohto/tohoto, oného/onoho, onému/onomu, trom/tromi*. Mal by sa pripustiť aj dvojtvár *dvoma/dvomi*, pretože v živej reči je stále častejší tvar *dvomi*. Tvary typu *mojeho, mojemu* sa označujú správne ako archaické. Živé sú dnes len tvary typu *môjho, môjmu*. Vzhľadom na vývojové perspektívy mohlo by sa pripustiť dvojaké skloňovanie pri slovách typu *gazdina*. V Pravidlách sa tu zachycuje iba tradičné nepravidelné skloňovanie, v ktorom časť tvarov je podľa príd. mien.

Nikde nie je zachytená poučka, že hypokoristiká typu *gazdinka, ujčinka* sa skloňujú úplne podľa vzoru *žena*. Túto poučku možno vyabstrahovať iba zo slovníka. Nenájdeme ani poučku o tom, že väčšina žen. podst. mien cudzieho pôvodu na -*eta* má v gen. pl. tvar na -*iet* (napr. *kazeta, briketa, parketa, ale silueta — siluet*). Nedoriešené ostali niektoré otázky týkajúce sa čísloviek, a to dokonca i otázky pravopisné. Najmä ide o rozmanité typy zložených čísloviek a o pomenovania tzv. vyšších čísel. Na niektoré z týchto problémov už upozornili dvaja pracovníci Ústavu slovenského

jazyka (s. Marsinová a s. Dvonč) v Slovenskej reči. Pritom je kapitola o číslovkách podstatne širšia, ako bola v starých Pravidlách. V tejto oblasti je ešte potrebný sústavný výskum. Podstatne bola rozšírená aj kapitola o tvorení prísloviiek. Ani táto kapitola však nevyčerpáva celú problematiku písania prísloviiek rozmanitých typov. Najmä chýba presnejšia hranica medzi tzv. príslovkovými zložkami, ktoré píšeme ako jedno slovo, a príslovkovými výrazmi, ktoré ešte rozkladáme na niekoľko samostatných slov.

Spresnené sú aj výklady a poučky o interpunkcii. Kapitola o písaní čiarky je však ešte stále spracovaná nedostatočne a nevyčerpávajú sa v nej ani zďaleka všetky prípady. O čiarku sa tu vykladá zo syntaktického hľadiska. Tieto výklady bude treba pre praktickú potrebu doplniť prehľadným zoznamom spojok, prip. častíc, pred ktorými sa vždy píše čiarka. Ďalej treba presnejšie vymedziť, v ktorých prípadoch sa čiarka pred tými istými spojkami píše a v ktorých sa nepíše (také spojky sú napr. *ako, alebo, či* a i.). Toto všetko však predpokladá ďalší sústavný výskum.

Vcelku možno povedať, že výkladová časť Pravidiel je spracovaná sústavnejšie i prehľadnejšie ako v starších vydaniach, ale niektoré partie sú ešte stále neúplné. Okrem toho je potrebná nová celková koncepcia, ktorou by sa Pravidlá slovenského pravopisu presnejšie vyhranili ako pravopisná príručka.

Osobitne sa treba zaoberať slovníkovou časťou Pravidiel. Autori nazvali tento slovník Pravopisným a gramatickým slovníkom. Tento nový názov výstižne hovorí o tom, že v slovníku boli podstatne rozhojnené gramatické údaje, a to tvaroslovné i syntaktické. Už doterajšie skúsenosti s novými Pravidlami ukazujú, že takýto typ slovníka je veľmi dobrou pomôckou pri praktickom používaní spisovného jazyka. Je isté, že sa v abecednom zozname akýkoľvek gramatický údaj rýchlejšie nájde ako v sústavnej gramatike. Preto sa Pravopisný a gramatický slovník bude tešiť stále väčšej obľube. Je len potrebné ešte ho zdokonaľiť. Najmä bude treba ešte podstatnejšie rozmnožiť údaje zo syntaxe (väzby), ale čiastočne i z morfológie. Za celkom správne treba pokladať, že autori sa usilovali o čistý typ pravopisného a gramatického slovníka bez vysvetľovania významov slov, ak takéto vysvetlenie nie je odôvodnené z hľadiska pravopisného alebo gramatického. Jednotlivci vyslovujú s tým síce nespokojnosť, ale naša verejnosť si musí pomaly zvyknúť používať rozličné jazykové príručky a nehľadať všetko v Pravidlách slovenského pravopisu.

Po vydaní normatívneho slovníka spisovnej slovenčiny bude treba znova starostlivo premyslieť výber slov pre Pravopisný a gramatický slovník. Veľa slov, najmä zriedkavých, nárečových i odborných terminov, bude možno vynechať, ale na druhej strane bude treba aj dosť doplniť. Napr. príslovky sa uvádzajú v nových Pravidlách dosť nesústavne. Chýba mnoho odvodených slov. Prírodné, že sa pri novej revízii musia doplniť predovšetkým také slová a výrazy, v ktorých je nejaký pravopisný problém. Napr. pozdravy *do videnia, do počutia, zbohom*, alebo termíny *viskózny, viskozita, černozem*, alebo výrazy typu *byť si na čistom*. Pri výraze *načisto* nie je jasné, či ho treba písať dovedna aj v spojení „písať na čisto“. Bolo by treba uviesť aj spojenie *písať na nečisto*. Takýchto sporných prípadov, ktoré Pravidlá neriešia, je pomerne veľa. Treba však konštatovať, že aj pri uvedených výhradách je slovníková časť Pravidiel nepomerne lepšia ako Pravopisný slovník starých Pravidiel.

Pre ďalší rozvoj spisovnej slovenčiny je dôležité, že boli odstránené slová s hviezdíčkou a temer všetky také prípady, kde sa poznámkou „lepšie“ alebo „častejšie“ nepriamo zavrhovali mnohé bežné slová. Takáto poznámka ostala len pri slove *lehátko*, za ktoré sa odporúča *ležadlo*, a pri niekoľkých slovách je poznámka „bežnej-

šie“. Napr. *dopis*, bežnejšie *list*; *dopisnica*, bežnejšie *karta*, *korešpondenčný listok*. Touto poznámkou sa však príslušné slová nezavrhujú. Pri niekoľkých slovách je presnejšie vymedzené ich používanie. Napr. *ľadviny*, *ľadvenice*, *ľadvinky*, v lekárstve len *obličky*.

Ža určitý nedostatok treba pokladať, že nie je nikde zachytený úplný zoznam slov, v ktorých sa zmenil spôsob písania. I keby sme z tohto zoznamu vylúčili všetky slová s predponou *s-*, *z-*, *zo-*, ostane v ňom ešte dosť veľký počet slov. Nieкто si bude musieť dať prácu s vypracovaním takéhoto zoznamu. Sotva kto si napr. všimne, že máme písať *zakáľat* miesto doterajšieho *zakálat* (je otázka, či táto zmena bola odôvodnená), *sysel* m. doterajšieho *sysel*, *kašel*, ale *kašlat* m. doterajšieho *kašat*, *chrchel*, ale *chrchlat*, alebo že miesto „štoček“, „škreček“, „vaček“ a pod. máme písať *štočok*, *škrečok*, *vačok* a pod. V Úvode je spomenutých iba niekoľko slov, v ktorých sa zmenil pravopis.

Dôležitou požiadavkou pri práci na normatívnej pravopisnej príručke sú starostlivé korektúry. Pracovníci Ústavu slovenského jazyka venovali korektúram Pravidiel náležitú pozornosť. Škoda len, že spôsob tlače (na rotačke z gumových stereotypov) zotrel jemné kontúry písma a miestami zapríčinil poškodenie sadzby, najmä odpadnutie čiarok, dĺžňov a mäkčeňov. Napr. v slovníku sú s krátkym *a* vytlačené slová *kalkulácia*, *soprán*, *spevák* a i. V slovách *učiteľ*, *uľahčovať* je zas tvrdé *l* miesto *ľ*. Chýb takéhoto druhu je pomerne dosť a i keď nebudú v celom náklade, môžu v praxi spôsobiť veľa zmatku. V sadzbe ostalo aj niekoľko neopravených sadzačských, resp. apretorských chýb. Napr. na str. 24 v § 20 v hesle *zviešť* sa nedopatrením uvádza spojenie „zviešť obilie“ miesto *zviezľ*, pričom tento príklad tam nepatrí; na str. 37 v 5. r. zhora je „plúšť“ m. *plušť*; na str. 52 v ods. G. nedopatrením ostala skratka „n. p.“ pri názvoch dvoch družstiev; na str. 96 v 1. r. posledného ods. je „vznikli“ m. *vznikli*; na str. 107 v 14. r. petitu je „malý“ m. *malí*. V slovníku treba opraviť tieto chyby: „dateľ“ m. *d'ateľ* (str. 145), „dietaťko“ m. *dieťatko* (str. 150), „pohreba“ m. *pahreba* (str. 268), „pospočet“ m. *rozpočet* (str. 317), v slove *klasik* má byť v mn. č. dvojtvar *klasici/klasikovia* (str. 197), v slove *výstelka* (str. 381) má byť *l* a nie *ľ*. Vyskytuje sa niekoľko nedôsledností medzi slovníkom a poučkami. Napr. slová *bagúň*, *kapúň*, *leťúň* by mali znieť podľa poučky v § 58 *bagún*, *kapún*, *leťún* (slovo *leťún* sa v tejto poučke výslovné uvádza). Na str. 56 (2. r.) sa uvádza *dlaždič*, ale v slovníku je *dlaždič*.

Nové vydanie Pravidiel slovenského pravopisu má veľký význam pre ďalší vývin spisovnej slovenčiny aj preto, že sa ním v niekoľkých bodoch upravil slovenský pravopis, a to tak, že sa prispôbil súčasnému stavu spisovnej slovenčiny a novým úlohám spisovného jazyka v našej spoločnosti. Niet najmenej pochybnosti o tom, že pravopisná úprava v hlavných bodoch (zjednotenie písania slovesných tvarov na *-li*, písanie predpôn *s-*, *z-*, *zo-* podľa výslovnosti, písanie predložiek *z*, *zo* — *s*, *so* podľa gramatického princípu a zavedenie dôsledného označovania kvantity v cudzích slovách) bola správna a odôvodnená celým predchádzajúcim vývinom spisovnej slovenčiny. Slovenská verejnosť prijala pravopisnú úpravu s uspokojením a porozumením. Pracujúci sa disciplinovane usilujú osvojiť si nielen nové pravopisné poučky, ale aj ostatné normy celonárodného spisovného jazyka. Kriticky sa vyslovujú o niektorých výnimkách v písaní predpony *s-* (najmä v slovách *sjazd* a *sbor*). Vyskytol sa len jediný prípad väčšieho odporu u teoretikov zverania, ktorí nechcu uznať za správny nový spôsob písania termínu *zvárač*, *zvárat* (staršie *svárač*, *svárat*). Netreba dokazovať, že tu majú pravdu jazykovedci, ktorí sa opierajú o nesporný fakt, že

v slovese *zvárať*, práve tak ako v dokonavej forme *zvariť*, je rovnaká predpona ako napr. v slovesách *zbierať*, *zlepiť*; *zložiť*, *zviazať* ap.

Vzorná disciplinovanosť slovenských pracujúcich v osvojovaní a zachovávaní novej pravopisnej normy je predovšetkým svedectvom politickej a kultúrnej vyspelosti slovenského pracujúceho ľudu. Je to však aj dôsledok správneho organizačného postupu pri zavádzaní pravopisnej úpravy. Rok pred novým vydaním Pravidiel vyšiel Návrh nových Pravidiel, ku ktorému každý mohol napísať svoje pripomienky. Mnohí pracujúci túto možnosť využili a prispeli tak v jednotlivostiach k zlepšeniu nového vydania Pravidiel. Takto možno nové vydanie Pravidiel pokladať za dielo naozaj kolektívne, za výsledok spolupráce slovenských jazykovedcov s pracujúcimi.

Slovenskí jazykovedci získali pri práci na Pravidlách slovenského pravopisu veľké pracovné a metodické skúsenosti, ktoré budú môcť využiť pri nových vydaniach Pravidiel, ako i pri iných prácach. Cennou skúsenosťou je i to, že sa zistilo, ktoré oblasti spisovnej slovenčiny sú dosiaľ najmenej preskúmané. Bez všetkých spomenutých skúseností by sotva bolo bývalo možné i toto kritické zhodnotenie, ktoré je súčasne aj autorovou sebakritikou.

Štefan Peciar

L. P. JAKUBINSKIJ, ISTORIJA DREVNERUSSKOGO JAZYKA. S predislovijem i pod redakcijej akad. V. V. Vinogradova. Primečanija prof. P. S. Kuznecova. Gosudarstvennoje učebno-pedagogičeskoje izdatelstvo Ministerstva prosvěščenija RSFSR, Moskva 1953, str. 368, cena bez väzby 5 rub. 30 kop.

Istoriija drevnerusskogo jazyka je súhrn prednášok o dejinách staroruského jazyka, ktoré profesor Jakubinskij prednášal na univerzite a na pedagogických inštitútoch v Leningrade v tridsiatych rokoch. Pôvodne mala vyjsť tlačou už r. 1941, ale pre arakčejevský režim v sovietskej jazykovede nemohla byť publikovaná. Až po kritike Marrovho „nového učenia“ o jazyku v moskovskej Pravde v máji 1950 pristúpila sovietska jazykoveda v svetle jazykovedných koncepcií J. V. Stalina k zhodnoteniu starších jazykovedných prác, najmä tých, čo sa zatláčali do úzadia, pretože sa odklňali od Marrovho učenia. Aj vydanie Jakubinského Istoriije drevnerusskogo jazyka v sérii „Iz lingvističeskogo nasledstva“ je splátkou vďačnosti súčasnej sovietskej jazykovedy prof. Jakubinskému (†23. aug. 1945), bojujúcemu od druhej polovice tridsiatych rokov proti niektorým tézám Marrovho učenia.

Knihá prof. Jakubinského vyšla v redakcii akad. Vinogradova. Akad. Vinogradov v úvodnej štúdii kriticky hodnotí vedeckú činnosť prof. Jakubinského a z marxistického hľadiska podrobne rozoberá aj vydávanú prácu Istoriija drevnerusskogo jazyka. Poznámky prof. Kuznecova na konci knihy pomáhajú správne chápať Jakubinského dielo zo stanoviska súčasnej sovietskej jazykovedy.

V jazykovedných prácach prof. Jakubinského našli svojrázny ohlas a tvorivé uplatnenie všetky základné vývinové etapy ruskej jazykovedy v druhom až štvrtom desaťročí tohto storočia. Jakubinskij bol žiakom prof. Baudouina de Courtenay, L. V. Ščerbu a A. A. Šachmatova. Po prekonaní dobového psychologizmu a formalizmu usiluje sa osvojiť si marxizmus a uplatňovať ho v jazykovede tvorivo, nie dogmaticky. Prof. Jakubinskij pracoval najmä v štylistike a v historickej gramatike. Vo svojich teoretických prácach vždy zdôrazňoval nevyhnutnosť spájať lingvistickú teóriu s praktickými úlohami v oblasti kultúry reči.

Z Jakubinského prác v oblasti historickej gramatiky treba spomenúť aspoň *Die Vertretung des Urslavischen ě im Tschakavischen* (Zeitschrift für slav. Philologie, 1925,

3—4, str. 381—386) a *Neskolko zamečanj o slovarnom zaimstvovanii* (Jazyk i literatura, I. d., 1—2, vyd. Naučno-issledovatel'nogo instituta sravnitel'nogo izučeniia literatur i jazykov Zapada i Vostoka pri Leningradskom gosudarstvennom universitete, L. 1926).

[Od polovice dvadsiatych rokov je Jakubinského tvorba pod silným vplyvom Marrovoho učenia o jazyku. Pokusom aplikovať Marrovu štvorelementovú teóriu na indoeurospské jazyky je Jakubinského štúdia *K paleontologii nazvanija dlia „poloviny“* (Jazykovednyje problemy po čislitel'nyim, Sbornik statej, Leningrad 1927). V tejto štúdií možno pozorovať tendencie zblížiť mytologickú Marrovu paleontológiu s etymológiou indoeurópskej komparatistiky.

Hoci sa Jakubinskij neskôr vzdal Marrovej štvorelementovej teórie, predsa sa nezabavil Marrovej štádiálno-sémantickej analýzy. Vidno to napr. z jeho významovej interpretácie slov „zvezdanut“ a slovníkového hniezda „rab — rob“ (*Očerki po jazyku*, GICHL, 1932, str. 44). V historicko-lexikálnych štúdiách sa Jakubinskij postupne odkláňa od Marrovoho „nového učenia“ o jazyku, hoci i naďalej pokladá jazyk za ideologickú nadstavbu a pristupuje k nemu ako k triednemu javu. Stotožňuje základné vývinové etapy dejín jazyka so sociálno-hospodárskymi formáciami. O tom, dostatočne svedčia aj názvy Jakubinského prác z tridsiatych rokov: *Jazyk kresťanstva* (Literaturnaja učeba, 1930, č. 7), *Jazyk proletarijata* (tamže, 1930, č. 7) *Russkij jazyk v epochu diktatury proletarijata* (tamže, 1930, č. 9 a 1931, č. 3). Pod zorným uhlom Stalinových prác o jazyku je nehistoričnosť a nemarxistickosť tejto schémy jasná. Marrovo učenie o jazyku aplikuje Jakubinskij aj na syntax (*Problemy sintaksisa v svele novogo učeniia o jazyke. Materialy k dokladam na Leningradskoj konferencii pedagogov-slovesnikov*, L. 1931, str. 6—11).

Prof. Jakubinskij zanechal Marrovo „nové učenie“ o jazyku uprostred tridsiatych rokov. Pracuje na štúdií o pôvode slovanských jazykov, odtlačenej aj v recenzovanej publikácii. Pretože mal dôkladné školenie z porovnávacej indoeuropeistiky, pomaly sa zbavoval Marrovoho učenia, vybudovaného na popieraní základných faktov porovnávacej a historickej gramatiky. Jakubinskij sa zriekol mytologického skúmania pomocou štvorelementovej teórie, myšlienky jednotného jazykotvorného procesu a usiluje sa utvoriť syntézu medzi výsledkami porovnávacej historickej gramatiky indoeurópskych, najmä slovanských jazykov s tými tézami „nového učenia“ o jazyku, ktoré sa mu zdali byť marxistickými: s chápaním jazyka ako deologickej nadstavby a ako triedneho javu.

Prof. Jakubinskij vo svojej knihe *Istorija drevnerusskogo jazyka* sa zaoberá dejinami staroruského jazyka približne do XIII.—XIV. storočia. Hoci nie je to systematický a podrobný rozbor vývinu staroruského jazyka, hoci po takmer dvadsaťročnom odstupe sú mnohé Jakubinského teórie súčasťou sovietskou jazykovedou prekonané, predsa je táto Jakubinského kniha i pre súčasnú jazykovedu v mnohom poučná a pre ďalšie skúmanie veľmi podnetná.

V úvodnej časti sa autor zaoberá vývinom ruského jazyka v rámci ostatných slovanských príbuzných jazykov. Príbuznosť slovanských jazykov nielen v slovníku, ale aj v gramatickej stavbe odôvodňuje podmienkami vývinu v predtriednom období a zákonitostami spoločenského vývinu v rodovej organizácii. Odvoláva sa pritom na výsledky Engelsovo štúdia o príbuznosti jazykov v knihe *Pôvod rodiny, súkromného vlastníctva a štátu* a dokazuje, že slovanské jazyky pochádzajú z praslávanského jazyka čiže zo slovanského „pradialektu“. Hoci sa Jakubinskij usiluje vymaniť spod Marrovej teórie o vzniku jazykov krížením, predsa predpokladá, že do

stavby pradialektu každej jednotlivkej skupiny indoeurópskych jazykov k spoločnému indoeurópskemu elementu pristupuje aj iný element alebo aj viac elementov neindoeurópskych, ktoré počas formovania rodovej organizácie miešaním a križením s indoeurópskymi elementmi spôsobujú najstaršie rozdiely medzi skupinami indoeurópskych jazykov.

Ďalej autor rieši otázku vzniku písma u východných Slovanov. V dejinách slovansekej slovesnosti pripisuje veľkú dôležitosť cyrilo-metodejskej misii na Veľkej Morave. Treba kladne vyzdvihnúť, že prof. Jakubinskij jeden z prvých vystúpil proti tradičnému názoru, že ruská slovesnosť vznikla pod kultúrnym vplyvom Bulharska. Pravda, Jakubinskij ako verný žiak prof. Šachmatova, predpokladal, že štátnym jazykom na Kijevskej Rusi bola staroslovienučina. Na základe skúmania najnovšej sovietskej vedy, najmä zásluhou akad. Obnorského, prof. Lichačova, prof. Černycha, prof. Grekova, prof. Rybakova a iných, táto hypotéza prof. Jakubinského neobstojí. Vo svetle výdobytkov súčasnej histórie, archeológie a jazykovedy je dnes už jasné, že východní Slovania mali bohatú a rozmanitú slovesnosť ešte pred prijatím kresťanstva a kultúry z Byzantska.

Podľa prof. Jakubinského až v prvej polovici XI. storočia začína sa vyvíjať staroruský spisovný jazyk vo vlastnom zmysle slova v súvislosti s rastom miest a s vývinom pôsobnosti „veča“. Jakubinskij sa mýlne nazdáva, že nastáva kultúrna jazyková revolúcia. V časti o dejinách staroruského spisovného jazyka sú pozoruhodné najmä Jakubinského výskumy o štylistickom používaní staroslovienučiny v staroruskom spisovnom jazyku. Pri jazykovom a štylistickom rozbere Slova o pluku Igorovom autor poukazuje aj na súvislosť s jazykom úsnej ľudovej tvorby, ktorý bol vypracovaný v skladbách ľudových pevcov už dávno pred vznikom pisaného spisovného jazyka. Okrem rozboru najstarších staroruských literárnych pamiatok Jakubinskij sa zaoberá aj cudzími prvkami v staroruskom spisovnom jazyku (gréckymi slovami v staroruskom jazyku, otázkou škandinávského „vplyvu“, pribalticko-finskými a tureckými prvkami v staroruskom jazyku).

Pomerne stručný je náčrt fonetického a gramatického systému staroruského jazyka. Vo fonetickej časti Jakubinskij rozoberá niektoré hláskoslovné javy praslovančiny, spoločné východoslovančinské hláskoslovné javy a napokon staroruské hláskoslovné zmeny. Aj na fonetickej časti prejavil sa vplyv Marrovej teórie štadiálnosti a križenia jazykov. Jakubinskij sa pokúša o štadiálne delenie slovančiny na základe toho, že v staršom vývinovom období podľa jeho názoru základnou zvukovou jednotkou bola slabika a v mladšom hláska. Slabičnú stavbu slovančiny vysvetľuje Jakubinskij križením s neindoeurópskym jazykovým elementom so slabičnou stavbou.

Cennejšie sú Jakubinského výskumy v oblasti morfológie. Po stopách A. A. Šachmatova autor sa usiluje určiť vnútorné zákonitosti gramatických zmien. Sústreďuje sa viac na vysvetlenie príčin jazykových zmien ako na sledovanie postupu gramatickej zmeny na konkrétnom historickom materiáli. Tak napr. v súvislosti s vysvetlením všeobecných zákonitostí súčasného skloňovania zisťuje základné etapy vývinu kategórie rodov, od rozlišovania dvoch rodov — osobného, sociálne činného, a vecného, pasívneho — cez stupeň animistického nazerania k rozlíšeniu mužského a ženského rodu a napokon až k súčasnému stavu troch rodov, určujúcich základné typy skloňovania. Dôležité sú Jakubinského zistenia o funkciách pádov a o vývine predložkových pádov v staroruskom skloňovaní. Podľa Jakubinského bezpredložkový akuzatív paralelne s vývinom podmetovo-predmetových vetných konštrukcií sa začína špecializovať vo funkcii priameho predmetu. Príslovkové určenie miesta sa vyjadrovalo

bezpředložkovým datívom (*ide Kijevu*), ale s predponovými slovesami sa ešte dlho používal bezpředložkový akuzatív (*ide Kijevъ*), z ktorého sa vyvinula aj konštrukcia *въиде въ Kijevъ*. Popri bezpředložkovom datíve (*ide Kijevu*) bol v staroruskom jazyku aj předložkový datív (*ide къ Kijevu*). Tieto väzby sa však významovo diferencovali. Bezpředložková väzba znamenala „do Kijeva“, předložková „smerom na Kijev“. Podľa prof. Jakubinského príčiny zániku bezpředložkových väzieb nemožno hľadať vo vývine ľudského myslenia, ako sa mnohí bádatelia nazdávajú, ale v podmienkach vývinu stavby slovanskej vety v praslovanskom jazyku, v diferencovaní prechodnosti a neprechodnosti slovíč, vo formovaní slovesného rodu a v rozlíšení príslovkového určenia a predmetu. Bezpředložkový akuzatív stáva sa pádom priameho predmetu, bezpředložkový datív pádom nepriameho predmetu. V súvislosti s týmto nadobúda význam aj kategória osoby (rozlišuje sa napr. v datíve podstatných mien mužského rodu koncovkou *-ovi* proti *-u*). Kategória životnosti vzniká v ruštine až v XV. storočí.

V kapitole o dejinách zámen sa autor ešte celkom nevymanil z marrovskej predstavy o štadiálnom vývine jazyka. Podľa mienky prof. Jakubinského trojčlenný systém ukazovacích zámen sa zachoval v tých jazykoch (napr. v lat., gruz.), kde bola spojitosť medzi ukazovacími zámenami a trojčlenným systémom osobných zámen. Staroruský jazyk tvorí prechodný stupeň od troch členov (*sb — to — onъ*) k dvom. Zámeno *onъ* sa používalo už aj ako osobné a ešte aj ako ukazovacie.

V náčrte dejín prídavného mena sa Jakubinskij prikláňa k teórii, že vznik plných tvarov prídavných mien súvisí s formovaním kategórie určenia a neurčenia v slovanských jazykoch. Postpozitívne zámeno *-jb, -ja, -je* za mennými tvarmi malo vzťahovo-ukazovaciu funkciu. Menné tvary bez tohto postpozitívneho zámena však vyjadrovali nielen neurčenosť, ale aj nemožnosť alebo nepotrebnosť vyjadriť kategóriu určenia — neurčenia, napr. vo vlastných menách (*Novgorodъ*, ale aj *Novyj Torgъ*) alebo v prívlastňovacích prídavných menách (*synъ Jaroslavъ*), pretože v týchto prípadoch je pojem určenia daný samotným lexikálnym významom slova. Diferencovanie kategórie určenia a neurčenia sa však preplietalo s diferencovaním kategórie atributívnosti a predikatívnosti. Pretože adjektívum v mennom prísudku vystupovalo vždy ako príznak určeného predmetu, bolo zbytočné bližšie ho určovať členom. Aj v staroruskom jazyku adjektívum v predikáte je vždy v mennom tvare. Podľa prof. Jakubinského rozpad kategórie určenia a neurčenia prídavných mien nastal teda jednak preto, že krátka forma prídavných mien mohla vyjadrovať nielen neurčenosť, ale aj neutrálnosť, jednak preto, že neobyčajná životnosť kategórie predikatívnosti oslabilu kategóriu určenia a neurčenia.

V popise dejín staroruského slovesa okrem iného podáva Jakubinskij aj zaujímavú, i keď pristrúchnú a nie celkom presnú charakteristiku vývinu slovesného vidu. Vychádza z Meilletovho ponímania slovesného vidu v indoeurópe, podľa ktorého čas a vid bezprostredne súvisia (napr. prítomný čas je časom začínajúceho deja). Jakubinskij vnáša do otázky vidov marrovský schematizujúci prvok štadiálnosti. V staršom vývinovom „štádiu“ čas a vid bezprostredne súvisia a vyjadrujú sa vnútornou flexiou. Na základe rozvíjajúceho sa spôsobu vyjadrenia osoby pomocou vonkajšej flexie porušuje sa pôvodná vnútorná flexia a s ňou aj pôvodný vidový systém. Zároveň sa utvára pojem abstrahovaného času. V ďalšom vývinovom štádiu, charakterizovanom vonkajšou flexiou a nemenným slovesným základom, začína sa vid vyjadrovať afixami. Afixy pôvodne mali úzko vymedzený časový alebo priestorový význam. Neskôr však v spojení so slovesom dostávajú aj význam

perfektivnosti a postupne sa stávajú najdôležitejším nositeľom rozlišovania slovesného vidu.

Zaujímavá je aj kapitola o dejinách predložiek a spojok. Autor poukazuje na to, že v súvislosti s vývinom ľudského myslenia utvára sa aj kategória príčiny a formy jej jazykového vyjadrenia. Na vyjadrenie príčinného vzťahu sa veľmi často začínajú používať pôvodné predložky priestorové alebo časové, napr. ruské *za* (*nakazať za prostupok*). V mnohých jazykoch sa zas príčinné vzťahy vyjadrujú tými istými jazykovými prostriedkami ako účelové vzťahy, napr. lat. *propter* (pôvodný význam bol priestorový), *causa*, nem. *wegen* a pod.

Pomerne málo pozornosti venuje autor syntaxi. Len stručne sa zaoberá podradovacím súvetím v staroruskom jazyku.

Mnohé pozorovania Jakubinského, najmä rázu všeobecne slavistického, sú dôležité aj pre dejiny slovenského jazyka. Cenné a pre Jakubinského charakteristické je to, že k historickému materiálu nepristupuje len popisne, ale usiluje sa nájsť aj príčiny jazykových zmien. Vidí ich predovšetkým v rozvíjajúcom sa ľudskom myslení od pôvodnej konkrétnej k abstrakcii (napr. vývin kategórie čísla, pádu, vývin zámen, čísloviek a i.). Podľa Jakubinského je ďalším dôležitým činiteľom v dejinách praslovanského a staroruského jazyka vývin podmetovo-predmetovej vetnej konštrukcie, s čím súvisí aj vývin predložkových spojení, vývin vonkajšej flexie mien a iné javy. Pri interpretácii mnohých jazykových javov badať u Jakubinského stopy Marrovho učenia o jazyku, najmä ozveny teórie štádiálnosti, krízenia jazykov a miešania jazyka s ideológiou. Predsa však Jakubinského kniha obsahuje mnoho nových, zaujímavých a pre ďalšiu slavistickú prácu podnetných pozorovaní.

K. Habuštiaková

VOPROSY JAZYKOZNANIJA I, 1952. Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR, Moskva.

Nová situácia v sovietskej jazykovede, vytvorená predovšetkým zásahom J. V. Stalina do jazykovednej diskusie r. 1950, vyžiadala si aj novú organizáciu jazykovednej práce v SSSR. Bol utvorený Inštitút jazykoznanija v Moskve a v ňom sa sústredila aj celá publikačná činnosť. Dôležitou zložkou tejto publikačnej činnosti je časopis *Voprosy jazykoznanija*, vychádzajúci dvojmesačne v dosť veľkom rozsahu (okolo 160 strán). Rediguje ho redakčná rada pod vedením V. V. Vinogradova, riaditeľa Inštitútu.

Hlavnou úlohou tohto časopisu, ako vidieť z prvého ročníka, je predovšetkým **uverejňovanie** zásadných statí týkajúcich sa všeobecných teoretických otázok. Materiálové štúdie sa uverejňujú v iných periodikách, ako sú *Trudy Inštituta jazykoznanija* a *Doklady i soobščeniija Inštituta jazykoznanija*.

Zo všeobecných statí najzávažnejší je príspevok V. V. Vinogradova *Ponjatije vnutrennich zakonov razvitiija jazyka v obščej sisteme marksistskogo jazykoznanija* (č. 2, str. 3—43). V ňom autor prichádza k záveru, že zákony rozvoja jazyka sú zákonmi jazykovej dynamiky, prechodu od jednej kvality k druhej a že sú zovšeobecnením určitých tendencií v historickom vývine jazykov. Preto poznávanie a skúmanie týchto zákonitostí je hlavnou úlohou teoretickej jazykovedy, má však veľký význam i pre ustaľovanie súčasnej normy daného jazyka, lebo ukazuje vývinové cesty v minulosti i pre budúcnosť. Štúdiu chýba hojnejší faktický materiál, ktorý by autorove tézy ozrejmil aj pre menej orientovaných jazykovedcov.

Celý rad článkov v tomto ročníku *Voprosy jazykoznanija* sa týka historicko-porovnávacej metódy a otázok dejín jazyka.

V kolektívnom príspevku B. V. Gornunga, V. D. Levina a V. N. Sidorova *Problema obrazovanija i razvilija jazykovych semej* (č. 1, str. 41—64) ukazuje sa predovšetkým na závislosť tvorenia jazykových rodín od konkrétnych historických podmienok, ktoré sú zrejme v rôznych obdobiach rôzne. V ďalšom príspevku B. V. Gornunga *O granicach primenenija sravnitelno-istoričeskogo metoda v jazykoznanii (v primenenii k indojeuropejskim jazykam)* (č. 4, str. 20—38) autor zdôrazňuje, že je zásadný rozdiel medzi ohraničenosťou historicko-porovnávacej metódy (nemožno ju neoprávnene rozširovať) a medzi jej nedostatkami. Metódu možno zlepšiť nie teoretickými úvahami, ale konkrétnymi výskumami faktického materiálu.

A. I. Smirnickij v článku *K voprosu o sravnitelno-istoričeskogo metode v jazykoznanii* (č. 4, str. 3—19) definuje historicko-porovnávacu metódu ako metódu rekonštrukcie jazykových faktov, ktoré nie sú fixované písmom, a to porovnávaním neskorších faktov dvoch alebo niekoľkých konkrétnych jazykov. Pri tomto skúmaní treba rozlišovať príbuznosť a zhodu (rodstvo i schodstvo). Dôležité je porovnávať iba významové jednotky (preto najmenším prvkom môže byť morféma). Všetky zvukové paralely treba vedieť vysvetliť fonetickými procesmi, sémantické vzťahy musia byť vysvetliteľné z hľadiska semaziológie. Ďalej treba porovnávacu metódu, t. j. porovnávanie faktov rôznych jazykov odlišovať od tzv. fonomorfologickej analýzy, t. j. od porovnávania faktov jedného jazyka (od jeho vnútornej rekonštrukcie). Dôležité je uvedomiť si, že nové jazyky, i keď vznikli z jedného prajazyka (podľa autora je oveľa správnejší termín jazyk-osnova, teda asi jazyk-základ), predsa sa len od neho zásadne odlišujú.

Úžšej problematiky sa týka príspevok P. S. Kuznecova *Voprosy sravnitelno-istoričeskogo izučeniija slavjanskich jazykov* (č. 5, str. 38—55). Za základnú úlohu skúmania slov. jazykov pokladá autor podľa možnosti úplnú rekonštrukciu praslovanského jazyka-základu. Pravda, rekonštrukcia nesmie byť samoučelná, ale treba ju pokladať len za prostriedok na ľahšie poznanie vývinových zákonov. Treba presne určiť pomernú chronológiu fonetických javov, ale neslobodno pritom upadnúť do schematizmu. Dôležitou pomôckou pritom môže byť výskum miestnych názvov i prvkov z vymretých jazykov. Súčasne však treba skúmať i vzájomné vzťahy fonetické, gramatické i lexikálne vo všetkých slovanských jazykoch v ich historickom vývine.

Cenné poznámky k historickej metóde podáva A. P. Barannikov v článku *Elementy sravnitelno-istoričeskogo metoda v indologičeskoi lingvističeskoi tradicii* (č. 2, str. 44—61). Upozorňuje na výskumy staroindických gramatikov Paniniho a Vararurčiho a podáva rozbor prác buržoázných indológov.

A. V. Desnickaja v štúdiu *Voprosy izučeniija drevnich jazykov Maloj Azii i sravnitel'naja grammatika indojeuropejskich jazykov* (č. 4, str. 39—58) upozorňuje na prínos z výskumu novoobjavených jazykov v Malej Ázii pre pokrok v štúdiu indoeurópskych jazykov. Tieto výskumy umožňujú stavať nové perspektivy a vrhajú svetlo do problému územia obývaného príslušníkmi indoeurópskych jazykov.

Aj článok VI. Georgijeva *Proischoždenije alfavita* (č. 6, str. 48—83), hoci rieši predovšetkým otázku vzniku a pôvodu písma, dotýka sa porovnávacej metódy, využívajúc často napr. výsledky najmä svojich výskumov o predgréckych prvkoch v starej gréčtine. Vo svojej štúdii prichádza k záveru, že z minojského písma, ktoré sa mu podarilo dešifrovať, nezávisle vzniklo písmo fénické, grécke a etruské.

Problematiky vývinu jazyka sa týka predovšetkým nie dosť presvedčivý príspevok T. S. Šaradzenidze *Processy differenciacii i intergracii jazykov v svete učeniija J. V. Stalina* (č. 1, str. 65—79), v ktorom sa upozorňuje na dva protikladné, ale vždy súčasne pôsobiace procesy: diferenciaciu a integráciu, pričom v rodovom zriadení prevláda diferenciacia, v triednej spoločnosti integrácia.

Výhoda konkrétneho jazykového materiálu je v príspevku V. F. Šišmareva *Romanskije jazyki Jugo-Vostočnoj Jevropy i nacionalnjj jazyk Moldavskoj SSR* (č. 1, str. 80—106). Rozoberá sa tu vznik románskych jazykov v juhovýchodnej Európe a vznik moldavského jazyka. Podobne je zameraný aj príspevok M. I. Steblina—Kamenského *Obrazovanije norvežskogo nacionalnogo jazyka* (č. 1, str. 107—120).

Inštruktívny pre otázku vzniku národných jazykov je príspevok N. A. Baškakova *Razvitije jazykov i pismennosti narodov SSSR (na materiale turkских jazykov)* (č. 3, str. 19—44). Rozborom turkotatárskych jazykov tu autor ukazuje, ako sa s premenou kmeňov na národnosti a národy menil a utváral aj ich spisovný jazyk. Ukazuje aj na vplyv ruštiny, na obohacovanie slovníka i na pravopisné problémy.

Podobnej problematiky sa týka aj článok V. I. Panova *Ob olličijach nacionalnogo jazyka ot jazyka narodnosti* (č. 6, str. 120—125), uverejnený v zriedkavej rubrike „tribúna čitateľa“. Kritizujú sa v ňom Sanžejevove náhľady na vznik národného jazyka. Podľa autora Sanžejev správne rozlišuje jazyk národa od jazyka národnosti čo do rozsahu ich spoločenských funkcií, ale nesprávny je jeho názor, že sa v jazyku národnom podstatne mení aj gramatická stavba aj slovná zásoba. Zásadné poznámky k tejto otázke, najmä pokiaľ ide o nesprávne tézy niektorých marrovcov (napr. Jakubinskij, Žirmunskij), akoby rozvitá veta národného jazyka bola typickým štádiálnym prvkom, sú v redakčnom článku *K voprosu ob razvitii ot jazyka narodnosti k nacionalnomu jazyku (bibliografičeskaja spravka)* (č. 6, str. 126—135).

R. I. Avanesov poukazuje na dôležitosť výskumu nárečí pri skúmaní dejín jazyka. V štúdii *Lingvističeskaja geografija i istorija russkogo jazyka* (č. 6, str. 25—47) zdôrazňuje, že nie je správne rozlišovať vnútorné a vonkajšie dejiny jazyka a pritom pokladať dialektológiu len za súčasť vonkajších dejín. Veď ani vnútorné dejiny jazyka si nemožno predstaviť bez ich premietnutia do priestoru obývaného príslušným ľudom. Dialektológia je dôležitá aj pri výskume vnútorných zákonitostí daného jazyka.

Príspevky S. I. Ožegova a N. I. Feldmana sa týkajú lexikografickej teórie. Feldman v článku *O specifike nebolšich duvjazyčnych slovaraj* (č. 2, str. 62 až 84) zdôrazňuje dôležitosť výberu slov a frazeológie pre stredný dvojjazyčný slovník. Kritériom tu má byť okolnosť, aby slovník umožnil čítanie a prekladanie textov spoločensko-politického obsahu, najmä však dennej tlače. Preberá aj niektoré praktické otázky, ako napr. problém, kde najlepšie umiestiť viac-slovné pomenovania

a frazeológiu. Ožegov v príspevku *O trech tipach tolkovych slovaraj sovremennogo russkogo jazyka* (č. 2, str. 85—103) dotýka sa niektorých bežných lexikografických otázok a kritizuje doterajšie ruské slovníky. Treba ľutovať, že tejto veľmi aktuálnej problematike súčasnej jazykovedy sa v tomto ročníku Voprosov nevenovalo viac pozornosti.

V diskusných rubrikách jednotlivých čísel sa rozvíjala diskusia o etymologickom slovníku. Začal ju arménsky lingvista R. A. Ačarian článkom *O sostavlenii etimologičeskogo slovaria slavjanskich jazykov* (č. 4, str. 91—98), v ktorom ukazuje, že etymologický slovník má byť vlastne históriou všetkých slov, a to aj takých, ktoré nemajú prijateľnú etymológiu. Zásadnejší je príspevok V. I. Abajeva *O principach etimologičeskogo slovaria* (č. 5, str. 56—69). Pokladá etymológiu za časť historickej lexikológie a zdôrazňuje, že pri výkladoch o pôvode slov treba aplikovať princíp fonetický, morfológicko i sémantický. Pre ťažkosti a úskalia, ktoré sú pri etymologickej práci, neslobodno ešte etymológiu zavrhovat'. Treba vybudovať nový typ etymologického slovníka, ktorý by bol zdrojom poučenia pre každého vzdelanca. Aj M. N. Peterson v príspevku *O sostavlenii etimologičeskogo slovaria russkogo jazyka* (č. 5, str. 70—78) zdôrazňuje dôležitosť sémantického kritéria, ale ukazuje aj na dôležitosť kritéria morfológického a syntaktického, lebo slovník je úzko spätý s morfológiou i syntaxou.

Všeobecne jazykovednej problematiky sa týka príspevok P. N. Perevoščikova *O nekotorych sintaksičeskich konstrukcijach v udmurtskom jazyke* (č. 6, str. 103 až 119), kde autor ukazuje na špecifický ráz zložených viet v udmurtskom jazyku v porovnaní s ruštinou. Podobne G. D. Sanžejev v príspevku *K probleme častej reči v altajskich jazykach* (č. 6, str. 84—102) na konkrétnom materiáli ukazuje, že pri vymedzovaní slovných druhov treba v každom jazyku brať do úvahy lexikálny význam slov, ich syntaktické postavenie i morfológické kategórie. Tieto dve podnetné štúdie sú uverejnené v diskusnej časti, ale širšia diskusia o tejto problematike sa v časopise dosiaľ nerozvinula.

Hneď v I. ročníku Voprosov sa začala venovať pozornosť aj otázkam umeleckého jazyka. N. J. Švedova v stati *K voprosu ob obščerodnom i individualnom v jazyke pisatel'a* (č. 2, str. 104—127) zdôrazňuje, že prvou úlohou pri skúmaní spisovateľovho jazyka je skúmať jeho vzťah k celonárodnému jazyku. Ukazuje aj praktický postup na rozbore konkrétneho materiálu. Článok G. V. Stepanova *O stile chudožestvennoj literatury* (č. 5, str. 23—37) je venovaný skúmaniu rozdielu medzi spisovným jazykom a jazykom umeleckého diela. Spisovateľ čerpá štylistické prostriedky z celonárodného jazyka, ale nie rovnakou mierou zo všetkých oblastí: najviac z lexiky a syntaxe, menej z morfológie a fonetiky. Svoje tézy ilustruje autor dokladmi zo stredovekej španielskej literatúry a zo Cervantesa.

I. A. Ossoveckij v príspevku *Ob izučenii jazyka russkogo folklora* (č. 3, str. 93—112) poukazuje na nedostatkový záujem o výskum jazyka ústnej slovesnosti. Lingvisti skúmajú nárečia, ale ústnu slovesnosť pritom zanedbávajú. Jazyk folklóru, najmä veršovaných druhov, má veľmi charakteristické črty. Štylistické rozdiely tu nie sú podľa autorov, ale podľa jednotlivých druhov (zisťuje teda to, čo je už dávno známe o jazyku a štýle starogréckych literárnych útvarov). V sovietskej epoche

sa tematika ústnej slovesnosti približuje k literatúre, i jej jazyk je blízky súčasnému spisovnému jazyku. Najzrejmější je vplyv jazyka súčasnej prózy v častuške.

Umeleckého jazyka sa týkajú samozrejme aj príspevky o prekladateľskej problematike. Tak A. V. F i o d o r o v v štúdiu *Osnovnyje voprosy teorii perevoda* (č. 5, str. 3—22) na mnohých konkrétnych príkladoch ilustruje svoju základnú tézu o plnohodnotnosti prekladu. B. A. G r i f c o v predkladá svoje praktické poznatky, ku ktorým došiel za svojej dlhoročnej práce v prekladateľskej škole.

Pomerne málo miesta sa v tomto ročníku Voprosov venuje kritike buržoáznej jazykovedy. Tohto problému sa týka iba príspevok O. S. A c h m a n o v e j *O metode lingvističeskogo issledovanija u amerikanskich strukturalistov* (č. 5, str. 92—105), v ktorom rozoberá metodické zásady tzv. deskriptívnej lingvistiky, typického predstaviteľa štrukturalizmu v zamerikanizovanej podobe. Rozoberá najmä teóriu o „immediate constituents“ pri rozbere slova i syntagmy a ukazuje, že je to vlastne buržoázny idealizmus v novej terminológii.

Osobitná pozornosť sa v tomto ročníku venuje otázkam jazykovedy v škole. V niektorých diskusných príspevkoch sa rozoberá problematika prednášania úvodu do jazykovedy a v niekoľkých ďalších sa poukazuje na dôležitosť latinčiny pre vysokoškolské štúdium vôbec, najmä však pre prípravu jazykovedných kádrov.

V každom čísle časopisu je niekoľko zpráv o jazykovede v zahraničí, predovšetkým v ľudovodemokratických krajinách, a podrobné zprávy o udalostiach v sovietskej jazykovede, najmä o diskusiách a konferenciách. V kritickvej časti časopisu sa uverejňujú zásadné kritiky niektorých sovietskych i zahraničných prác (napr. Meščaninova, Gvozdeva, Bucka a i.).

Z tohto stručného a preto nevyhnutne schematického prehľadu príspevkov vidieť, že Voprosy jazykoznanija v prvom ročníku svojho vychádzania vcelku pravdivo zobrazujú sovietskú jazykovedu, pomerne dobre zachycujú problémy, ktorých je po jazykovednej diskusii neobyčajne veľa. Práve z tejto snahy zachytiť celý jazykovedný život v SSSR však vyplýva aj dojem, že mnoho príspevkov je iba informatívnych, že prináša len všeobecné, nie vždy aj faktami dostatočne podložené pohľady do príslušnej problematiky a že v mnohých prípadoch ostáva problém nedoriešený. Platí to najmä o diskusných príspevkoch, kde sa ani po niekoľkých článkoch nedospelo k záveru aspoň trochu definitívnemu. Tu je azda na vine aj sama redakcia, ktorá diskusie dostatočne neusmerňovala a neprikročila k zhrnutiu aspoň predbežných záverov, aby tak podnietila ďalšiu diskusiu.

V tomto ročníku sa venovalo pomerne málo pozornosti lexikológii, štúdiu slovnej zásoby a základného slovného fondu. Recenzie sú sice dôkladné a často prinášajú aj nové postrehy, ale recenzná časť je zrejme kusá a neúplná: nezachycujú sa v nej všetky jazykovedné publikácie vydané v SSSR, ich výber je podľa všetkého celkom náhodný. Len šťastie je tento nedostatok nahradený bibliografickým prehľadom jazykovednej produkcie v SSSR za prvú polovicu roku 1952.

Aj z tohto stručného referátu vidieť, že Voprosy jazykoznanija patria k najlepšie vedeným jazykovedným časopisom, pretože sú pravdivým odrazom úsilia marxistickej jazykovedy o dôsledné prepracovanie stalinských téz o jazyku. Redakcia sa iste bude usilovať odstrániť doterajšie nedostatky časopisu, ktoré sme vyššie spomenuli.

Ján Horecký

V sérii základných príručiek, nazvanej Bibliotéka filológa, vydalo moskovské nakladateľstvo literatúry cudzích jazykov sympatickú stručnú prácu známeho sovietskeho jazykovedca staršej generácie V. A. Bogorodického (1857—1941), bývalého profesora Kazanskej univerzity. Prof. Bogorodickij bol po dlhé roky známy nielen ako významný rusista a slavista, ale aj ako usilový pracovník v porovnávej jazykovede a fonetike.

Uvedená práca je staršieho dáta. Vznikla na základe dlhoročnej pedagogickej praxe prof. Bogorodického, čo vidieť napr. aj na výbere jednotlivých príkladov, ako aj na jednoduchom, ale majstrovskom podávaní problematiky historickej gramatiky románskych a germánskych jazykov a pod.

Autor si v spomenutej príručke dal za úlohu podať v stručnej forme najzákladnejšie poučenie o dnešnom rozšírení jednotlivých románskych a germánskych jazykov, pričom sa v skratke zmieňuje aj o vzniku románskych i germánskych jazykov ako aj o najstarších písomných pamiatkach jednotlivých spomenutých jazykov. Ďalej si vytýčil úlohu vyložiť hláskový a gramatický systém hlavných románskych a germánskych jazykov (francúzštiny, španielčiny, taliančiny, rumunčiny; angličtiny, nemčiny, holandčiny, dánčiny a švédčiny).

Jednotnosť a pritom aj ucelenosť výkladu pri jednotlivých jazykoch sa dosahuje tým, že sa vždy vychádza z rovnakého textu (podľa Passyho fonetiky, okrem rumunského textu, ktorý je nový). Na jednotlivých slovách, textu sa ukazujú fonetické i hláskoslovné, gramatické i slovníkové osobitosti jednotlivých jazykov, a to v poznámkach za textom. Jednotnosť textu umožňuje aj porovnávanie zhodných i rozdielných črt príbuzných jazykov.

Na konci prvej časti knihy, ktorá je venovaná románskym jazykom, ako aj na konci druhej časti, venovanej rozboru germánskych jazykov, sa nachádza kapitola z porovnávacieho hláskoslovnia románskych a germánskych jazykov. Kým kapitoly venované jednotlivým jazykom sú spracované synchronicky, tieto záverečné kapitoly podávajú najzákladnejšie poučenia z historickej gramatiky románskych a germánskych jazykov. Najmä na týchto komparatistických náčrtoch sa ukazuje, že prof. Bogorodickij vedel majstrovsky vybrať a podať všetky hlavné otázky z historickej gramatiky. Stručnosť tejto príručky (iba 183 strán) je na vine, že sa otázkam morfológie a syntaxe nemohlo venovať toľko miesta, ako sa venuje otázkam z historického hláskoslovnia. Ale aj tak sa v tejto stručnej príručke nachádza v skratke všetko podstatné aj z historickej gramatiky románskych a germánskych jazykov. Prednosťou spomenutých náčrtov je aj to, že sa uvádzajú aj základné syntetické diela, niekedy aj špeciálne štúdie o preberanej otázke.

Príručka prof. Bogorodického splní svoju úlohu veľmi dobre. Dozaisť sa siahnu po nej s radosťou nielen poslucháči románskej a germánskej filológie, ale budú ju s úžitkom používať aj poslucháči porovnávej jazykovedy.

J. Ružička

12. januára 1954 dožil sa šesťdesiatich rokov univ. prof. dr. Bohuslav Hála, profesor fonetiky a prednosta Fonetického ústavu na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity v Prahe. Než sa stal profesorom a prednostom, musel Hála prekonať naozaj ťažkú a dlhú cestu.

Len čo začal svoje univerzitné štúdium — modernú filológiu a fonetiku — prvá svetová vojna ho vytrhla na front. Vysokoškolské štúdiá dokončil až po jej skončení. Bol prvým žiakom profesora Chlumského, a to čo do poradia aj schopností. Po krátkom pôsobení na strednej škole začiatkom r. 1920 prešiel ako asistent profesora Chlumského na fakultu. Zostal asistentom plných 25 rokov, teda i po svojej habilitácii r. 1930, ba i po svojom menovaní bezplatným minoriadnym profesorom r. 1938. Hála mal za sebou už celý rad publikácií domácich i zahraničných, bol členom niekoľkých učených spoločností, no riadnym profesorom bol menovaný až r. 1945, pretože realizovanie návrhu na toto menovanie predtým znemožnilo zatvorenie českých vysokých škôl za okupácie.

Prvé svoje práce venoval výskumu výslovnosti vlastného rodiska (*K popisu pražské výslovnosti*, Praha 1922; *Artikulace českých zvuků v roentgenových obrazech*, Praha 1926). Ďalšia jeho práca *Základy spisovné výslovnosti slovenské v srovnání s výslovností českou*, Praha 1929, rozoberá výslovnosť troch osôb zo stredného Slovenska. I keď je to už 24 rokov stará práca, iste bude východiskom podrobnejších štúdií v slovenskej výslovnosti, čo konečne ukazuje i najnovšie vydaná Stanislavova práca *Slovenská výslovnosť*, ktorá vyšla r. 1953. Na experimentálnom základe sú spracované práce o činnosti hlasiviek (pri fonácii pomocou filmu) a analýza laryngálneho hlasu (pomocou oscilografu). Výsledky dlhoročného bádania obsahuje Hálova práca *Akustická podstata samohlásek*, Praha 1941. *Podstatu afrikát* rieši v štúdií uverejnenej v časopise *Zeitschrift für Phonetik*, Lipsko 1952. Hála snažil sa vždy aplikovať svoje teoretické výskumy v praxi. O tom svedčia jeho práce *Řeč v obrazech*, Praha 1942 (s výkladom o použití experimentálních metod vo fonetike); *Mluva ve zvukovém filmu* (2. vyd. v Prahe 1947 s aplikáciou fonetiky na reč hercov) a konečne kniha *Hlas, řeč, sluch*, ktorú vydal spoločne s MUDr. Sovákom (1. vyd. v Prahe 1942, 3. vyd. je v tlači), ktorá zaujme každého, kto prichádza do styku s rečou pri svojom povolání. Jednou z najväčších zásluh Hálových je, že preniesol fonetiku na praktické pole a vzbudil záujem o výslovnosť hercov v divadle i vo filme a vôbec o kultúru reči učiteľov i verejných pracovníkov. Potvrďuje to aj skutočnosť, že mal desiatky prednášok pre učiteľov, logopedov, hercov, pre zamestancov ministerstva spojov i pre širšiu verejnosť.

Pre poslucháčov fonetiky napísal *Úvod do fonetiky*, Praha 1947 a skriptá *Stručný úvod do fonetiky pro bohemisty*, Praha 1952, 2. vyd. v tlači. Podstatou českého veršového rytmu zaoberá sa najnovšia publikovaná práca *O podstatě českého jambu*, Praha 1953.

Profesor Hála sa ujal vedenia malého Laboratória pre experimentálnu fonetiku po profesorovi Chlumskom r. 1938. Po r. 1945 musel ho znovu vybudovať a premenil ho vo Fonetický ústav, v ktorom sa teraz pracuje najnovšími experimentálnymi

a registračnými metódami. Profesor Hála sprístupnil Fonetický ústav všetkým poslucháčom a vedeckým pracovníkom a urobil tak z neho „dielňu vedeckých prác“ nových adeptov fonetiky, ktorým denne radí a pomáha, ktorých učí a vedie. Pomerne v krátkom čase profesor Hála odchoval zo svojich žiakov celý rad vedeckých pracovníkov, ktorí už dnes označujú sa ako „pražská škola fonetická“ — alebo „škola Hálova“ a k nej sa počítajú i jeho žiaci zo Slovenska.

Profesor Hála vo svojej šesťdesiatke je veľmi svieži, plný pracovného elánu a na vrchole svojej tvorby. Pri jeho jubileu mu želáme veľa úspechov v ďalšej vedeckej, učiteľskej i organizačnej práci.

J. Liška